

літературно-мистецький та публіцистичний журнал. Видає Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів.

DUKLA –
literárno-umelecký
a publicistický časopis.
Vydáva Spolok ukrajinských spisovateľov
na Slovensku, Prešov.

Realizované s finančnou podporou Fondu na podporu kultúry národnostných menšín.

ІВАН ЯЦКАНИН,
головний редактор.

РЕДКОЛЕГІЯ:

ГРИГОРІЙ ГУСЕЙНОВ,
АНАТОЛІЙ КАЧАН,
ВАСИЛЬ ДАЦЕЙ,
СТЕПАН ГОСТИНЯК,
ЯРОСЛАВ ДЖОГАНІК,
ПРОКІП КОЛІСНИК,
ОЛЕКСАНДРА ІГНАТОВИЧ,
ГАННА КОЦУР,
МИРОСЛАВ ІЛЮК.

Виходить раз на два місяці.
Передплатна ціна на рік –
3,98 €.

Адреса редакції:
080 01 Prešov,
Ul. Janka Borodáča č. 5
Комп'ютерний набір
NITECH s.r.o., Prešov,

Objednávky na predplatné prijíma každá
pošta a doručovateľ Slovenskej pošty.
Objednávky do zahraničia vybavuje
Slovenská pošta, a.s., Stredisko pred-
platného tlače, Ul. Uzbecká 4, P.O. Box
164,82014 Bratislava 214,
e-mail: zahranicna.tlac@slposta.sk
ISSN 0419-8131

ЗМІСТ

Йосиф Шелепець	
Добірка поезії	2
Микола Ільницький	
Вересневі відлуння	9
Надія Вархол	
Інтермеццо з повидла	20
В. Домонтович	
Без назви	21
Професор висловлює свої міркування	29
Професор і Іван Закутній діють	33
Олексій Вертій	
Заблокована українська національна свідомість	59
Ігор Дем'янчук	
Звичайний фашизм	32
Олександр Гаврош	
Українська нація і заповіт професора Белея	61
Іван Яцканин	
Залишив виразний слід	63
Мілан Грабал	
«І світиться душа – для Тебе!» (Перекл. С. Дзюба)	65
Микола Мушинка	
З найновіших видань НТШ в Україні	71
Перша монографія про демонологію українців Словаччини	75
Монографія сина про батька	78
Михайло Роман	
«Карнавал» Василя Дацея	81
Ігор Ліхтей	
Біографічний роман Любоша Юріка про найвизначнішого словака в новітній історії людства	84
Йосиф Шелепець	
Ян Грушовський українською мовою	90
Зузана Гандуль	
Відображає дух часу	91
Україна видає	94

ПОЕЗІЯ

Йосиф ШЕЛЕПЕЦЬ

Мрія сільського хлопчика

Де ж мій під сидельцем кінь,
де мій кінь ховається?
У безмежну далечінь
линути бажається.

Ще у лузі по траві
кінь мій б'є копитами,
та й не мчав шляхами він
в край далекий битими.

Гей, мій коню, мій баский,
друже відданий,
помчимо у світ новий,
світ незвіданий!

Над портретом колись славного земляка

Із пишним родоводом з глибини століть
він з рами дивиться, таж бо то є парсуна,
і мало хто вже знає, побитом яким у світ
з поповича у знать провадила його фортуна.

Його погруддя здоблять імператорські хрести,
виліскують на ньому цісарські відзнаки.
За віщо він і як сягнув такої висоти
і удостоївся так шани і подяки?

Чи в бій водив під Трафалгаром кораблі,
чи під Стамбулом в час облоги рив окопи,
чи щастя прадідівській він приніс землі,
чи мир довічний виборов він для Європи?

Окраса наша, велетень, наш істукан –
кричить з свого віконечка котрийсь комірник.
Насправді ж був він лютий і злостивий пан,
торгаш і мародер та, як всі інші, здирник.

В той час, як над Дунаєм він приймав гостей
на пишних вечорах в освітлених палатах,
на нього спинугнуло кількасот людей
до сліз і крові в трьох угорських комітатах.

Його портрет поблід і почорнів од мух,
і став інвентарем у крайовім музеї.
Як добре, що людей полонить інший дух,
що світом інші рухають уже ідеї.

Із покрайніх записів на давніх книгах

Се ієрей аз, я Андрій.
Як рад би я усе зазначив,
де всюди слід лишив я свій
і що усього в світі бачив.

Пройшов я Польщу, пілігрим,
Волохи й Угри я об'їхав
і в довгому житті своїм
по голову зазнав я лиха.

У мандрах світом я любив
красу осель, людини вроду.
Найбільш ціню, що переплив
широку Дніпровую воду.

Як більш ніхто, я на Дніпрі
ізвідав лепо міста тайни,
ходив до Золотих Воріт,
стояв на березі Почайни.

За їство на різдвяний стіл,
із різних ми країв, ваганти,
весь попроходили Поділ,
співаючи коляди й канти.

О раз, ще раз податись там,
ще раз відвідать місто Київ, –
такий лишаю, внуки, вам
свого серця щирый вияв.

Писав це ієрей я, той,
вернувсь що до своясі краю.
Це я вписав у ірмолой
І знати вам заповідаю.

Ян Амос Коменський напередодні від'їзду в чужину

Годинник третю бив уже годину
і пташка ранню звістувала пору,
а він стояв в задумі на колінах
і руки простягав угору.

Вітчизно, превеликий дар мені ти,
хотів з тобою в мирі жить навзаєм,
та мушу йти я лабіринтом світу,
навік розлучений із серця раєм.

Важкий мій вибір. Не на власний розсуд
свою я покидаю рідну землю,
і не хвалу, а докори і осуд
в житті не раз за це я восприємлю.

Людина сильна у своїй державі.
Душі ніщо у ній не перепона.
Та що робить, як не блищить у славі
більш королівства чеського корона?

Якби я був один ... Зо мною сотні.
У одного в чужині більше шансів.
Коли в братів настануть дні скорботні,
чим підопру я віру їх, вигнанців?

В яких ми існуватиме одмірках?
Що принесу для рідних я і близьких,
щоб не пропали вдома й на задвірках
стокгольмських, лондонських а то й паризьких?

О земле, ми не зогнемось в печалі,
а майовим зійдем рясним ми сходом,
лишень би сили в мене вистачало
відкрити ворота правди всім народам.

З диспуту першоучителя слов'ян Мефодія

Одинаково усім нам дощик
з хмари землю влітку поливає,
одинаково усім нам сонце
в золоті з висот безхмарних світить.

Одинаковим усі повітрям
дихаємо ми під небесами
і на одинакову подобу
жити створеними ми з'явилися.

Одинакові усі ми, рівні,
не раби одні, другі обранці,
тож усяк язик хай славить розум,
всяк язик хай сонцю гімн співає.

* * *

Мовчи, не плач, не нарікай,
свої не виливай на людях болі,
турбот у світі в кожного украй,
сумного в світі в кожного доволі.

Хоча і щирим бідканням своїм
не досягнеш ні шани, ані слави,
ще станеш посміховиськом усім.
Гадаєш, горе для когось цікаве?

Що скарга із сльозою виріша?
Тож ти візьми міцніше серце в руки.
Говорять же: велика душа
свої бо тихо зносить муки.

Досвід одної любові

Так довго я шукав тебе, любове
Не так, як інші. Ти ж озвалась пізно,
і зависть, осуд, погляд безголовий
мені за всеє те було налізне.

Мінялись день і ніч, доба з добою
й високу вимагали з мене плату.
Хто скаже за що? Таж в житті з тобою
не треба нам, не треба нам багато.

Нас стріха щоб прикрила у негоду,
щоб хліб був у скоринці до кавова
та щоб тепло залило нам господу,
а решта все не варте слова.

Осінній настрій

Осінній день. Стовбичить дичка.
З самого ранку, як не хоч,
чіпляєсь гикавка, як гичка,
із того, що надворі мжичка,
із того, що надворі дощ.

Ніде ні крихти позолоти.
Розмокла глина та ще й гірш.
Хідник. За хідником болото,
і мучусь весь, і pars pro toto¹
чи, може, почитати вірш?

В туманну цю сльотаву пору
як кап по даху раз-у-раз,
підніме слово дух угору
і стане іншим все знадвору
і без золочених прикрас.

¹ частина замість цілого

Вибір мого прадіда за вїйта

Обертаймо тую справу, люди,
як захочеться нам: с'як чи так.
Присягаю пальцями на грудях,
найрозумніший у нас Бундяк.

Його знає геть уся долина,
віддають усі йому поклін:
тричі правив він кіньми до млина,
раз до міста їздив він.

Розум, сила всім його відомі
і відомі будуть повсякчас,
тож його нам слухать в кожному домі
і за ним йти всякому із нас.

* * *

У садку всю ніч гриміло,
сновигало, у вікно гляділо,
вітку ламало бузкову
і підслухувало знову й знову.

До самого ранку не вгавало.
Відомщу тобі, – кричало.
Толочило вирощені трави,
руйнувало грядки зеленаві.

Аж коли у синім небозводі
вийшло сонце із-за гір на сході,
відлетіло повне жаху
по незвіданому шляху.

Не те печальне і сумне,
що все твоє майно пропало,
не те печальне і страшне,
що на прожиток в тебе мало.

Таж доля зміниться і знов
вона до тебе усміхнеться,
і все майно у тебе знов
поволі згодом набереться.

А теє мучить вік цілий,
замучує в житті людину,
що як хто вбогий і слабий,
такого всі не раз покинуть.

Редакція журналу «Дукля» вітає письменника, літературознавця, поета Йосифа Шелепця з його життєвим ювілеєм – 80-літтям. Бажає йому міцного здоров'я, щастя, душевного спокою, лад в усьому, творчого натхнення.

Микола ІЛЬНИЦЬКИЙ

І наш читач знає Миколу Ільницького передусім як літературознавця. На цей раз приходять до нас як поет. Книга «Вересневі відлуння» Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська академія», 2011. – 230 с.) містить вибране із поетичного й перекладацького доробку літератора. (Читацькій увазі пропонуємо і його переклад віршованого твору словацького поета Лаца Новомеського).

У передмові «Озвалася в мені моя душа» Ігор Калинець написав: «Поет зважується прийти до читача не вперше – вже були

книжки «Земні артерії» (1965), «Мозайка доріг» (1980), «Зароком рік» (1988). І вони були прихильно прийняті критикою і читачем, хоч потім той читач, звиклий дивуватися вагомими главами «трудів і днів» ученого-літературознавця, забував про поетичні мандри М. Ільницького в літературу – про його ліричні інтермеціо. Вченому, можливо, й тоді хотілося, щоби той читач переконувався у тому, що він таки «чистий лірик» і навіть із певним якимось окресленням «ізму», що він Поет, якому ніщо людське у всій розмаїтості, пропущене крізь Душу, не чуже. Що його поезія, як вода із «колодязя глибокого», чиста, прозора, живильна, бо саме таку він її як запізнілий неокласик сповідує».

Вересневі відлуння

Вересневе

День вересневий уже мандрує,
Порівну ділить усе й дарує.
Так, наче руки люблячі нені:
Скільки-то ночі і стільки ж днів.
Ділить добу він, наче хлібину,
Наполовину, наполовину.
За літню працю винагороду –
Спалах лісам, а ріці прохолоду,
Полудень сонцю, ранок туману –
Все без обмови, все без обману.
Тільки ж лелеки летять над лугом:

Скільки – для втіхи, а скільки – для туги?
Пахне у полі полиновий жмуток:
Де в ньому радість, а де в ньому смуток?
Вересень душу полонить, як невід.
Я – вересневий, я – вересневий.
Навіть ранковий далекий мій березень –
Це, мабуть, просто обернений вересень.
Йдем проваджати дикії гуси,
Вересню тихий моєї музи.
Ключ замикається на видноколі,
Вересню світлий моєї долі.
Дивиться сонце на полонину –
Наполовину, наполовину,
Кляняюсь ночі, кланяюсь дневі,
Я – вересневий, я – вересневий.

*К*оріння гір – моє коріння.
Без кореня знесуть вітри.
Чи ж доросту до того рівня,
Що над потоком явори.

Мені б навчитися в дубів,
Що вічні на оцій обочі,
Підтримувать кирею ночі
І днини крила голубі.

Як зерна жита, що з руки
Прийма весною спрагла нива,
І підуть стебла в колоски,
Коли пора настане жнивна,

Під небом розпачів, надій,
На всім незміренім просторі,
Розрісся пагонами мій
Прадавній хліборобський корінь.

А тут, неначе тільки вчора з дому
І довгої розлуки не було:
Так само зорі в небі над чолом,
Той самий понад лісом розчерк грому.

Я тільки тут на всьому світі вмію
Так спрагло припадати до струмка,
І бесіда його така близька,
Хоч до кінця її не зрозумію.

Ні, цих країв мої не знали ноги,
Не впізнаю ні хат, ані доріг –
Переступаючи новий поріг,
Збиваю пам'яті старі пороги.

Та раптом пісня в саме серце бризне
На два на старосвітські голоси,
Що піде полем-полем і в ліси,
І понад цілим світом перевисне.

А вертаю сюди від книжок, від столиць,
Де, поклавши під голову камінь,
На ніч небо лягає в ріку горілиць
Разом з рибами і зірками.

Коли зорі й сузір'я стають на прю,
З пліч скидаю літа, як утому,
І світанок до мене підводить зорю
На стремені золотому.

Я побуду ще тут, поки гамір не стих
Понад лісом і понад полями,
Мені дальня зоря буде слати листи
Вересневими журавлями.

Шлях Молочний за ніч у ріці протече,
Доки води обернуться в кригу.
Я побуду ще тут, я побуду іще
До торішнього снігу.

*Т*ак хочеться мені на полонину
Від дюн і сосон на семи вітрах,
Що я уже, мов перелітний птах,
Щоночі уві сні додому лину.

Мчу понад ліс, спускаюсь у долину
І хочу відпочити у житах,
Але, не маючи в польоті стриму,
Слабію на землі, немов літак.

І знову прокидаюся між дюн,
І підіймаюсь понад зелень врун
Туди, де зве мене зоря багряна.

Бо не стихає предковічний зов,
І бачу я, що й сонце знов і знов
Сідає на ніч, де вставало зрана.

Передчуття дороги

*Щ*е день попереду, ще ніч –
І чортові на роги:
Запульсувало у мені
Передчуття дороги.

Пронизало усе ество,
Мов я кудись не встигну, –
Як страх, як біль, як торжество
Первісного інстинкту.

Не знаю ще, чого я жду,
Чому мені так вузько,
І набираю висоту,
Немов цибатий бузько.

В двох вимірах ество моє,
У двох полярних станах:
З'єднались – що зі мною є,
І що я десь застану.

Я ніч пронижу літаком.
За темною габою –
Багряна смужка за крилом
Змінилась голубою.

І ось літак поволі сів,
І даль уже – за нами.
Легенько дзенькнучи шасі,
Як вершник – стременами.

Тривога

Сосновий ліс шумить, немов ріка...
Розлившиися у неоглядну повінь,
Навколо світ увесь водою повен.
Ріки гірської течія стрімка
Умить зламала прибережні ріні,
І підкосились кладки ноги рівні,
З підпорок кладка падає хистка,
В плавучому заплутавшись корінні.
Сусідська жінка проклинає долю,
І буде в неї доля нелегка:
Куща вчепилась мужова рука
І так з кущем в руці пливе водою.
Вода повзе до нашого кутка.
В тривозі б'ється матінка бліда.
...Це тільки ліс шумить, а не вода.

Уважно книгу цвинтаря простеж.
Літопис лопухів повість із предка-віка:
У лісі вб'є смерека чоловіка –
На гробі деревина проросте.

Вона несе зелений тихий сум.
Та замінив його замшілий камінь.
То мертві присуд світові несуть
Камінними своїми кулаками.

А там – і камінь свій тестамент пише,
Бере за ним залізо долю в руки –

І вже ряхтить залізним чорним друком
Літопис лопуховий кладовища.

Природа нам дає важкий урок,
Задарма не відчинить навіть сіни.
За кожную думку і за кожен крок
Високі дуже виставляє ціни.

Високі дуже ціни, але все ж
Не вб'є відваги, ані інтересу.
Уважно в книзі цвинтаря простеж
Естампи планетарного прогресу.

Голос матері

1
*М*ак гостро перекочувався біль,
Немов весною крига берегами,
Допоки в світі житиму, дотіль
Вона в моєму серці не розтане.

На спомин спомин знову наплива,
Усі в душі вміститися не годні –
Почуті у дитинстві ще слова
Звучать, неначе сказані сьогодні.

За роком рік, немов за миттю мить,
І біль поволі почина стихати.
Але ввісні завжди приходить мати,
Коли у мене серце заболить.

2
*У*же підбилось сонце під зеніт,
Вже обійшли село дощі з громами,
Розпочинає коло білий світ,
Розпочались турботи вічні в мамі.

Вона виносить на грядки розсаду –
Хай кільчиться, приймається, росте.
І материна голова цвіте
На фоні зеленіючого саду.

3
Коли я повертаюся домів –
Чи то у літню, чи в зимову пору, –
Благословляю шлях, який довів
Мене сюди, на батьківську обору.

Привів мене, де батьківської хати
Щербато усміхається поріг,
І знов іде мені назустріч мати
Вже не з дверей – зі споминів моїх.

4
Мамин голос мені лунає –
Мама пісню мені співає
Про легіника молодого,
Про розбійника та й файного.
Ой розбійничку ти, розбійник,
Неспокійний твій льос, ненадійний,
Панські ждуть тебе десь дукати,
Та не будеш із них користати...
У печі поліна потріскують –
Мовби супроводом до пісні.
І співає про легіня ненька,
Як там жінка його молоденька.
У світлиці її на помості
Несподівані стали гості.
Я помчав би у ту баладу
Попередить його про зраду,
Через нетрі, через недеї.
Тільки де ж той розбійник, де є?
В тої пісні кінця немає –
Мамин голос в мені лунає.

5
Тори, наче в пам'яті, – в тумані,
Падають кислички у траву...
Там, де сина виглядала мама,
Я тепер своє дитинство зву.

Простелилась пам'яті ожина
По горбах, куди малим ходив,
І озвалась мамина стежина
Кущиком блідої лободи.

6
Уже розпуклась брунька на вербі,
З-під снігу вибилась бліда трава зелена.
І пригадався давній мамин лист:
Чи в Львові посадили вже картоплю?

7
Дай, доленько, любові і печалі
На тому нелегкому перевалі,
Де літо зупинилось на причалі,
Де є листки зелені і зів'ялі.

І ще дай, доле, смаку у роботі,
В дрібноті не потонути, в марноті,
Не розгубити рости і сили,
Коли самих нас матері лишили.

Ще не натягайсь поміж бадиль
Осіннього мінору сиві струни,
А вже минає риску літа день,
І відгудуть за ним останні луни.

Ще яблуні, зважнілі від роси,
Сьогодні дзвонять у прозору просинь.
Впаде червона тиша на ліси
І урочисто осінь проголосить.

Повисне місяць, як мисливський ріг,
На дні нові, надії і омани...
А молодого літа бистрий біг
Мені все більше голову туманить.

Ступаю стежкою Франковою
(Осінній лист її встеля),
Що починається підковою
Від кузні батька-коваля.

Ми так довірились підкові –
Глюзії споконвіків,
Її приписуєм Франкові,
Хоч у Франка нема підків.

Його труди, тривоги, болі,
Його пісні, його слова
Ми перетворюєм в символіку,
Розвішуєм на дерева.

На стежці сходи, як тераси.
А де могутність лісу, де ж?
Усе вже протоптали класики:
Ступай, не бійся, не впадеш.

Збагни, яка мета Франкова,
Яка судьба вела на спит.
Як батько вже кував підкову –
Летіли іскри з-під копит.

Ті іскри з батькової кузні –
Вогонь селянської душі –
Крихке залізо рвали в кусні.
Коли кувались лемеші.

Вони – його життя основа,
Вони у серці зайнялись,
Щоб на вогонь в одежі слова
Перемінитися колись.

*Антонич був хрущем
і жив колись на вишнях...*

Б. І. Антонич

*Н*атхненням сповнена сповна,
Як в дні прийдешні й дні колишні,
Сконцентрувалася весна
На традиційно білій вишні.

Здається, в повені потонеш.
Одне лиш болем обпече:
Не зустрічається Антонич
На білій гілочці – хрущем.

*Ч*истий лірик, чистий лірик,
Ліричне все моє життя,
В мені б, мабуть, острозький клірик
Збудив ліричне почуття.

І почуттям цим переповнений,
Свою обачність – на зоков:
Я б зі служебника церковного
Читав поему про любов.

Лацо НОВОМЕСЬКИЙ

Молитва на вулиці

О Боже,
хай світлий образ Твоєї подоби
у серці має створіння кожне.
Чи, може,
сумніватись у волі Твоїй не гоже?..

Ой,
як солодко ковтати сірість тротуару,
коли панна солодка
 (в руці різьблену ручку
 парасольки тримає).

Ой, солодкій пані повісти важко,
як пригорнувся б до її стану,-
рум'янець свіжий в лиці сховає,
ще візьме й розтане.

Ой Боже,
долю людини
Твоя долоня по правді звірить,
лише один є,
хто в добру волю Твою не вірить.

Цей світ – чудовий:
цвіло – зігнило.
Над ним ніколи
око Твоє не зронило
ані сльозини.

Гей, якби в тебе та добра воля,
ридало б небо посеред поля,
рясно ряхтіли б в повітрі краплі,
двоє закоханих, стулених сквапно,
благословила б
чорна рука парасолі.

ПРОЗА

Надія ВАРХОЛ

ІНТЕРМЕЦЦО З ПОВИДЛА

Він знав про їхню наявність. Знав, що коли покладе на робочий стіл скибки хліба, змазані маслом й прикрашені ковбасними коліщатками, і сам поглине в газету, то вони – руді й гидотні, в бойовій атаці вже оточують мериндю¹, загорнуту в жовту серветку. І те йому було відомим, що руду, хатню мурахву важко вигубити. То чи варто безуспішно з поганню боротися? В сумці вже мериндю не зіставляв, бо вони, ненажерливі, вгадали й туди. А

до того ж у сумці під впливом тепла дійшло до харчового метаморфозу: масло тнуло, а ковбасні коліщатка огірково зазеленіли. Єдиний вихід, як зберегти незаплямованою мурашиною кислотою свою поживу, полягав у тому, що не брав її з собою на роботу, і мурашки журно снувалися по синьому лінолеумі, підвіконнику та письмовому столі, на якому повалювалися лиш білі аркуші, обтяжені довгою вирвицею чорних чисел.

Після кількогодінного сидіння напрутив хребет від головокрутної статистики. В роті не мав ні макової краплини та закуска бракувала. Його стомлений погляд втупився на картинку «Сніданок на траві» в простінку поміж вікном та шафою. Був великим натхненником реалістичних полотен.

Центром його уваги стала деталь: їстівні припаси, які вивалювалися з кошика. Ніби з рогу щедроті, висипалися булки, груші та стиглі вишні, що невимушено лежали на лапатовому зеленому листі. Все було таке натуральне, що аж слина на язик набігла. З неймовірної голоднечі йому здалося, що нага леда, сидяча за кошиком у траві, дуже близька. Якби була блондинкою, була б тотожна з Рітою. Витер очі. Справді, схожа на Ріту, тільки той колір волосся інший.

Там, в сонячній Греції, упадають біля гарної на вроду, білявої Ріти замалені, з набитими кишнями, добродії, і вона, може, й справді в такій пікантній позі, снідає в присутності грецьких аристократів, можливо, й самого новітнього Онассіса. Споживає оливи й випиває закрите в пляшці сонце, як стародавні греки називали вино.

Чий це був замисел? Мабуть, обох, бо грошей у них кури не клюють. Та й сама Ріта погодилася йти на заробітчаний флірт у сонцем залиту Грецію. Що ж, робота, як і вся інша, у всякому разі приємніша за його нудні цифри, що аж смердять стереотипністю та низьким прибутком. А в сонячній Греції самі судновласники, мільонери, які щедро заплатять за буйне, розкішне тіло блондиночки.

¹ Мериндя – діалектне слово, запас їжі.

Колись на ярмарку ходив фактор, який фактурував: в залежності від того, хто його найняв за гроші, чи покупець або продавець, він паплюжив або вихваляв худобу. Тобто, фактурував – підвищував або знижував ціну товару. Та Ріті ніякого фактора не треба, Рітин секс-апшпель має свою ціну і без фактурування. Своєю вродливістю Ріта причарує не одного бізнесмена. Хай тільки Ріта поспідає в ексцентричних позах й набиває повні гаманці, а він тутечки сам тягатиме сімейне ярмо, щоб потім разом жирувати, змінивши дотеперішній модус вівенді, спосіб життя. Витримає й докучливий голод, бо буфет далеко, як і Ріта, а на обід ще не пора. В роті ні ризики не було, противних мурашок держить на столі без будь-яких провізій.

Вже не дивився на ніяких пікніючих на траві, ні на зяблика з рожево-червоним забарвленим черевцем, літаючим над ними, а зголодніле тіло почаствував нікотином, після чого кишки інтенсивно заграли марш. Знічев'я, немовби прямо вилізла з його музикального травного тракту, стала перед ним циганка Ема. В руках не тримала жодну скрипку, лиш репродукцію картини Репіна «Запорожці пишуть листа турецькому султанові».

– Я принесла вам картину, вельми стару а вельми цінну, чи не купите? Моле, яка гарда, повно вояків на ній. Та тівко дате, га?

Рудольф! Отой гелевань² гагайлатий³ висилає до нього запорізьке військо, кепкуючи з його колекціонерської пристрасті копій славетних маєстрів. Стримував нерви, хоч в очах промайнула лють.

– Гарна картина, дуже гарна, як кажеш, стара й вельми дорогоцінна, мистецький шедевр. Та знаєш, Емо, біда в тому, що я зовсім, в ніякому разі не займаюся військовою тематикою, то краще віднеси картину в воєнний музей. Там картині дуже порадуються, бо козаки-вояки на ній хоробрі, мужні, ще й надривають від сміху животи. А тобі щедро заплатять. То йди, йди куди завгодно.

– Добрі, паночку, підю. Лем пі ся вас позвідую, чи не мате продати старий операч?

– Та на біса тобі пергач, Емо!

– Операч, паночку, операч, што сядете на нього а ся опирате. А пергач літатъ. Кедь ем була дівчатисько, та стара Араня зашила мі в гайшник, тот окрай сукні, пір'я з пергача, жеби ня хлопчиська любили... хі-хі-хі...

– Що телебаєш? Та хіба пергач, кажан, має пір'я?

– Ні... пергачиха йому уж вискубала... хі-хі-хі... Слухайте, паночку, а старий диван не продате?

– А фіндлянський шкіряний гарнітур випадково не хочеш?

– Ні, але хотіла'м, як би сте мали, феферечний столик.

– Господи, який столик?

– Феферечний.

– А який це феферечний столик?

– Такий невеличкий, за яким панкове сидять, курять і по-панячому струщують попіл у попільничку, як і ви.

– Шуруй звідси, поки тобі не струщую попіл на твою диняну голову!

Репін з цілим запорізьким військом погнався з вітром навперейми проводити торговельну трансакцію в культурно-воєнну установу, а йому для

² Гелевань – діалектне слово, черевань.

³ Гагайлатий – діалектне слово, воловатий.

зміни циганський оркестр різав й пуляв в кишках «Запорізький марш».

Вранці, прийшовши на роботу, спостеріг на малому металевому столику поблизу вікна руду купку. З чим так мордується невтомна мурашка?

З цікавістю підійшов до столика, та муранглі взагалі не брали до відома його важницю і далі мукарилися з чимось невидимим.

Тоді сильно здмухнув ненажерливу пошесть з металеві площини. Руді рогала полетіли на всі чотири сторони світу і ніщо вже не стояло на заваді пасти на червоно-пурпурову густу масу зором. Що це таке? Воск? Ні, декоративна свічка тут не горіла, натомість мурашкам згасає інтерес до неістівного воску.

Нахилився ближче до плями. Повидло! Пляма від засхнутого повидла. Звідки, прикметна, взялася? Хіба від Еми? Ні, Ему супроводжували запорожці без повидел. Та хто навмисно заплямував його столик? Прибиральниця? Прибиральниця не є творцем, а винищувачем плям. Рудольф? Та в того лишаїстого лахомойди алергічні захворювання від усякого роду повидел. А втім, Рудольф собі на втіху кидав на нього пляму, щоб зганьбити, знеславити...

То звідки пурпур? З якого повидла: із суничного чи смородинового?

Ніяк не міг второпати з повидловою плямою і децю насторожено ставився до неї. Допитливо роздивлявся кабінетом. Із намальованого сніданку над столиком на нього тепло гляділи Рітині вимовні очі, такі привабливі, як і соковиті вишні на листяній таці.

Ріта! Перед від'їздом в Грецію варила вишневе повидло за власним рецептом. Смакував його ще теплим, цілуючи Рітині вишневі, так само теплі й зволожені уста.

В процесі теплої метаморфозу спогадок вишні на картинці перетворилися у повидло. Це Ріта висилає йому, очевидячки, цяпку вишневої густої маси, краплю теплої спомини про нього. Так, це солодкий Рітин спогад.

Ніжно доторкнувся пурпурові плями. Це вишневі уста його Ріти, її поцілунок, яким ошчасливлює пузатих грецьких мільйонерів.

Погладжував промовисту пляму й дивився на «Сніданок на траві», на звабно лежачі вишні в зелених зубчастих перинах.

Усівши за письмовий стіл, насолоджувався соковитими темно-червоними коралями, в які перетворилися (знову ж таки під впливом теплих споминів) чорні статистичні цифри.

В заводській їдальні Рудольф підсунув йому якесь легкоотравне читиво.

– Читай, колекціонере, – буркнув, зламавши уста в лукавій усмішці.

Косував у Рудольфів бік, та газету все ж таки всунув у кишеню.

В робочому кабінеті довго милувався пурпуровою цятиною. Коли поліз у кишеню за цигаркою, намацав газету. Легковажно розпростер газетний папір.

Заморозки побігли спиною, читаючи про одного грека, який продав буйну слов'янку-блондинку темним селякам. Вони закрили її в хліві, куди їй приносили харчі і по черзі з нею злягали.

Світлина показувала реалістичну картину, під текстом так і названо «Сніданок на траві».

У хліві на бляклій, пожухлій траві, повалялися булочки, груші та оливи, а з куточка хліва, в жалогідній скорченій позі, злякано світили очі оголеної Ріти, в яких бриніли тремкі сльози, мов краплі роси на стиглих вишнях.

В. ДОМОНТОВИЧ

Віктор Петров (1894-1969), псевдо В. Домонтович, Віктор Бер, один з найцікавіших українських прозаїків і відомий вчений. Постаць трагічна й неоднозначна. За мірою наукового таланту визначна. Його доля склалася вкрай непросто: вчений, прозаїк, що був неокласиком у прозі, у силу обставин стає... советським розвідником.

Віктор Платонович Петров – В. Домонтович – один із найяскравіших українських інтелектуалів ХХ ст., талановитий і різнобічний вчений, що справив відчутний вплив на декілька гуманітарних дисциплін: етнографію, антропологію, археологію, літературознавство, незрівнянний ерудит і видатний письменник, котрий у 1920-ті роки належав до кола неокласиків. Творчість В. Домонтовича 20-40-х років не мала нічого спільного із соціалістичним реалізмом і поки що залишається маловідомою, не досягнутою. У цьому зв'язку літературознавець Віра Агеева пише: «Домонтовичева біографія досі ховає нерозгадані таємниці та незбагнені суперечності. Його проза дає чи не найвиразніше уявлення про інтелектуальну й психологічну атмосферу міжвоєнного часу. Історіософія Петрова-Бера застановляється над проблемами зміни й чергування культурно-історичних епох, заперечуючи ідею прогресу та наголошуючи на окремішності часових відрізків. Переживши дві світові війни, далі сповідувати поступ було таки неможливо. Роздумуючи над кризою класичної фізики після Хіросіми, філософ говорить, що на уламках розбомблених європейських міст уже надто складно вірнути в гуманізм і людину як вінець творіння. Кожна нова історична епоха, за Віктором Петровим, тотально заперечує попередню, ревізуючи всі її цінності й пріоритети. Така-от дискретність історичного часу визначає й індивідуальне людське тривання. Проблема в тому, що сучасна «безґрунтова», незакорінена людина позбавлена цілісної біографії, вона проживає часові відрізки, співвідносні з різними історичними періодами». Літературознавець Соломія Павличко, аналізуючи творчість В. Домонтовича, свого часу заявила: «Петров залишається загадкою, ребусом, своєрідним сфінксом чи навіть Мефістофелем української культури. Те ж саме можна сказати про Домонтовича – його літературну креатуру. Мало не кожен Домонтовичів рядок містить парадокс, виклик, провокацію.

Як екзистенціаліст Домонтович міркує про сутність людини, поставленої поза історію і суспільним буттям, про множинність її ідентичності, про плинність часу та релятивність істини, про абсурдність життя та нездійсненність свободи. Тому всі його герої в своїй спосіб проживають цілий спектр екзистенційних станів, серед яких тривога, нудьга, непевність, навіть невроз, які з часом найдуть своє втілення на сторінках Камю і Сартра... Але Домонтович є водночас ще й естетом, навіть гедоністом. Крім того, він знає, що найкраща зброя проти песимістичного надриву – це іронія».

А це думка літературознавиці Юрія Шевельова: «Домонтович завжди був переконаний, що літературний твір пишеться для читача і повинен бути, насамперед, цікавим. Він мав смак у літературних експериментах, але він не вдавався до них у власних творах. Точніше: літературне експериментування могло бути в його творі, але пересічний інтелігентний читач не повинен був його помічати. Натомість твір мав його, читача, захоплювати перипетіями сюжету, нагнітанням настрою, інтелігентною пікантністю, несподіваністю думки або фрази... Наслідок цього той, що твори Домонтовича можна й приємно читати, а водночас вони ховають у собі більше, ніж видно на поверхні».

Нагадаємо, що словацькою мовою твори В. Домонтовича (оповідання: «Апостоли», «Емальована миска», «Письменник і генерал») вийшли у збірнику оповідань українських авторів «Mesační ústev» (Mrija, Prešov, 2009) у перекладі Івана Яцканина.

Без назви

В лабораторії професора часто з'являлися великі й стрункі смугляві індуси, маленькі, міцні, в окулярах, брунатно-жовті японці. З Конго приїздили бельгійці, з Непалу англійці, з Китаю німці. Людей із цілого світу можна було завжди побачити в лабораторії професора.

Дівчина варила бульйон. Люб'язно посміхаючись, вона казала черговому гостеві, не зовсім певна в своїй англійській мові:

– Чума в нас на дісті!

Це був освячений традицією стандартизований дотеп, що став у цій світової слави лабораторії трафаретом. Рід привітання, усталеного короткого напису, на зразок тих, які друкують на поштових листівках з краєвидом чужого міста.

Русяве волосся вибивалось на скронях з-під білосніжної косинки, зав'язаної ззаду тугим вузлом.

Приборкана чума, замкнена в лабораторні пробірки, здавалась їй не страшною. Але вона чула, як одного разу професор сказав:

– Боже мій! Хіба ж я знаю, чи не лусне ненароком хрумке скло пробірки, яку я оце тримаю тут перед вами в своїй руці?!

Сказані слова не зобов'язували ні до чого. Вони нагадували, можливо, невисловлену скаргу, але дівчина тільки тепер зрозуміла, що вона тут, у цій лабораторії, більше вже не належить собі.

У неї були сірі очі, широко розчинені темні брови, тонкий і прямий ніс. Вона була лаборанткою, й її призначенням було варити бульйон.

В лабораторії не було сталих годин праці. Хто міг би сказати, коли починалася в ній праця й коли кінчалася?

– У мене не канцелярія! – сказав професор. – Я жаден столоначальник. Я не підписую ні вхідних, ані вихідних. Що ви од мене хочете? Щоб я вам сказав, як стати Пастером або Кохом? Вони не питали нічого! Працюйте!

Жадних годин праці, жадних свят і жадних ферій не було тут ні для кого, ні для професора, ні для старого при дверях швайцара-діда, ні для приїжджих з цілого світу гостей.

Якось далеко за північ, замикаючи в столі книгу, в яку наприкінці кожного дня записувалися наслідки пророблених експериментів, професор нерішуче сказав:

– Якщо мені дозволено мати яке-небудь дивацтво, або ж примху, то я маю одну: я не люблю ходити вулицями міста сам.

Слова загубилися в мовчанні, яке заповнювало величезний простір лабораторної зали. Вона зрозуміла схований сенс сказаних слів; говорячи це, професор шукав для себе прощення. Він не хотів бути настирливий.

Вони проходили залу за залом; вони йшли безмежно довгим коридором, і згуки їх кроків згасали в присмеркових глибинах вирахованих відстаней,

У вестибюлі вона спинилася перед дзеркалом. На мармуровому столікові, підібгавши ноги, дрімав тисячолітній з позолоченої бронзи Будда; його вивіз професор з Тибету. В холодній синяві скла танула тиша. Дівчина бачила перед собою подвоєну себе й за собою виголені губи й довгі сиві

бакенбарди. Старий дід простягав професорові солом'яного капелюха.

Вони знали: цей сивий дід у блакитній, золотом габованій лівреї так само ніколи не належав собі, як і всі інші. Дівчина здригнулася, бо їй було лише вісімнадцять років, а цьому дідові вісімдесят.

На гранітних сходинках ганку пан Сігеміцу, японець, що вже шостий місяць працював у лабораторії, з вишуканою чемністю розпрощався з нею й професором.

Була ніч, що не була нею; був день, що не був ним. Сяяло нерухоме небо. Беззвучне світло заливало прямі, по-нічному порожні вулиці. В чорному зелі дерев дрімали сутінки. Весняна курява хрумтіла під ногами на підшвах.

Вони йшли. Їх відокремлювала віддаль, визначена десятиліттями прожитих років, безсонних ночей, пройдених шляхів, написаних книг, далеких і важких подорожей, боротьби зі смертю і віри в перемогу над смертю.

У професора були сутулі плечі, стомлене й м'яке обличчя. Воно було нерухоме й спокійне, немов закрите легкою запоною з жовтого шовку. Жаден вітерець не колихав цей коштовний шовк.

Можливо, тисячі, десятки, сотні тисяч смертей, що він їх бачив, що пожерли села, міста, провінції, зробили його таким замкненим, м'яким і спокійним.

Минали дні, і на зміну дню приходила ніч, сповнена рівного безбарвного світла. В блідому світлі нічного сонця танули довгі вулиці. Зелене скляне небо стояло над ними. Розкриті вікна будинків відсвічували синявою.

Ці спільні подорожі, не знати в яку пору дня або ночі, стали в них звичкою. Вони йшли разом, він розповідав їй щось зі свого життя, біля її дому він прощався, або ж вона ще йшла з ним далі. Їй здавалося, що він боявся лишатись на самоті, немов духи померлих оточували його й вимагали від нього якоїсь нездійсненої жертви. Немов жахливі й огидні демони переслідували його й він потребував охоронця.

Він жив у змаганнях зі смертю. Смерть – тайна. Він змагався з тайною.

Тепер вона вже не належала собі не тільки у залах інститутської лабораторії, але й ніде й ніколи. Вона стала постійною його супутницею, куди б він не йшов і що б не робив.

Одного разу вона спитала його:

– Ви ніколи не боялися чуми?

– Я, – відповів він спокійно й неквапливо, – не маю права боятись.

Він глянув на неї.

– Ви теж! – додав він.

Внутрішню кишеню його чорного люстринового піджака відтопирчувало складене грубе число «Таймсу». На кордонах Афганістану спалахнула епідемія чуми.

Вона відповідала кореспондентам часописів, що професор не приймає, що він не дає жадних інтерв'ю, що про експедицію до Афганістану ще нічого не знати.

Їхати в експедицію він запропонував їй тільки майже напередодні від'їзду, коли все було вже спаковане, зладжене, устійнене.

Вона спалахнула від гордощів.

– Пошліть телеграму батькам, – сказав він, – ви повинні спитати в них дозволу. Ви ще неповнолітня, й без позволення ваших батьків ви не маєте права їхати, а я не маю права включити вас у списки учасників.

Чи не шукав він собі захисту в цій пораді?

Однак, коли наступного дня вона поклала перед ним на стіл синій аркушик телеграми, одержаної від батьків, він, не читаючи, згорнув його й повернув їй назад. Він зробив це чемно, дуже чемно, майже любовно ніжно.

Її рука безпомічно лежала на материній телеграмі. Він поклав свою темну важку руку на її білу, з хрумкими довгими пальцями.

– Я хотів би, – сказав він, – щоб ви втратили почуття, яке люди називають жалем.

І після павзи:

– Жаль є злочином, за який колись, згодом, розстрілюватимуть. Коли ви на власні очі побачите, що таке чума, ви зрозумієте, що я хотів цим сказати. В житті кожної людини бувають моменти, коли вона не сміє вагатися.

Вона нерішуче м'яла аркушик телеграми. Вона не зрозуміла його. Що значили ці слова про жаль, за який розстрілюватимуть?

Як звичайно, вони з Інституту вийшли вдвох. Золотий Будда дрімав перед люстром на мармуровому столикові вестибюлю. Старий дід з бакенбардами простягнув у люстрі професорові солом'яного капелюха. Пан Сігеміцу розпрощався перед мостом, побачивши трамвай, який наближався.

Вони переходили через міст. Рожеве полум'я здіймалося в далечині за рікою над колонами біржі. Соняшні години нічного затишку огортали Літній сад.

Вони йшли через тонкий золотий дим Марсового поля. Колосальний простір плацпараду поглинув їх, щоб підкреслити, що окрема людина є ніщо. Вода каналів пахла цвіллю. Над ними чорніли нерухомі купи дерев.

Перед її домом, прощаючись, він поцілував її руку. Вона зашарілась і похапцем збігла вгору.

Піднявшись до себе, вона щільно зашнула вікно в кімнаті важкою запоною, щоб уявити собі, яка на півдні буває ніч. Живши в Петербурзі, вона вже не могла повірити, щоб ночі могли ще бути десь темні.

...Візник стояв біля воріт, двірник зносив валізи. В останню хвилину листоноша приніс їй листа. Писала мати:

«Лізуно, не їдь! Я знаю, як ти поїдеш, я ніколи більше не побачу тебе. Не їдь, люба доню! Кажу тобі, не їдь!».

Цілувала сліди материних сліз. Розплакалася. На листівці з краєвидом чужого міста покvapливо написала, що не може не їхати. Що в житті людини бувають години, коли вона не сміє вагатися.

...Тисячолітнім шляхом крізь жовто-сіру пустелю рухались валки верблюдів. Обдерті, спалені сонцем погоничі йшли пішки поруч. Багаті крамарі з довгими бородами, фарбованими хною, в шовкових халатах, з рушницями, прикрашеними перламутром, гарцювали на конях.

Але перед містом вояки в сандаліях на босу ногу спиняли їх. Вони завертали валки. Нікому не вільно було входити до міста. В місті була чума.

Купою битої цегли лежав на майдані груз руїн збудованої Тамерланом

мечеті. З віконця вгорі вузької вежі муедзин вигукував славу Аллаху та його пророку.

Голодні, кинені напризволяще осли несамовито ревли на базарі.

Жирні огидні пацюки перебігали з дому до дому, приносячи з собою смерть.

Люди в просмаленому одязі довгими дрючками зачеплювали померлих і стягали їх на вози.

Рипіли вози, вантажені трупами. Вітер розносив по місту сморід печеного людського м'яса.

Палило сонце.

За товстими глиняними стінами будинку, де містилась експедиція, було тихо. Тут панував професор. Чума не наважувалася зазирнути сюди.

Не наважувалася?.. В кіннім разі, досі ще не наважувалася.

Щодня вона писала листа додому. «Матусю, мила, коли б ти знала, як тут страшно!». «Ти питаєш, навіщо я їхала? Хіба я знаю? Я не могла не їхати. Я вже писала тобі це, чи ти не можеш зрозуміти цього? Я не сміла відмовитись». «Ми всі тут приречені. Ми знищені. Як я виберуся з цього пекла?».

Кожного вечора вона писала довгі листи до матері, і жаден з них не переступав межі цього зачумленого, відрізаного од цілого світу, проклятого людьми й Богом, засудженого на загибель міста.

Одного дня, коли спека почала вже спадати, вона прокинулася, як звичайно, після пообіднього сну. Треба було йти на чергування до лабораторії. Вона одягла халат, але пальці її не слухались. Було каламутно й млосно. Вона помацала в себе під пахвами, щоб перевірити себе, і коли після цього вона простягнула руку, щоб узяти термометр зі столика, її охопив невимовний жах, одчай, для якого не було слів.

Термометр вислизнув з її рук і з брязкотом розбився об підлогу. У смертельній нудьзі вона безсило впала на ліжко.

Під вечір він постукав у двері.

– Лізо!

Жадної відповіді.

Він постукав голосніше.

– Лізо, що з вами?

Жадної відповіді.

Він одчинив двері. На ліжку, уткнувшись обличчям в подушку, лежала дівчина. Вона плакала, здригаючись плечима.

– Лізуню, мила, що з вами? Чого ви плачете?

Вона не відповідала.

Він торкнувся її плеча. Різким рухом вона скинула його руку з себе. Не обертуючись до нього, вона глухо сказала:

– Ідіть!

– Що сталося, Лізо?

– Ідіть, я кажу вам. Не торкайтесь мене!

Вона напівповернулася до нього:

– У мене чума.

Голосом, що зривався, вона прошепотіла:

– Я умру!

Вона підвелася. Вона стояла перед ним із заплаканими очима, з каламутним поглядом, з гарячковим, що палало, обличчям, в одчаї, схоплена почуттям безнадії.

– А я не хочу помирати!

І тоді раптом прокинулося в ній гостре почуття ненависти. В цю мить вона ненавиділа його. Навіщо він запропонував їй їхати з ним, їй, молодій, гарній, що ще не жила? Адже ж він краще, ніж хто-небудь інший, знав, на яку небезпеку вона наражається. Чому він не запросив, замість неї, якоїсь старої жінки, що їй уже не було чого втрачати в житті? Ні, він хотів милуватися з гарного її личка, радіти з її безтурботного сміху, взяти від неї все, не давши їй нічого! Як він смів переступити закон і залічити її до складу експедиції, коли її батьки не дали на це згоди?

Сірі очі палали вогнем гніву, і вона кинула йому в обличчя:

– Вбивця!

– Лізуню! Заспокойтеся. Ви перебільшуєте. Звідкіля ви взяли, що у вас чума? Навіщо це ви?

Він торкнувся долонею її чола.

– Ну, у вас звичайна легенька інфлюєнца. І більше нічого. Чи варто хвилюватися з такої дурниці.

Вона не вірила йому. Дурниці! Інфлюєнца! Коли завтра її вже не буде на світі. Вона глянула на нього похмурим одчайдушним зором. Хрипким голосом вона сказала:

– Докажіть!

Це слово вирвалося в неї несподівано. Але вона повторила його вдруге:

– Докажіть!

Нею оволоділа лютя.

– Докажіть! – крикнула вона в безнадії.

І тоді тихо, зовсім тихо вона сказала:

– Якщо в мене немає чуми, проведіть зі мною ніч.

Вона густо почервоніла. Щоки, чоло, вуха, шия.

Він узяв її за руку.

– Моя мила! Даю вам слово чести, ви даремно хвилюєтесь.

– Ну, що ж? Докажіть! – з задиркуватим викликом вигукнула вона. Вигнула своє гнучке, молоде, дівоче тіло. Закинула назад голову. Розсміялася дзвінким звабливим сміхом. Простягнула назустріч руки.

– Я кохаю вас! Мій любий!

Кров прилягла йому до обличчя. Бурхливо забилося серце. О, яка чудесно гарна була вона в цю мить. Та чи не була вона живим втіленням смерти?..

Що керувало ним, коли він пригорнув її до себе й поцілував її в уста? Свідомість провини? Почуття жалю до цієї засудженої дівчини, до глибинної безодні її безнадії? Стихійна сваволя темної сліпої плоті, пожадлива нестримність несамовитого бажання, сильнішого за розум і волю?

Вона прокинулася пізно вночі. В п'ятьмі ласкаво посміхнулася до нього й розсміялася легким щасливим сміхом. Потім заснула знов глибоко і спокійно.

– Вона померла наступного дня, не усвідомивши того, що помирає! – сказав старий учений.

Ми мовчали. Ми сиділи з ним у великому президентському кабінеті Академії наук. Він у глибокому шкіряному кріслі біля письмового столу, я на стільці проти нього.

Він сидів з зігнутим тулубом, по-старечому нахиливши голову. На пожевклому його обличчі блукала м'яка лагідна посмішка. На ньому був легкий чесунчевий піджак. Бліді руки лежали на поручнях крісла.

– Ви повинні знати, – сказав він, – у житті кожної людини бувають моменти, коли вона не сміє вагаться!

Його думки текли своїм річищем!

Злегка зідхнувши, він зауважив:

– Так, молодий мій друже! З роками дедалі ми все більше усвідомлюємо те, що ми живемо тут на землі лише для того, щоб умерти!

ПРОФЕСОР ВИСЛОВЛЮЄ СВОЇ МІРКУВАННЯ

(З циклу «На засланні»)

У таборі були різні люди. Були люди непокірливі й уперті, революціонери з фаху, голота, гайдамаки, низовики, які воліли змінити все в корінний спосіб.

Люди акції, пророки повстань і проповідники бунту!.. В їх жилах палав чорний вогонь ненависти; шал розпеченої добіла хижої люті п'янив їм мозок, і згага пімсти бентежила їх неспокійну кров.

За царського ладу їх тримали в каторзі і в'язницях. Тепер, коли царський лад знищено, вони знов опинилися на засланні в далеких таборах цілих пралісів Колими й Камчатки.

Та були тут також і ті, які ніколи нічого не хотіли змінювати. Люди слухняні, лагідні, покірливі й терплячі. Люди доброї волі й нерішучої вдачі, які ніколи не бунтували, ніколи не мріяли про перевороти й вище над усе цінили спокій і мирний затишок свого кутка.

Одні вірили в бунт, інші в працю. Одні були завойовники, інші звикли коритись. У таборі були діди, але були й підлітки. Робітники й мільйонери. Лотиші-чекісти й гвардійські офіцери. Директори фабрик і вартові при вході.

Особа не важила нічого, як і її вчинки. На одних нарах спали й ту саму брудну каламутну баланду з таборового казанка їли славетний маляр зі світовим ім'ям, картини якого висіли в паризькому Луврі і мюнхенській Пінакотечі, видатний учений, книги якого стояли на полицях державної бібліотеки Берліна і в університетській бібліотеці Мадрида, і неписьменний гольд, ніх або айну, що, не переступивши меж кам'яного віку, шанував ведмежу мати-тайгу і, виходячи в таборі на працю, ніс незмінно з собою шкіряний мішок з висушеними кістками батьків.

За схемою тотожної статті й однакових параграфів ховалися нашарування тисячоліть, млявість звичок, упертість логіки, вибухи ідей, відміни вдач, однаково: активність або байдужість.

...Сокира, якою Радецький – ми називали його професором; здається, він був старим журналістом!.. – рубав колоду, вислизнула з його заклаканих рук. Замість потрапити по м'якій і соковито-теплій деревині, вона розсікла черевик і вп'ялась в м'язи.

Професор скрикнув від болю. Здригнувшись, він спазматично, гістеричним ривком, одкинув сокиру геть од себе.

Сокира описала півколо й беззгучно лягла в м'який покрив пухкого снігу.

Спершись на колоду, професор стягнув з ноги черевика й почав розмотувати смердюче лахміття заносених онуч. З розрубаної рани швидким струмком юшила кров.

Був холодний зимовий день. Густа пара від подиху осідала на волосі брів і вусів, білила комір наших ватянок.

Краплі крові падали на очищену від кори лискучу поверхню колоди, стікали з неї й багрили сніг.

Ми кинули наші пилки й сокири і, обступивши колоду, на якій сидів професор, дивилися, як він незграбно перев'язував свою худу пожовкло-сіру кістляву ступню.

Курці, скориставшись з нагоди, витягли махру й, слинячи папірця, крутили цигарки.

– Головне наше нещастя, – зауважив повчально професор, намагаючись тугіше перев'язати розсічену ногу брудною ганчіркою, – що ми все ще живемо ілюзіями попередньої ліберальної епохи. Ми ніяк не можемо збагнути, що ми опинилися в зовсім іншій ері, якій властиві зовсім інші норми й поняття.

Він урочисто оглянув нас крізь каламутні скельця окулярів. Свою рану він розглядав як ланку в універсальній системі взаємозумовлених зв'язків, що відмежовували нашу дійсність від попереднього часу. Він був певен, що найважливіше в житті це розуміти.

– Наше нещастя, – продовжував він, – що ми народилися за інших часів і надто довго прожили тоді, коли кожен думав, говорив і робив те, що йому хотілося. Тепер нам надто важко збагнути, що ми більше не належимо собі.

Кров просякла через ганчірку. Густими й частими краплями вона падала на сніг і відразу ж застигала.

Професор з сумнівом подивився на нас, на ганчірку, на замшілі, занесені снігом столітні дерева глухої тайги, що оточувала нас, зідхнув і почав знову перев'язувати рану.

Пальці на морозі стигли й не слухалися. Він зав'язував і розмотував рану знов. Кривавив ганчірку. Скривавлена ганчірка, задубівши, боляче різала й рвала край рани.

Він явно не міг дати собі ради. Він страждав від свідомості своєї безпомічності. Руки од нервового шоку все ще тремтіли. Спазматично підстрибу-

вало руде посивіле од інею клоччя бороди. Здавалося ось-ось, ще мить, ще якась десятитисячна міліметра, і він зірветься, закричить, завис, як затравлений, загнаний людиною лісовий звір, впаде на сніг і битиметься головою об сніг, об цю важку, нерухому колоду.

І все ж таки він говорив! Він говорив докторальним тоном самовпевненої людини, немов на урочистих зборах з катедри перед ситими й розсудливими, добре одягненими людьми. Немов на ньому була не брудна, засмальцьована ватянка, а чорний сурдут, лаковані черевики й туго накрохмалений пластрон сорочки, і гайвороння не перелітало з дерева на дерево, і він не чухався, і заіндивіла борода не стирчала в усі боки розпатланим клоччям, і каламутні окуляри не були перев'язані мотузком.

– Щоб простувати вперед, – казав він, – людство повернуло назад. Воно знов повернулось до форм, які проіснували тисячоліття і які воно, здавалось би, остаточно відкинуло хіба що кілька десятиліть тому. Року 1861 було скасовано кріпацтво, року 1929 воно було відновлене знов.

– Большевики, – казав він далі, – знов зробили працю обов'язковою. Вони заперечили вагу індивідуального мислення. Вони одкинули значення особи. Вони централізували волю. Вони декретують істини. Од людей вони вимагають покори й щирости. В щоденну практику життя вони запровадили сповідь і оце наклали на нас епітимію. Вони обернули всесвіт у суворий монастир, де, однак, немає релігії. Слідчий і слідство заступили сповідника і сповідь, пропагандист-агітатор – місіонера-проповідника, й «Короткий курс історії ВКП(б)» – Євангелію.

В таборі люди звикали говорити про речі, про які раніш вони не наважувалися й згадувати. Обережність втрачала тут свій сенс.

Було холодно. Було дуже холодно. Ми переступали з ноги на ногу. Затувивши носа долонею, ми хукали, щоб зігріти побілілий кінчик носа, або розтирали його. Під ногами хрумтів морозний сніг.

Радецький говорив:

– Свого часу, – ще до війни й революції, – ми гралися ідеями, як діти граються з випадково знайденим невибухлим гарматнем, не передчуваючи небезпеки, що їм від того загрожує. У своїх кабінетах, на шпальтах газет, у своїх книжках ми пропагували й підносили культ середньовіччя. Книжка Айкена про середньовічний світогляд лежала в нас завжди під рукою на письмовому столі. Ми тішилися розумовим гурманством. Ми охоче цитували Франціска Асизького й захоплювалися стилем Томи Кемпійського й Івана Дамаскина. Модерні письменники перероблювали для газетних фейлетонів апокрифи про Соломона й Китовраса, мистці наслідували фреску й ікону, поети писали акафисти, філософи студіювали схоластиків. Сидячи в «Ярі» або «Ведмеді», обжираючись кав'ярком і напідпитку від шампану, ми підносили моральну вагу здержливости, захоплювалися з приниження й стверджували високу етичну ідеальність злиднів. Тепер, коли нас зроблено злидарями і нас принижено і покірність перестала бути для нас мрією, ми обурюємося.

Професор похитав головою.

– Ми ніколи не вміли бути послідовними.

– Як ви гадаєте, – сказав він, перериваючи хід своїх міркувань, – чи не можна спинити кров, приклавши до рани моху?

Він одкинув збагрянену задубілу ганчірку вбік і спробував затиснути рану рукою. Кров юшила кризь пальці.

– Чи немає в кого ганчірки?

Ганчірки?.. Ганчірка на засланні рідка й коштовна річ! Мороз пронизував кості скронь і скул. Курці докурювали свої цигарки. Час був братись за працю. Ми всі були знищені й знеможені.

Ніхто не відповів професорові.

– Я поверну, – заявив він.

– Виперу й поверну! – додав він, щоб перебороти вагання нерішучих.

Виперу?.. Ганчірка, якою він перев'язував перед цим рану і тепер одкинув убік, не свідчила, щоб чистота була однією з його доброчинностей і щоб він звик прати свої речі. Ні, те, що він обіцяв ганчірку випрати, не було жадним аргументом на його користь.

Іван Закутній похмуро глянув на нього. Треба сказати, що Закутній не терпів Радецького. Не поважав. Не ховав свого до нього презирства.

Його дратувала безпомічна безпорадність цієї високої в окулярах людини з зігнутою наперед головою на довгій гусячій шиї та з клочкуватою рудою бородою. Усе в ньому: і те, як, рубаючи, він тримав сокиру, і непевність його удару, і те, як при повторному ударі він ніколи не здібний був влучити в те саме місце.

Коли їх ставили напарниками пиляти і, нервуючись, Радецький починав або ж квапитись, або ж затримувати й пилка весь час з'їжджала вбік і збивалася з ходу, Закутній лаявся, кидав пиляти і рішуче заявляв, що хай пиляє з цим дермом хто хоче, тільки не він. І додавав пару міцних, добре посолених слів.

Він ніколи не прислухався до того, що говорив цей чоловік в окулярах. Що могли важити слова людини, яка не вміла нічого зробити до ладу.

Отож, нас здивувало, коли Закутній, – цей насумрений і похмурий чоловік, що завжди тримався осторонь од інших, докуривши цигарку, замість взятися до сокири, щоб приступити до праці, як це зробили вже дехто з нас (слід визнати, більшості з нас бракувало почуття товариськості...), підійшов до Радецького, відштовхнув руку, якою той катуляв рану, дбайливо промив рану снігом, витяг з кишені чистеньку ганчірку й певними твердими рухами, немов досвідчений знавець цієї справи, перев'язав йому ступню.

Хто зна, що штовхнуло його зробити це. Хто зна, що живе всередині кожної людини і як саме зробить вона в останній критичний момент?

Тепер професор сидів на колоді з перев'язаною ногою, натягнувши по-верх перев'язки черевика, і нервувалася. Він обрид усім нам своїми запитаннями.

– Як ви гадаєте, мене не зарахують до самосіків? Ви ж бачили, я ненавмисне. Ви ствердите.

Тоді він переходив до іншого.

– Сьогодні я не вироблю норми. Як ви гадаєте, мені не зменшать пайки хліба?

Він був турботливий і метушливий. Він мав розгублений приголомшений вигляд. Лякаючи себе можливими ускладненнями, він розкис. З очей у нього текли сльози й замерзали на щоках. Він здирав їх з волосся бороди, здирав з повік. Відчувши рану, стогнав.

Він згадував про послідовність. Ні, це не скидалося на те, щоб він міг бути хоча б у своєму житті послідовним.

Однак поволі він заспокоївся. Заспокоївшись, почав говорити знов.

– Дивно, – сказав він, – мене вражає прірва, яка існує між намірами й їх здійсненністю, між ідеями та їх втіленням у життя. Наша сучасність повинна була знищити протилежність між містом і селом. Тим часом типовою формою життя за наших часів став барак. Замість сіл і міст ми примушені жити в таборах. Ми нищимо міста й знелюднюємо села, щоб оселити людей у таборі.

Це було дотепне й гірко спостереження, що його висловив цей довгий, уже немолодий чоловік в окулярах, якого ми звали професором, хоч він насправді був журналістом. Ні, він не був дурнем. Але що це змінювало?

Ми жили з певною сподіванкою, що колись кінчиться термін нашого перебування в таборах і ми знов вийдемо на волю. Ми тягли лямку.

ПРОФЕСОР І ІВАН ЗАКУТНІЙ ДІЮТЬ

(З циклу «На засланні»)

Ми жили з непевною сподіванкою, що колись кінчиться термін нашого ув'язнення і ми вийдемо на волю.

Ми тягли лямку.

Ми жили в землянках і бараках.

Жити було трудно, тісно, невлаштовано. Заїдали блощиці. Смерділо махрою, гасом, житнім хлібом, немитим тілом, вогким одягом і онучами, що, розвішані на мотузках, сушилися коло залізних пічок.

Розпечені до червоного залізнi пічки гули й палали. Пара й тютюновий дим густою хмарою висіли в повітрі.

За останній час нас почали посилати з табору окремими бригадами-загонами в глибину тайги! Перспектива опинитися в глухій тайзі, засудженість на повне таєжне рабство лякали навіть найтупіших, навіть найдужчих і найодчайдушніших.

Сніг, густа чащоба, мороз од 30 до 40 ступенів, вогнище в снігу, і нікого, жадної живої душі, жадного житла на кілька десятків, на кілька сотень кілометрів довкола в цьому цілинному лісі.

Цілковита самота, повна покиненість і цілковита підлеглисть. Бригадир був тут владарем, усі інші його рабами. Він один мав тут усю повноту влади, всі інші були позбавлені жадних прав.

Права? Згадка про *права людини* тут у тайзі межувала зі знуцанням.

Тайга мала свої закони, що не мали нічого спільного з людськими.

Коли комендант табору входив до бараку і нас вишиковували вздовж нар, нерви напружувалися до останнього. Бараком опановувала мертвотна тиша. Полум'я гуло в пічці. Дотик чорної руки нічного вітру до віконної шибки або ж до даху вносив у серце тривогу, для якої не було ім'я. Чекання проквітало нестерпним, несамовитим жахом.

Одного разу було прочитане й прізвище професора.

– Радецький!

Ми стояли вишикувані в чергу й не наважувалися повернути голови в його бік. Ми боялися зустрітися з його очима. Ми не були названі, і нас мучив сором.

Коли нам скомандували «Розійтись!..» і начальник вийшов з бараку, ми кинулись до професора. Ми почали умовляти його зробити спробу врятувати себе.

– Прикиньтеся хворим! – радили ми йому.

Він не відповів нічого. Він тільки похитав головою, немов відмахуючись від нас, і тремтячими руками поквапливо почав складати в брезентовий мішок свої злиденні речі.

Здавалося, він був настільки приголомшений, що зовсім не усвідомлював ані того, що його чекало, ані того, що ми йому казали.

Ми спробували ще раз його переконати.

– Над вами поставлено хрест. Хіба ви не розумієте цього? Ви загинете!

У нього був розгублений вигляд і зовсім божевільні очі.

– Треба діяти! – повторювали ми йому. – Ви не повинні здаватися так відразу!

Він поглянув на нас з докором. В його погляді були сум, біль і одчай. Мовляв, чого ми від нього хочемо? Він і так надто нещасливий! Лишіть мене!..

Він щось відповів, але ми не зрозуміли. Ми не чули його. Він говорив надто тихо. Він щось невнятно пробелькотів.

Ми спитали його:

– Що?

– Будьте послідовними! – сказав він. – Будьте послідовними! – повторив він, напружуючи голос, щоб ми його почули. – Я надто добре розумію: за наших часів більше не існує: я хочу, а тільки: *ти мушиш!*

Ми знали це. Ми знали також і те, як глибоко його вразило, коли на одному з допитів під час слідства слідчий закинув йому відсутність дисципліни й обвинуватив його в зраді і дворушництві. Усією своєю поведінкою тут у таборі він намагався спростувати це обвинувачення.

Ми знали: він часто закидав нашій молоді відсутність дисципліни, брак свідомости свого обов'язку. Ми згоджувалися з ним, – нашій молоді, безперечно, бракувало почуття обов'язку. Молодь звикла: або працювати з-під палки, або не працювати зовсім.

– Суспільна організація праці дезорганізувала, вбила в молоді особисту ініціативу праці! – звичайно констатував він.

Тепер він сказав нам:

– Нема про що говорити! Я мушу! Я йду, як мені наказують!

Він волів бути послідовним.

Ми не ховали свого обурення, хоч більше вже й не сподівалися переконати його.

– У кого мій кухлик? – спитав він наприкінці.

– Він у вашій торбі! – відповіли ми.

Він намацав його крізь брезент мішка й, заспокоїв шись, сказав:

– Пробачте!.. Ну, то вже все! Я можу тепер іти!

Під'язавши речовий мішок за спину, він вийшов з барака. Він став у снігу поруч з тими, ймення яких були названі.

Комендант несамовито лаявся, намагаючись налагодити порядок. Кори-стуючись темрявою, хтось із п'ятьми крив коменданта брудною лайкою. Ко-мендант хватався за пістолет і загрожував стріляти.

Гавкали збентежено пси. Палали смолоскипи. Рипів сніг. Чорна ніч ні-мою стіною замкнула простір.

Професор мовчки потиснув нам руки. У нього було брудне обличчя і руда ключчями борода. За товстим склом окулярів було видно його смертельно перелякані очі.

Він посміхнувся й сказав нам:

– Я вояк! Я мушу виконати свій обов'язок!

* * *

Іван Закутній потрапив у ту саму групу, що й професор. Ми дещо знали про нього. Ми знали, що він походив зі села Стайок на Київщині, ще в роки колективізації він не пішов до колхозу, що його притиснули й перевели до твердоздатчиків, що він, однак, не поступився й лишився «індусом». Коли ж влітку 36 року на селі почали горіти одна по одній хати і невідомо було, хто це робить і для чого, – органи влади підозрівали чомусь баптистів, – тоді разом з іншими взяли й Закутного. Його били: спочатку на місці в сільраді, потім у районі, тоді в окрузі і нарешті в області. Од нього вимагали, щоб він признався й назвав спільників. Але він не признавався ні в чому і нікого не назвав. Як підкуркульник, бандит і саботажник, він опинився в таборі.

Він був зосереджений і мовчазний... У нього був якийсь здичавілий ви-гляд і насумрений вовкуватий погляд. Не важко було помітити, що всереди-ні в и кому клекотіла лють, кожної миті ця лють могла вирватись і вибухну-ти. Але він стримувався. Він тримався осторонь.

* * *

Коли загін ішов лісом, кілька в'язнів, скориставшись темрявою, втекли. Перед втечею вони підмовляли Закутного піти з ними, але він відмовився.

Люди тікали!.. Хіба не все одно, де загинути? Втеча все ж таки відкривала якийсь вихід, яким би химерним він не здавався.

У тих, що втекли, не було з собою ані компаса, ані мапи. Вони йшли нав-мання. У них була тільки невиразна сподіванка й трохи хліба, який вони запасли заздалегідь і який кінчився на третій день, їх оточували ліс і тиша. Очі боліли од снігу й втоми. Холод спалював обличчя.

Коли через кілька день беспорядних блукань по тайзі вони нарешті наштовхнулись в лісі на самотню хижку тубільця, вони вже були в такому становищі, що замість обійти її, як підказувала їм обережність, вони ввійш-ли до неї. Вони вже не хотіли нічого більше, як тільки зігрітись і заснути. Мисливець прийняв їх. Він нагодував їх. Вони пили гарячий чай. Вони їли м'ясо. Натомлені, вони заснули на хутрах. Наступного дня він повідомив охорону, що обходила на лижвах околиці, розшукуючи втікачів. Це була ви-

гідна угода: за кожного втікача мисливець одержував по три пуди борошна, тоді як за шкіру песця держава сплачувала йому тільки 8 карб.

...Бригадир у загоні був з ув'язнених. Хто зна, який він був колись на волі. Тепер він був брутальний і жорстокий. Після кількох років поневіряння по таборах і в'язницях у нього не лишилося жадного іншого уявлення про можливість взаємин між людьми, окрім одного: гноблення! Досі гнобили його, тепер гнобив він. Досі його вважали за ніщо, тепер він став чимсь. Оскільки ж тут у тайзі не існувало жадних масштабів для порівняння і жадних обмежень для влади, це його впевнило в абсолютності його значення.

Од нього залежало визначити відсоток даної виробки і, відповідно до того, розмір виданої вечері пайки хліба. Він робив це на око. Він керувався тільки одним: своєю примхою.

Кожного вечора він розподіляв хліб. Одним він давав більше, іншим менше. Йому подобалося, коли йому лестили. Ті, що його прославляли, казали йому, який він розумний, добрий, величний і мудрий, одержували більше. Ті, що протестували або мовчали, одержували менше. Для цих останніх він робив життя нестерпним.

Якщо з ним сперечалися, він ображався. Кожне заперечення він сприймав як образу для себе. Він був певен, що він не може помилитись. У відповідь він казав:

– Будь задоволений, що тобі ще дають їсти. Раніш таких, як ти, просто розстрілювали.

– Є гнобителі і є гноблені! – криво посміхаючись, зауважив професор. – Насильство лежить в основі суспільного ладу, – так нас учать. Наш бригадир є експериментальним утіленням цього вчення! Тайга й ми якнайкраще надаються для лабораторної перевірки соціологічних істин доктрини, виробленої в кабінетах.

Професор говорив. Він іронізував. Незважаючи ні на що, він лишився скептиком.

Іван Закупній мовчав. Він не лестив, але він і не сперечався. Коли йому кілька разів бригадир довільно зрізав норму, він не нарікав і не протестував. Могло здатися, що він лишався цілком байдужий до своєї долі.

Однак одного дня, коли під час перекурки робітники похмуро сиділи в снігу на зрубаних колодах, він підійшов до бригадира і хрипким голосом сказав:

– Учора знов тільки 78% виробки? – і вдарив його важким поліном по голові.

Бригадир повалився. Права рука хапала спазматично сніг, тоді застигла нерухомо. Парубок ще раз підняв поліно, щоб ударити по мерцю, але присутні схопили його й відвели. Він озирнувся на бригадира і з зненавистю вигукнув:

– Ось тобі твої 78%.

І вилаявся.

ПУБЛІЦИСТИКА

Олексій ВЕРТІЙ

ЗАБЛОКОВАНА УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ

Однією з найважливіших причин складного суспільно-політичного, економічного, духовно-культурного становища України стала заблокованість національної свідомості широких кіл і верств її громадян, заблокованість, яка має свої історичні корені, мету, способи здійснення, наслідки і зумовила цілу низку проблем у нашій сьогочасній повсякденній дійсності. Серед цих проблем в першу чергу слід назвати покищо незначний, хоча і зростаючий, рівень участі населення в громадському та суспільно-політичному житті країни, відсутність усвідомлення кінцевої мети цієї участі та відповідальності кожного за свою долю і долю прийдешніх поколінь українців, затяжний процес формування справжньої національної провідної верстви тощо.

Відтак спробуємо бодай у загальних рисах визначити *обставини, які обумовили блокування національної свідомості українців* упродовж цілого ряду століть нашої історії. Зумовлені вони, насамперед, пануванням окупаційних режимів на всіх теренах України та розривом спадкоємності поколінь, у наслідку чого поступово втрачалися, вироблені нашими попередниками національні ідейні, духовні, історичні та суспільно-політичні цінності, спрямування на ідеї та провідників Національно-Визвольних Змагань українського народу і т. д., і т. п. Замість того насаджувалися переконання про сформовані нашими далекими пращурами і ближчими поколіннями та сучасниками цінності як цінності другорядні, меншовартісні, чи то й зовсім ворожі нам, як щось безнадійно відстале, таке, що гальмує наше поступування, відтак потребує інших, зовсім протилежних самовизначень та спрямувань. Так, ще у дохристиянські часи наш народ сформував високогуманні та глибоко демократичні підстави суспільного укладу свого повсякденного життя, багатющу культуру, у центрі яких – увага і повага до людини, її гармонійний, вишуканий, високопоетичний зв'язок з природою та навколишнім світом загалом. Дівчата в іграх та піснях стародавньої верстви – *царівни, королівни, ярії пчілоньки, краснії дівоньки, хлопці – царенки, короленки, бояре, гості.*

1 гурт: Царівно, ми твої гості!

Ладо моє, ми твої гості!

2 гурт: Бояре, за чим ви гості?

Ладо моє, за чим ви гості?

1 гурт: Царівно, за дівчиною.

2 гурт: Бояре, за которою?

1 гурт: Царівно, за найстаршою!

2 гурт: Бояре, ми не даємо!

1 гурт: Царівно, ми не беремо!

Потім співають так само про середню дівчину (5 Сторфа: «Царівно, за середню, ладо моє, за середньою!») і про найменшу. Закінчується так:

1 гурт: Царівно, за найменшою!

2 гурт: Бояре, ми оддаємо!

1 гурт: Царівно, ми заберемо,
Ладо моє, ми заберемо!¹ –

перемовляються хлопці та дівчата у пісні-грі «Царенко». Стільки тут вишукано-сти та благородства у взаєминах учасників гри! Які глибинні підтексти того діалогу! Царівна, бояри – це піднесені до найвищих висот краси і благородства прості хлопці й дівчата, саме тому вони «царівни», «бояре» – у всьому рівні з ними, саме тому основою морально-етичних взаємин молоді в громаді тут є рівність, краса, вишуканість і благородство, гармонія, святість, взаємоповага, возвеличення цих цінностей, тому-то вони не «тьотки», «чувихі» та «чуваки», що часто зустрічаємо нині. В українських народних колядках та щедрівках навіть Бог ходить за плугом, сіє разом з господарем, до хати він також заходить як бажаний гість, сидить з ним за святковим столом, ніскільки не вивищуючи себе над її господарями. «Небо і земля, як двоєдина цілість, – пише з цього приводу В. Мицик, – оспівані, виображені в українському фольклорі, мистецтві, звичаях. У творах люди єднають небесні та земні сили, уславляють їх плодотворну силу, утверджуючи їх і свою святість та пошану. Священність рідної землі виявляється у самих назвах. Так, місцем вишнього і вічного блаженства є Рай, а місцем земного – к-Рай. Осіддя Богів називається Вір'я, а осіддя родини – под-Вір'я. Побожну мову звать по-Вір'ям. У небесах володарює Господь, а на землі – Господар. Хата як родове осіддя – мікрочастинка Світу»². Само собою зрозуміло, що у цьому світі краси, гармонії, святости формувався й такий само вишуканий та благородний світ українця, його характер та уклад життя.

Однак, таку гармонію, вишуканість та благородство, святість в усьому укладі життя наших предків християнство почало не просто руйнувати, а й нещадно знищувати. Дієво, усіма способами і засобами пропагується зречення усього рідного, до того ж не лише у царині релігії, а й у царині світського життя, адже той, хто переймається своїми національними, а не лише християнськими, цінностями, оголошується богохульником, відступником (до таких церква відносила навіть Т. Шевченка та І. Франка), за що такий «богохульник», «відступник» неодмінно буде підданий карі Божій. В такому разі Бог, на відміну від стародавніх уявлень, про нього, як про рівного серед рівних, про що йшлося вище, стає вершителем долі людей, відтак усі мають підпорядковуватись йому безвідмовно. Залякування страшним судом нівелює особистість, скоює її вільний розвиток, робить рабом Божим. Загальновідомо, що цьому чинився масовий опір. Пригадаймо тут хрещення Володимиром Київської Руси, неприйняття християнства Новгородом, пригадаймо тут і культурно-освітню діяльність священників М. Шашкевича, І. Вагилевича, Я Головацького та їх «Русалку Дністровую», яку І. Франко назвав «явищем наскрізь революційним»³, адже «з релігійного становища вона проскрибувала не тільки

¹ Ігри та пісні. Весняно-літня поезія трудового року. – К., 1963. – С. 59-60.

² Мицик Вадим. За законом Світового ладу. Трипільська цивілізація і світогляд українського народу. – К., 2007. – С. 97.

³ Франко Іван. Критичні писма о галицькій інтелігенції // Франко Іван. Зібр. творів: У 50 т. – К., 1980. – Т.26. – С.90.

свобідну думку та свободний суд о ділах, але й свободне, чоловіче життя»⁴ тощо.

Християнська церква відіграла виняткову роль у зросійщенні України. 1648-1649 роками датується указ московського царя Алексія Михайловича про знищення давньої української музичної та пісенної культури, «шкідливість» скоморохів. Відомо й грамота до воєводи Змієва про знищення свят Коляди, Овсеня та інших народних ігор. А Петро I своїм «Духовним регламентом» зобов'язував церкву «вірою і правдою служити самодержавству», насаджувати вірнопідданські почуття і доносити «на неблагонадійних», забороняється викладати українською мовою в церковних освітніх закладах, вимагалось також виголошувати прокльони гетьманові І. Мазепі, натомість відправляти молебні, канони та акафісти на честь царюючих осіб⁵. Прямим продовженням цієї політики стала й діяльність ідеолога «Русского мира» патріарха Кирила та очолюваної ним російської православної церкви.

Таке та подібне пережили і переживають не лише у нас, а й в інших країнах. Скажімо, В. Гопфнер у своїй книзі «Християнство – Природа – Нордична релігія. Порівняння» пише, що, здолавши західну Римську імперію, германські пращури зустрілися з християнством і, від князів та жебраків, були в захваті від цієї релігії, адже не розуміли її справжньої сутності, яка приховувалася показною простотою, хоча за нею, цією простотою, приховувалися виключна влада, вбивства, обдурювання, погрози, святенництво, про що германці не мали навіть гадки. І далі він підсумовує: «Цією зброєю християни змогли підкорити германські народи, принагідно знищуючи або наvertsаючи князів»⁶. Кривава хода християнства продовжувалась упродовж століть. «Наші пращури, – продовжує В. Гопфнер, – не здавалися легко. Протягом століть вони чинили опір і багато нордйців (Nordics) були засуджені «релігією любові» на люту, повільну і криваву смерть»⁷. У 438 році в Римі вводиться в дію закон, який передбачав смертну кару для язичників⁸.

Переконливо, на досить численних зіставленнях та протиставленнях, так званого, Святого Письма та діянь церкви, показує істинну їх сутність сучасний дослідник християнства І. Загребельний. Усебічно й ґрунтовно проаналізувавши ідеологію християнства у зіставленні та протиставленні з його повсякденною дійсністю, він дійшов висновку, що на практиці ця ідеологія досить таки часто розходиться зі своїми теоретичними положеннями чи то й самі положення суперечать одне одному. Ось одна із його заповідей: «Не убий», на моральності якої так наголошує «Біблія» та священники. Але, зазначає І. Загребельний, заповідь «Не убий» у «Біблії» не означає тотальної заборони позбавляти іншу людину життя. Без будь-яких вагань і досить легко розв'язує проблему боговідступництва ізраїльського народу Мойсей, «вельми тихий чоловік, понад усіх людей на світі» (Чис. 12:3): «І став Мойсей на вратах до табору та й каже: Хто за Господа, до мене!». І зібрались коло нього всі сини Леві. І сказав їм: «Так говорить Господь, Бог Ізраїля: підперезіть кожен меч свого при боці, перейдіть табором суди й назад, від воріт до воріт, вбиваючи кожен своїх рідних братів, приятелів ваших і сусідів». Вчинили сини Леві по слову Мойсея; і полягло того дня з народу до трьох тисяч люду» (Вих. 32:26-27)⁹.

4 Там само.

5 Див. докладніше: Антологія християнства. Хрестоматія з регілієзнавства та культурології. – К., 2009. – С.21.

6 Цит. за: Антологія християнства. Хрестоматія з регілієзнавства та культурології. – С. 26.

7 Там само. – С. 27.

8 Там само. – С. 13.

9 Докл. читай: Загребельний Ігор. Апостольство меча. Християнство і застосування сили. – К., 2017. – С. 14-15.

Тут також достатньо прочитати бодай окремі глави П'ятикнижжя, Книгу Виходу, Второзаконня, у яких не бракує настанов на насилля і пов'язану з ним смерть. До того ж, «ці норми доповнюються Божим наказом захопити Ханаан», евагелізацією меча і т.д.¹⁰. На жаль, і в наші дні християнство та «Біблія» стали одним з джерел блокування національної свідомості українців. Часто говорять: «Церква та священники – то одне, а «Біблія» і християнство – інше». Але ж за церквою і священниками – мільйони віруючих християн з їх біблійним світоглядом, позицією і т.д., і т.п. Зосередження лише на них обмежує знання людини національної історії, національних ідейних, духовних і т.д. цінностей, відмову від участі в громадському житті, послаблює волю, гальмує усебічне гармонійне становлення та розвиток особистості, особливо молоді.

Не раз доводилося розмовляти з розповсюджувачами «Біблії» та іншої християнської літератури. Вони бездумно повторюють те, що в них написано, на що настановляють їх у церкві та сектах, шанують усіх християнських святих, зовсім не задумуючись над змістом того, що кажуть і роблять. ««Біблію» ви читаєте, святих ви знаєте, а коли ви востаннє читали «Кобзар» Т. Шевченка?», – запитую їх. Відповісти одразу не можуть, щось пригадують, шукають у своїй пам'яті, але пригадати і знайти нічого не можуть. Згодом згадують поему «Катерина», але і її зміст призабули. «Хто такі І. Мазепа та І. Виговський? Що ви знаєте про них?», – запитую знову. «Честно скажу: «Не помню»», – російською мовою відповідає одна з них. Інша змогла лише пригадати, що Мазепа був якийсь видатний козак. Більше нічого. Про І. Виговського взагалі нічого. «За кого ви голосували під час виборів президента?», – продовжую розмову з ними. «Мы не берем участия у выборах, зачем это? – здивовано стинають плечима. – Бог все знает и все сделает как нужно», – відповідають впевнено. Тож чому тоді не творитиметься безлад в нашій країні, адже таких у нас мільйони, що, разом з іншими чинниками, й стало одним з джерел розколу в українському суспільстві, так старанно підтримуваного державою. Значить не з будівництва церков, не з пропаганди християнства, не з вивчення християнської етики, тим паче в школах, в першу чергу, а з повернення в національну свідомість українців наших національних цінностей, нашої національної історичної пам'яті, з вивчення етики князів Гатилли, Святослава, етики українського козацтва, Т. Шевченка та І. Франка, Січових Стрільців, Героїв Маківки, Крут і Холодного Яру, вояків ОУН і УПА, В. Стуса і В. Чорновола, Героїв Майдану та Донбасу нам було б потрібно розпочинати українське національне відродження. Тоді б і мали зовсім іншу, аніж маємо нині, картину нашого повсякденного національного буття.

Упродовж тисячоліть наш народ витворив своє письмо, свою систему народовладдя, свій світогляд і уклад життя, які нещадно нищились окупантами і запродавцями. Наскрізьною у «Велесовій книзі», яка оповідає про події кількатисячолітньої давности, є ідея Роду, який мислиться в ній як духовна спадкоємність поколінь, як знання рідного обряду, як родова пам'ять. Передає нам «Велесова книга» у спадок і принципи народовладдя наших далеких предків.

«Віча мали.
І що вирішено Вічем,
так і було,
а чого не вирішено –
не повинно бути.
Вибирали князів

¹⁰ Там само. – С. 80-93.

од полюддя до полюддя,
і так жили.
Ми ж їм поміч давали
і так було»,¹¹ –

читаємо в ній. Чи ж випадково маємо таке світосприйняття і світорозуміння у козацькому середовищі, де гетьман, кошовий – батько, козаки – їх діти, де Січ – Мати, Луг – Батько, а козак козакові – брат, *по*-братим? Чи ж випадково на Січі повне право мало те, що «вирішено» Вічем, «а чого не вирішено – не повинно бути» і не було? Чи ж випадково усе те так сильно заявило про себе на українських Майданах уже на початку ХХІ століття? Певно, що ні! Певно, що то – цілком природно і закономірно! Саме цього і боялися диктаторські режими, будь-то російське самодержавство чи то советський юдокомунофашизм. Боялися, бо ж то суперечило їх ненаситним бажанням панувати не лише над своїми співвітчизниками, а й над усім світом. Тому й усіляко блокували цінності нашого народовладдя, оголошували їх пережитками старовини, чимось таким, що не відповідає їх сучасності, потребам народу, насаджуючи натомість уявлення про царів, вождів юдокомунофашизму як якихось посланників божих, визволителів-рятівників, народних обранців і т.д., і т.п.

Звернемося до документів Гетьманщини ХУІІІ століття. У них також йдеться про козацькі ради як найвищі органи місцевого самоврядування, які, як зазначають дослідники, розв'язували питання внутрішньої і зовнішньої політики, адміністративні, судові й військові справи, обирали й скидали гетьманів та козацьку старшину. «Однак, – робить висновок В. Панашенко, – їх уповноваження були суттєво обмежені: загальні козацькі ради скликалися рідше, а важливі військові та адміністративні питання гетьман вирішував самовладно або на старшинській раді»¹². До того ж, гетьман обирався формально, адже його спочатку визначав російський уряд, а після такого «обрання» він складав присягу на вірність цареві та російській державі, російський царизм послідовно контролював і обмежував не лише гетьманське самоврядування, а й права та діяльність козацької старшини і то не лише у державних, а й інших справах. Характерним у цьому плані є, скажімо, «Указъ ея імператорского величества самоде(р)жици всероссийской (.) з Войсковой енеральной кацелляріи» від 25 лютого 1738 року. В ньому йдеться про відставку бунчукового товариша Єсимонтовського, який «за драхлостію в о(т)биванію служби войскової» мав «крайное немощество (.) а по справки сини его, Есимо(н) товского, Василь и Федоръ, действително на службу войсковую о(т)правляютъ»¹³. Далі в документі зазначається, що Єсимонтовський згідно імператорського указу має з'явитися в Генеральну військову канцелярію «и чинить по сему ея імператорского величества указу (.) не о(т)менно»¹⁴. Саме такими заходами, таким контролем блокувалась участь широких верств населення у громадському, соціальному та політичному житті, що різко суперечило, як це ми бачили, звичаям та укладові громадського та суспільно-політичного життя в Україні ще до козацьких і козацьких часів. Робилося це методично, підступно і послідовно: на перший погляд нібито й зберігалася питома національна система самоврядування. Насправді ж це було

11 Велесова книга. Волховник. – К., 7 510 рік. – С.62.

12 Панашенко В. Органи управління та їх канцелярії на Гетьманщині ХУІІІ ст. // Ділова документація Гетьманщини ХУІІІ ст. Збірник документів. – К., 1993. – С. 5.

13 Ділова документація Гетьманщини ХУІІІ ст. Збірник документів. – С. 45.

14 Там само. – С.47.

лише тло, адже справи не лише державного значення, а й менше значимі, особисті піддавались суворому контролю окупанта, підпорядковувались і скеровувались його циркулярами. Так розривався зв'язок поколінь, знищувалась спадкоємність національного укладу життя, його звичаїв. Натомість насаджувалося і усіяло захочувалося пристосовництво, зрада, прагнення вислужитись перед окупантом, в наслідку чого, особливо за совєцьких часів, Україна стала не просто окраїною, а колонією російської імперії. Що творилося в тій колонії, простежимо далі.

Досліджуючи природу російського фашизму та методи знищення усього питомо національного на окупованих територіях, П. Штепа цитує книгу китайського стратега Сун-Тсу «Мистецтво війни», написану 2500 років тому. Хоча ця цитата й завелика, але дозволимо собі навести її повністю, адже вона дає можливість глибше зрозуміти й природу окупаційної політики Росії та її спадкоємця Советського Союзу. «Руйнуйте все, що зміцнює силу ворожої держави, зсередини тієї держави і руками її громадян. Для того вживайте всіх засобів і способів, не оглядаючись ні на що. Наприклад, приваблюйте, затайте визначніших, впливових, поважних осіб до злочинної, протизаконної дії. Потім примушуйте їх служити нашій державі, загрожуючи оприлюднити їхні підлі вчинки. Коли вони не погодяться, то оприлюднюйте всі знеславляючі (компрометуючі) їх факти. Нав'язуйте приятельські зв'язки з шумовинням, злочинцями, продажними, покривдженими, озлобленими на владу і на суспільство людьми. Не шкодуйте грошей і зусиль, щоб поширити і поглибити всяке озлоблення, невдоволення, незгоди, ненависть, підозру, упередження між людьми і групами їх. Під'южуйте молодь проти старших поважних людей. Руйнуйте національні та релігійні традиції. Поширюйте розпусту. Щедро платіть повіям, танцюристкам, шинкарям, щоб вони зваблювали молодь на пиятику і танці, що руйнують мораль і здоров'я молоді. Перешкоджайте всіма способами тим заходам уряду і суспільства, які зміцнюють духовно і фізично здоров'я ворожої нації. Робіть усе, що можете, щоб їхньому війську завжди і постійно бракувало їжі та військового спорядження і за мирного часу (чи ж не так у нас сьогодні в отих барах, дискотеках, де повії, танцівниці і шинкарі руйнують фізичне і моральне здоров'я нації, на війні у Донбасі? – О. В.). А понад усе не шкодуйте грошей на підкуп донощиків та шпигунів з громадян ворожої нам держави. Мусите їх мати в усіх установах, у всіх галузях життя ворожої нам держави. Не легковажте і дрібницями. Збирайте всі відомості в одному місці, що має їх оцінити і планово використати задля нашої держави. Витрачені на все це гроші повернуться з величезним зиском. Державний муж, що володіє зібраними відомостями про ворожий народ і що має мережу своїх агентів у ворожій державі (читай Януковича та Порошенка і їх посіпак. – О. В.), такий державний муж важить для нас більше, ніж усі наші скарби разом, він бо ж їх збільшить, вигравши війну»¹⁵. Неважно зауважити, що ці ідеї та настанови до завоювання інших країн і народів не просто були покладені в основу державної політики, а й розвинуті та поглиблені самодержавною Росією та комуніфашистською партією в Советському Союзі. Пригадаймо тут завоювання Кавказу, Сибіру, Середньої Азії, так звані «розквіт і зближення націй», правління в Україні різного роду кагановичів, щербицьких та їм подібних запроданців і московських посіпак, штучні голодомори, сталінські та брежнєвські концентраційні табори, у яких мільйонами гинули талановиті вчені, письменники, діячі культури, громадські, політичні та державні діячі, що значно перевершило усі фашистські настанови Сун-Тсу.

¹⁵ Цит. за: Штепа Павло. Московство. Його походження, зміст, форми й історична тяглість. Видання п'яте. – Дрогобич, 2005. – С.121-122.

«Расстреливать... колеблющихся, никого не спрашивая и не допуская идиотской волокиты»,¹⁶ – такий наказ неофіційно віддає своїм соратникам «вождь» світового пролетаріату Ленін. Офіційно, підступно він говорить зовсім інше: «Не смій, російський народ, насилувати Фінляндію: не може бути вільний народ, який сам пригноблює інші народи ... Ось якщо завтра Рада візьме владу в свої руки, це не буде «методом соціалістичної революції», ми скажемо тоді: Німеччино, геть війська з Польщі, Росіє, геть війська з Вірменії, – інакше це буде обман»¹⁷. У тому як Ленін топив у крові цілі народи, «никого не спрашивая и не допуская идиотской волокиты», сьогодні відомо навіть школяреві молодших класів. Різня в Глухові, Крути, вирізаний Київ – ось далеко не всі знаки отих «геть війська з Польщі», «геть війська з Вірменії». А ось шифротелеграма ЦК РКП(б) до ЦК КП(б) «Про порядок розгляду справ засуджених до вищої міри покарання» від 5 листопада 1924 року. «Сообщается постановление ЦК РКП от 5/XI-24 г.: «В разъяснение постановления Политбюро от 17/4 с/г. (Пр.85 п.30) и от 11/7 с/г. (Пр.8 п.16 и телеграммы Секретаря ЦК РКП тов. Молотова от 27/9 с/г. за №1600/с., установить как правило, что местные обвинительные заключения предварительно просматриваются Комиссией Политбюро ЦК РКП в составе тт. Курского, Куйбышева и Держинского. Созыв Комиссии за тов. Курским. № п.33/8/с. Секретарь ЦК РКП Сталин»¹⁸, – читаємо в ній. Як і для чого «предварительно просматривались» такі звинувачувальні висновки, переконливо засвідчує інша постанова Політбюро ЦК КП(б) «Про справи засудження до вищої міри покарання» від 14 листопада 1924 року за підписом Квірінга. Ось що в ній написано: «б). В виду усиления уголовного бандитизма дать директиву по партийной и судебной линии об усилении репрессий за бандитизм... г). Приговор к в[ысшей] м[ере] н[аказания] осужденных по Дымовскому делу считать необх[одимым] утведить. д). Чит[ать] необх[одимым] утвер[дить] приговор к в[ысшей] м[ере] 16 уголов[ных] бандитов на Черниговщине»¹⁹. До того ж, «уголовными бандитами» вважались не лише люди, які чесно працювали і хотіли працювати на своїй землі, для блага свого народу, а й, як зазначено у згаданій вище постанові, співробітники низового партійного і советського апарату та інших советських органів, «которые своими преступлениями по должности способствуют росту бандитизма»²⁰. Не вважалося «методом соціалістичної революції» і придушення повстань в концтаборах за часів Хрущова, переслідування інакшомислення за часів Брежнєва. Навіть тоді, коли садистським поведінням з в'язнями в концтаборах «найдемократичнішою у світі країни» доводили їх до божевілля і самогубства, що нічим не вдрізнялося від ленінського і сталінського терору. «В течении 18 лет администрация лагерей оказалась не в состоянии воздействовать на заключенного С. И. Караванского, а семье Караванского не дают возможности поддерживать с ним разрешенные законом контакты. Поэтому, я жена С. И. Караванского, прошу его расстрелять, дабы прекратить многолетние мучения моего мужа и непрерывные конфликты между Караванским и администрацией. Это ходатайство я пишу в трезвом состоянии и с полным сознанием его серьезности»²¹ – клопотання такого змісту 27 грудня 1966 року Н. Строката надіслала

16 Ленин В. Телеграмма А.К.Пайкесу, 22 августа 1918 г. // Ленин В. Полн. собр. соч. – Т. 50. – С. 165.

17 Ленин В. Твори. – Т. 24. – С. 268.

18 З архівів ВУЧК-ГПУ-НКВД-КГБ. Науково-публіцистичний журнал. – 1995. – 1/2. – С. 92.

19 Там само. – С. 93.

20 Там само.

21 Цит. за Чорновіл Вячеслав. Твори в десяти томах. – Т.2. Правосуддя чи рецедиви террору? Лихо з розуму. Матеріали та документи 1966-1969 рр. / Упоряд. Валентина Чорновіл. Передм. Лесь Танюк. – К., 2003. – С. 535.

начальникові табору п/с 385/11 Королькову, першому секретареві ЦК КПСС Брежнєву та редакції газети «Юманіте». Коментарі, як кажуть, зайві, адже фашистська сутність комуносоветської системи тут заявляє сама про себе.

Залякування, фізична розправа з одного боку і підкуп, зрада, пристосуванство з другого також стали одним з найпотужніших джерел блокування національної свідомості українців з усіма відповідними його наслідками, які ми ще й сьогодні спостерігаємо щодень і на кожному кроці.

Цілком очевидно, що російське самодержавство інші, окупаційні режими, комуносоветський у тому числі, *свою основну мету* вбачали у руйнуванні і знищенні усіх складових національної свідомості, а саме – знань, волі, мислення, скерування у бажаному для них напрямку процесу формування емоцій, почуттів і переживань, перетворення особистості в слухняного раба, у зміні характеру самого мислення особистості кожного українця, у його сприйнятті та розумінні світу і себе в ньому, зміні національної сутності українця як такого і т.д., і т.п. Те само чинилося на окупованих боярською Румунією, цісарською Австро-Угорщиною та королівською Польщею західноукраїнських землях, а потім під владою «советів».

Отже, *знання* в контексті блокування національної свідомості українців. За тих обставин, про які йшлося вище, робилося все, щоб українці завжди були неграмотними, не знали своєї історії, своїх національних провідників, формували презирливе ставлення до них. Колись високоосвічену і висококультурну Київську Русь окупанти перетворили в глуху провінцію, а українців використовували як робочу силу й гарматне м'ясо у своїх загарбницьких війнах. Так було упродовж століть. Знову лише кілька прикладів.

В українському Придніпров'ї, неподалік Мелітополя, є Кам'яна Могила – пам'ятка первісного суспільства на території Євразії. Тут збереглися наскельні рисунки (петрогліфи). Вони стали джерелом вивчення писемності та духовної культури наших предків, які жили тут у XXII-XX тисячоліттях до нашої ери²². Про високий рівень освіти та виховання на теренах нинішньої України свідчить і цілий ряд інших фактів. Так, учені стверджують, що уже на початку III тисячоліття до нової ери на території сучасної України була писемність у вигляді, принаймні 7 абеток. Серед них і перша у світі звукова абетка трипільської культури. Задовго до прийняття християнства на наших землях існували язичницькі школи, у яких навчали грамоти, отже вже тоді у наших предків була писемність.

Окрім того оріяни, трипільці, сумеріяни, пелазги, які багато тисячоліть жили на теренах України, створили ранній санскрит. Вони поширювали писемність на інших сусідніх землях. Зокрема, у виданій у 1965 році в Лондоні книзі професорів Грегема Кларка та Стюарта Піггота «Праісторичні суспільства» повідомляється, що 5500 років тому Середній і Близький Схід (Індія, Іран, Пакистан, Месопотамія, Палестина та їхні сусідні землі) був колонізований племенами, які, як автохтони, жили у багатих степах між Карпатами та Кавказом і принесли сюди свою хліборобську культуру, звичаї та обряди. Вельми цікавими з цього погляду є й праці О. Черткова «Пелазго-фракійські племена, які заселяли Італію» (Москва, 1853) та П. Лукашевича «Коренеслів української мови» (Київ, 1868). «Пелазгійські племена (2200-2000 рр. до н.е. – О. В.), – пише О. Чертков, – були розсадниками первісної освіти в нашій частині світу. Евандр (син Меркурія і Лади – О. В.) привіз (до Італії – О. В.) із собою ліру й ті музичні інструменти, які стародавні називали «лідійськими». Він також поширив пелазгійську писемність між племенами, які раніше від

²² Докл. читай: Михайлов Борис. Петрогліфи Кам'яної Могили: Семантика. Хронологія. Інтерпретація. – К., 2005.

ного прибули до Італії... Взагалі із прибуттям цих переселенців (з теренів нинішньої України – О. В.) Італія одержала початки просвіти, звичаї пом'якшувалися, мистецтва почали впроваджуватися і люди звикли до порядку»²³.

Усебічно проаналізувавши грецьку мову та зіставивши її з іншими мовами, насамперед українською, П. Лукашевич знаходить у грецькій мові великий слов'янський прошарок, пояснюючи це явище впливом пелазгів та етрусків. адже й самі ж пізніші греки свідчать, що землеробство і письмо вони запозичили у пелазгів²⁴.

Широке визнання у всьому світі здобули українські народні пісні та думи. Скажімо, у другій половині XIX ст. відомий знавець і пропагандист української музичної культури та усної народної творчості, австрійський письменник К. Францоз писав: « Українські народні пісні не тільки можуть рівнятися з піснями інших народів, але й перевищують їх ніжністю, чутливістю, багатством і глибиною почуття та мелодійністю»²⁵. Славою козацького війська, як найкращого війська в Європі, був подивований німецький дипломат Ф. Вебер. У своїх спогадах, виданих 1720 року, він також зазначав, що освіта в країні козаків стояла на високому рівні, що він зустрічав людей в Україні, які не були за кордоном, однак говорили латинською, французькою, німецькою, італійською, російською і польською мовами.²⁶

Світової слави зазнали Острозька та Київсько-Могилянська академії. Ю. Дрогобич, Г. Скибінський, Н. Амбодик-Максимович, М. Тереховський, І. Полетика, А. Італінський та інші вихідці з України посідали високі посади у вищих навчальних закладах Європи і внесли вагомий внесок у становлення освіти та науки в тих країнах²⁷. Та окупанти все це швидко знищували, перетворивши Україну в одну з найвідсталіших серед тих країн, де українці піднімали їх культурний, освітній та науковий рівень. Скажімо, за даними переписів 1740 і 1748 років відзначався надзвичайно високий рівень освіченості населення, що відображало традиційно демократичний характер самої освіти. Промовисто це засвідчує такий факт: у семи полках Гетьманщини (Полтавська та Чернігівська губернії) на 1094 села припадало 866 шкіл з викладанням українською мовою. Але в 1804 році виходить указ про заборону навчання українською мовою прямим наслідком якого стало різке скорочення освітніх навчальних закладів, спад духовності, отже й національної самосвідомості. Уже в 1897 році на 100 душ населення припадало 13 грамотних, а українці стали найбільш малограмотним народом у Росії. Слід взяти до уваги й те, що натомість в самій Росії у 1852 році було 77883 кабаки, а в 1859 – 87388²⁸. Політику російського самодержавства, спрямовану на національне винародовлення, в тому числі й освіти, проводила й юдокомуносоветська влада. Але вона обрала дещо іншу, хоча таку ж само шовіністичну за своєю суттю, тактику. Переселенням народів, злиттям націй створювався штучний ґрунт для масового зросійщення українців. Автори тез про місце і роль мови національному відродженню України «Мова і нація» В. Іванишин та Я. Радевич-Винницький наводять такі дані:

23 Чертков Олександр. Пелазго-фракійські племена, які заселяли Італію // Основа. – 1994. – № 26(4). – С.95.

24 Лукашевич Платон. Коренеслів грецької мови // Основа. – 1996. –№ 31(9). – С. 107.

25 Цит. за: Нудьга Григорій. Українська дума і пісня в світі. – Львів, 1998. – Кн. II. – С. 95.

26 Докл. про це читай: Нудьга Григорій. Українська дума і пісня в світі. – Львів, 1998. – Кн. II. – С. 13.

27 Докл. про це читай: Нудьга Г.А. На літературних шляхах. Дослідження, пошуки, знахідки. – К., 1990. – С. 134-258.

28 Докл. про це читай: Васильченко Борис. Доки ж бути меншим братом? З приводу 340-ї річниці так званого «возз'єднання» // Літ. Україна. – № 4(4569). – 27 січня 1994 р.

в наслідку цілеспрямованої політики партії і держави від 1926 до 1989 року серед населення України відсоток росіян постійно зростав від 2 677 166 до 11 355 582 осіб, тобто у 4,2 раза, українського ж населення за цей час збільшилось лише в 1,6 раза, тобто з 23 218 860 до 37 419 053 осіб. Така динаміка змін національного складу населення вела за собою різкі зміни в освітній системі. Ті ж само автори зазначають, що у хрущовсько-брежнєвський період аж до розпаду СРСР навчання і виховання в школах України масово переводилось на російськомовну основу. Коли в 1985-1986 навчальному році українською мовою навчалось 48,2% дітей України, то в 1990-1991 навчальному році ця цифра досягла 47,9% , а за п'ять років, так званої, перебудови «приріст контингенту російськомовних учнів перевищив приріст українськомовного контингенту в 2,7 раза»²⁹. До того ж, школи з російською мовою викладання називались російськими, хоча були в Україні і фінансувалися з державного бюджету України. Так у підсвідомість українців закладалося відчуття того, що мільйони учнів такої школи вже не є українцями у повному розумінні цього слова, що вони вже, нехай ще й не зовсім зрозумілі, росіяни, а земля, на якій вони народилися й живуть, – Росія. Зросійщення вищої школи та національної свідомости студентів і викладачів проводилося ще швидшими темпами.

Одним з найпоширеніших способів блокування національної свідомости українців стало й *спотворене потрактування нашої історії, культури, духовности, звичаїв і т. д.* З цією метою таємно переписувались літописи, у 1810, 1918 та наступних роках російські окупанти спалили в Києві архіви та бібліотеки, фізично знищували національно свідомих викладачів, учителів, видатних діячів науки, культури, ідейних та духовних провідників, державних, політичних і громадських діячів. Скажімо, ще й досі не знайдено оригіналу договору про, так зване, возз'єднання України з Росією в 1654 році. Але советська псевдоісторіографія і московська шовіністична, юдокомуністична пропаганда послідовно і нахабно втовкмачували в наші голови, що на Переяславській раді народ нібито «с охотою учинил тое», так само нахабно замовчуючи, що далеко не вся козацька старшина, далеко не все духовенство, оті ж таки народні маси сприйняли так зване возз'єднання і були категорично проти нього³⁰. Свідченням того є й «Історія Русів», у якій, зокрема, говориться: «Старші ... разом із Гетьманом погоджувались на пропозицію Московську, як до народу єдиновірного і єдиноплемінного; але молоді вельми їм противились, доводячи через партизанта свого і оратора Осавула Генерального Богуна, що «в народі Московському владарює найнеключиміше рабство і невільництво у найвищій мірі...»³¹ і були твердо переконані, що «з'єднатися з таким неключимим народом є те саме, що кинутися із вогню в полум'я»,³² що «ліпше нам бути у безперервних війнах за свободу, ніж накладати на себе нові ланцюги рабства та неволі». ³³ Часто спотворення доходили до повного абсурду. Представники горезвісної теорії впливів, титуловані високими ученими ступенями та званнями, договорилися до того, що Т. Шевченко як поет і громадянин формувався під неодмінно благородним впливом неодмінно російських революціонерів-демократів.

²⁹ Іванишин Василь, Радевич-Винницький Ярослав. Мова і нація. Тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Видання третє, доповнене. – Дрогобич, 1992. – С. 32-33.

³⁰ Докл. про це читай.: Апанович Олена. Українсько-російський договір 1654 року. Міфи і реальність. – К., 1994.

³¹ Історія Русів / пер. І.Драча; вступ. ст. В.Шевчука. – К., 1991. – С. 142.

³² Там само. – С. 143.

³³ Там само. – С. 144.

Істина ж, насправді, була зовсім іншою: коли 26 квітня 1840 року у світ вийшло перше видання «Кобзаря» Т. Шевченка, його авторові виповнилось 26 років, М. Добролюбову – 4 (народився 1836 року), М. Чернишевському – 12 (народився 1928 року), а О. Герцен (народився 1812 року) був на той час старший від Т. Шевченка на 2, В. Белінський (народився 1811 року) – на 3 роки. Таким чином блокувалося усвідомлення того, що першоджерелами формування світогляду Т. Шевченка, його самого як яскраво вираженої національної особистості був національний уклад життя українців, історія України, його чітка, виразна і послідовна антиросійська позиція.

За період юдокомуносоветської окупації блокування національної свідомості українців набрало ще ширших масштабів, нових форм і способів.

Коли в досовєтські часи знамениті українські роди Острозьких, Полетик, Туманських, Ханенків, Симиренків, Драгоманових, Харитоненків, Терещенків, Скоропадських і т.д., і т. п. дбали про економіку, освіту та культуру України, служили для своїх сучасників та прийдешніх поколінь взірцем духовної досконалості української людини, то в совєтський період нашої історії вони оголошувались класовими ворогами чи то зовсім замовчувались, а коли й щось говорилося про них, як то, скажімо, про Симиренків, то у зв'язку з Т. Шевченком, і то надто загально, що не розкривало у повній мірі змісту та сутності їх діяльності на користь соціального, духовного та культурного поступу українського народу. Більше того, досить часто все ставилось, як то кажуть, з ніг на голову. Справжні вороги українського народу, як то Ленін, Сталін, Брежнєв, Щербицький проголошувались геніями, вождями, мудрими, турботливим і далекоглядними керівниками, а такі справжні ідейні та духовні провідники української нації, як С. Петлюра, С. Бандера, В. Чорновіл, Л. Лук'яненко, брати М. і Б. Горині та інші – ворогами, зрадниками, заокеанськими запродавцями, буржуазними націоналістами, проти них виставлялись безглузді звинувачення. В. Чорновіл, наприклад, розповідає, що на суді його звинуватили у виготовленні та розповсюдженні серед нестійких груп населення літератури, яка підриває устої совєтського суспільства. Що ж це була за література? На які нестійкі групи населення вона вливала? Йдеться про книгу «Лихо з розуму. Матеріали та документи 1966-1969 рр.», яку він надіслав першому секретареві ЦК КПУ П. Шелесту, голові КГБ при Раді міністрів УРСР В. Нікітченкові та іншим високопоставленим державним керівникам України. Оскільки книгу склали матеріали та документи переважно закритих судових процесів над шістдесятниками, то цілком очевидно, що В. Чорновіл їх не виготовляв, адже вони писалися в слідчих та судових органах їх співробітниками, то слідство й не встановило факту виготовлення ним таких матеріалів. Не вважало слідство й те, що він надіслав цю книгу першому секретареві ЦК КПУ та голові КДБ розповсюдженням зловорожого характеру. Однак суд звинуватив В. Чорновола саме в цьому. «Прокурор кілька разів підкреслює, – наголошував В. Чорновіл у своєму останньому слові, виголошеному 15 листопада 1967 року на суді у Львові, – що своїми «наклепницькими» заявами я хотів вплинути і впливав на деякі нестійкі групи населення. Але ж слідство не встановило жодного факту розповсюдження мною заяви «Лихо з розуму», окрім посилення її в офіційні республіканські органи. Отже, за прокурорською логікою «нестійкі групи

населення» – це перший секретар ЦК КПУ П. Ю. Шелест, голова КДБ при Раді міністрів УРСР Нікітченко та інші керівники республіканського рангу».³⁴

Цілеспрямовано піддавались забуттю Герої Крут і Холодного Яру, вояки ОУН і УПА. Коли американська преса відкрито і однозначно писала, що висадку американських астронавтів на Місяць здійснено на підставі розрахунків українського вченого і винахідника з Полтави Олександра Шаргея (Юрія Кондратюка), коли українці, як то генерал-губернатор Канади Р. Гнатишин, прем'єр-міністр Франції П. Береговий та багато інших громадських, військових діячів, учених відігравали помітну роль в суспільно-політичному та економічному житті США, Канади, Франції, Великобританії та інших країн світу, коли незрячий українець поліглот В. Єрошенко став класиком японської літератури, глибоко вивчав культуру і літературу Китаю, Бірми, Таїланду, Індії та інших країн і т. д., і т. п., то в підсоветській Україні все це старанно замочувалось. Смісл таких блокувань-замовчувань цілком зрозумілий: українці не повинні знати про свій всесвітньо визнаний духовний та інтелектуальний потенціал, етику українського козацтва, Героїв Крут і Холодного Яру, вояків ОУН і УПА потрібно було замінити етикою батькопродавців Павликів Морозових, ленінсько-сталінсько-брежнєвських прислужників і посіпак, характерне для нас з прадавніх часів розуміння української нації як великого Роду – «новой історической общностью – советским народом», бо ж, за задумом комуністичних вождів, як і російських царів-самодержців, ми мали бути пасинками «старшого брата», повинні були визнавати його «благотворний» вплив на себе, усвідомлювати себе у порівнянні з ним меншовартісними, нездатними жити самостійно і самостійно будувати свою незалежну державу, політику, економіку, науку, освіту, культуру.

Доходило до того, що ведучи нещадну атеїстичну пропаганду, юдокомуністична влада безсоромно, підступно, усіма методами і засобами насаджувала уявлення про жовтневий переворот у Петербурзі як про нову еру в історії людства, про Леніна і Сталіна як нових месій, що у підтексті мало глибоко християнське потрактування історії: як з народженням Ісуса Христа розпочалась нова ера, так само з жовтневим преворотом почала новий відлік світова історія. Глибоко прихована паралель, оперта на ідеологію та психологію християнства, закладалась і у народження Ісуса Христа як месії та месійну роль Леніна і Сталіна, християнські обряди, пов'язані з цим народженням, переносились навіть на смерть останніх, лише змінювався наголос – скупчення людей біля ясел, у яких народився Ісус Христос, та церковні відправи, з цим пов'язані, знаходили своє продовження у товпах коло мавзолею для оглядин трупів Леніна і Сталіна, лише з тією різницею, що народження Ісуса Христа символізувало початок нової ери, а такі оглядини трупів у центрі столиці мали символізувати безсмертя ідей тих, хто лежав у тих домовинах, всенародне поклоніння їм. До цього нестримно прямував і Брежнєв доти, доки, так само як і його попередники, безславно закінчив свій земний шлях, так і не потрапивши до лику святих.

У такий та інші способи створювався вдячний ґрунт для зміни усїєї системи світосприйняття, світорозуміння, світовираження та світоствердження українців, усього способу їх мислення і самоствердження себе у навколишньому світі.

Розкуркулювання, колективізація й організований комуністичною партією голдомор як спосіб знищення села також підпорядковувались виконанню цього нелюдського завдання. Ламалися предковічні устої життя, якнайжорстокіше знищу-

³⁴ Чорновіл В'ячеслав. Твори в десяти томах. – Т.2. Правосуддя чи рецидиви терору? Лихо з розуму. Матеріали та документи 1996-1969 рр. – С. 704.

валась спадкоємність досвіду хліборобських родин і самих родин, хліборобських звичаїв, витворених нашими предками упродовж тисячоліть питомо національної духовности, хліборобських звичаїв, питомо національної трудової моралі та духовности, колискою яких було українське село. Нацьковуючи селян проти селян, компартійне керівництво цілеспрямовано розпалювало ворожнечу між ними, підривало і знищувало віковичний уклад їх повсякденного життя, вело село до остаточної загибелі. Місцеві партійні та комсомольські осередки, райкоми та обкоми КП(б)У на вимогу вищих партійних органів проводили масові репресії проти селянства, через суди та прокуратуру, так звані «тройки» та «особые совещания» викачували в них до зернини, залишаючи мільйони сімей на видиму голодну смерть. «Ваше завдання дістати збіжжя всіма способами, – настановляв бригади таких визискувачів секретар ЦК КП(б)У (він же і секретар Дніпропетровського обкому партії) Мендель Хатаєвич. – Видушіть його з них, де вони його б не заховали – із печей, з-під постелі, з льохів чи із задвірків. Ви, партійні бригади, мусите навчити село, що означає більшовицька рішучість. Збіжжя мусите знайти, – і ви його знайдете!... Не бійтеся вживати крайніх методів. За вами стіною стоятиме партія. Цього жде від Вас товариш Сталін. Це боротьба на життя чи смерть. Краще зробити забагато, як замало».³⁵ Результати таких заходів не забарились: за період 1933-1935 років у торах Гулагу знаходилось 3,5 мільйона селян. Більш як дві третини з них були з України.³⁶ Судили калік, удів, сиріт, навіть комуністів, яких абсолютно безпідставно, з метою залякування, зафідозрювали у співчутті розкуркуленим, підтримці, так званого, саботажу хлібозаготівель, тобто виконання таких і подібних настанов, як наведена вище настанова Менделя Хатаєвича. Насаджена таким чином колгоспна система, як знаємо, збанкрутувала. «Колгоспна система справді хороша, але тільки для визискної держави. Захотіла держава – забрала увесь хліб, змиловилась – грам по 200-300 дасть і колгоспнику. Хіба нам нічого не говорить той факт, що фашисти ні на йоту не порушили колгоспів? Все змінювали чи трошили, а колгоспи залишили недоторканими. ...Колгоспна система навіть ідеальніша від рабства. Рабів ще годувати треба, а сталінських селян тільки поганяти і все»,³⁷ – уже в часи горбачовської перебудови та незалежності України говорив не хто інший як досвідчений хлібороб Герой Соціалістичної Праці, голова колгоспу ім. Шевченка Лебединського району на Сумщині Іван Остапенко. Тому й болить йому, що земля нині – сирота, що немає на ній щирого труда, що вона як безцінь, як другорядність, як обуза, адже ні колгоспник, ні орендар, ні сучасний фермер не господарі, а поденники на ній. Ось так убивалась і була вбита любов селянина до землі, до праці на ній. Ось де джерела занепаду і остаточного знищення українського села з усіма відповідними наслідками цього: порослі бур'янами родючі українські землі, продукти-сурогати на прилавках наших крамниць, підірване здоров'я підростаючих поколінь, замулені джерела національної трудової моралі та питомо національної української духовности, втеча за кордон на заробітки, а відтак і невтішне майбутнє нації, над яким ми, на жаль, не задумуємось, залишаємось байдужими і до його призвідців, які послідовно розвивали і розвивають на новому, вищому рівні

³⁵ Цит. за: Ткаченко Борис. Під чорним тавром. Документи, факти, спогади. Історична довідка про геноцид в Україні, і зокрема на Сумщині, в 1932-1933 роках, скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю. Видання друге, доповнене. – Суми, 2008. – С. 258.

³⁶ Там само. – С. 259.

³⁷ Цит. за: Ткаченко Борис. Під чорним тавром. Документи, факти, спогади. Історична довідка про геноцид в Україні, і зокрема на Сумщині, в 1932-1933 роках, скріплена найвищим суддею – людською пам'яттю. – С. 379.

ідеї і справи Сун-Тсу, впроваджували і впроваджують їх в наше сьогоденне життя.

Але ненаситному юдокомуністичному фашизмові цього було мало й він ішов далі своїм кривавим шляхом. Усе робилося, щоб *зламати силу волі* мільйонів, цілих поколінь, з вільних людей зробити їх своїми заручниками, отими рабами, про яких говорив І. Остапенко, мету їх життя, усвідомлену, цілеспрямовану діяльність на її досягнення знову ж таки підпорядкувати політиці партії і нею твореної диктаторської держави, в ім'я чого знищувалось не лише українське село, а й національна освіта, культура, інтелігенція, будь-який вільний вияв думки, будь-який некомуністичний почин в економіці, політиці, інших сферах життя суспільства. Практика репресій стала одним з найпоширеніших способів блокування національної свідомості як окремо взятих осіб, так і найширших верств та прошарків українських селян, робітників, інтелігенції, національно свідомих державних і партійних діячів. До того ж, вона, ця практика ЧК-НКВД-КГБ, залишалась незмінною упродовж усієї історії їх діяльності.

Порівняймо тут кілька свідчень очевидців і безневинних жертв тієї політики партії і держави.

Відомий український літературознавець Г. Костюк згадує, як під час масових арештів у 30-і роки ХХ століття сотні його друзів, тисячі українських інтелігентів, відданих працівників у сфері культури й господарства, майже всі вчителі його покоління, люди великого інтелекту, рушії культури й науки, чесні й незаплямовані патріоти й гуманісти були спроваджені в тюрми й концтраційні табори першої в світі «соціалістичної держави». Органами безпеки фабрикувалися й виставлялися абсолютно безпідставні звинувачення в контрреволюційній діяльності, під час слідств арештованих доводили до крайнього фізичного та психічного виснаження, чи то й божевілля. Потім підсовували їм, непритомним, підписувати написані слідчими та прокурорами протоколи звинувачень, які Г. Костюк назвав «набоями» до свого «розстрілу». Такі «документи» партійне керівництво використовувало для застрашення й морального та психологічного тиску на різного роду нарадах, пленумах, у своїй ідеологічній роботі загалом. Тодішній, як пише Г. Костюк, диктатор України, московський ставленник П. Постишев на пленумі Спілки письменників України цитував здобуте таким чином, трагічне, самонаклепницьке, просто несамовите своєю божевільною вигадкою «зінання» Г. Епіка (як і М. Куліша, О. Влизька, М. Козоріза) в несутвітніх злочинах, які не підтверджувались жодним фактом й існували лише у хворобливих ідеях, уявах і намірах, в тому, що він «тільки тепер зрозумів, що його (та його однодумців) діяльність була розбійницькою і терористичною», що «за цю діяльність вони заслуговують, щоб їх було знищено, як скажених собак», що «він не просить помилування», а «тільки хоче, щоб повірили в його щире каяття».³⁸ Робилося це зумисне, цілеспрямовано і свідомо спрямовувалось на дике моральне пригноблення та ідейну деморалізацію українських письменників, діячів науки й культури, що було своєрідним, жорстоким попередженням і скеруванням їх творчості на «правильну» комуністичну стежку. Й самого Г. Костюка тоді звинуватили у підготовці замаху на посла сусідньої держави з метою спровокувати війну між цією державою і СРСР, адже на цю війну неіснуюча підпільна організація, членом і одним з керівників якої нібито він був, поклала якісь свої, насправді неіснуючі, надії. Як виявилось пізніше, підставою звинувачення стала банальна історія: Г. Костюк зі своїм товаришем М. Білінським після концерту польської співачки Е. Бандровської в Києві хотіли побачити її зблизька, коли вона мала сідати в одне з авто польського консульства, але не дочекавшись її,

³⁸ Костюк Григорій. Зустрічі й прощання. Спогади у двох книгах. – К., 2008. – Кн. 1. – С. 483.

пішли у своїх справах. Однак цього для НКВД було достатньо, щоб висунути йому це як серйозне звинувачення і підставу для арешту та слідства. Свого часу професор Луганського державного педагогічного інституту ім. Т. Шевченка І. Білогуб також розповідав мені як його, студента українського відділення Харківського університету, звинуватили у співпраці... з японською розвідкою. Змушували його до визнання довгими і виснажливим триманнями та нічними допитами в НКВД. Коли ж доводив, що він, студент-філолог, нічим не міг зацікавити іноземні розвідки, то йому одразу грізно сказали: «От видите, выправдывается. Значит действительно сотрудничал»³⁹. Цього було також достатньо, щоб І. Білогуб був засуджений до 10 років заслання і каторжних робіт, приречений на поневір'яння після повернення із заслання. Йому навіть дозволили займатися науковою роботою, але коло проблем суворо обмежили лише атеїстичною тематикою. Подібне згадує і В. Чорновіл. У передсудовій розмові, розповідає він, слідчий, капітан Клименко, сказав, що справді у його діях майже немає крамоли, що він хотів його відпустити, але думає, що суд розбереться. Однак присутній під час розмови начальник слідчого відділу підполковник Сергадеев одразу додав: «Протримавши стільки, як же ми будемо виглядати, коли тебе випустимо».⁴⁰ Пережите подібне уже в кінці ХХ на початку ХХІ століть довелося й авторів цих рядків. На одному із занять в Сумському педінституті свою недостатню підготовку до нього студенти пояснили певними труднощами, з якими зіткнулися перед тим. «Не можна ж хилитися перед першими-ліпшими труднощами, – говорив ім. – Життєві принципи та ідеали потрібно в и с т р а ж д а т и». Нічого не запідозрюючи, я продовжував свою роботу зі студентами. Раптом мене викликають у тодішнє товариство «Знання» і просять поїхати в райони читати лекції на атеїстичну тематику. Я тоді заочно навчався в аспірантурі, працював над дисертацією, зовсім не пов'язаною з атеїстичною тематикою та проблематикою, вік вимагав влаштувати своє особисте життя і я, за браком часу та невідповідністю до такої роботи, відмовився читати такі лекції. Ніхто й нічого мені не заперечував, але на кафедрі стали доручати організовувати коли не виставку літератури на атеїстичну тематику, то написати рецензію на брошуру багаторічної давности про атеїстичні погляди М. Салтикова-Щедріна, що мене також здивувало, хоча ці завдання с'як-так я виконав. Потому студенти не раз запитували, чи справді я переконаний в тому, що життєві принципи та ідеали потрібно в и с т р а ж д а т и. Завжди відповідав їм ствердно, аж доки стали нагадувати, що я працюю в педагогічному інституті і мені слід подумати, чи я працюватиму там далі, адже вони добре розуміють, що в студентській аудиторії я приховано пропагую... біблейське страждання: Ісус Христос с т р а ж д а в, і я кажу, що життєві принципи та ідеали потрібно в и с т р а ж д а т и. Одразу стало зрозуміло, хто і чому послав мене читати лекції та виконувати інші завдання атеїстичного характеру. Спонтанічний неможливістю передбачити у чому мене можуть звинуватити завтра, взявся «підкріплювати» лекції покликаннями на класиків марксизму-ленінізму і раптом у якійсь статті натрапляю на цитату з Леніна, в якій наголошувалося, що марксизм більшовики вистраждали. Вхопився за неї як потопаючий за соломинку і за першої нагоди показав співробітникові КГБ Л. Якименкові, який курував педуніверситет, запитавши його чи є марксизм втіленням якихось ідеалів. «Это высокие и благородные идеалы!», – відповів він мені. «Чому ж коли Ленін говорить, що ідеали потрібно вистраждати не є прихованою пропагандою. Коли те само кажу я, то ви

³⁹ Архів автора.

⁴⁰ Чорновіл В'ячеслав. Твори в десяти томах. – Т.2. Правосуддя чи рецидиви терору? Лихо з розуму. Матеріали та документи 1996-1969 рр. – С. 637.

звинувачуєте мене у пропаганді біблійського страждання?», – запитую свого оторопілого співбесідника. Відповідь – мовчанка! Після того переслідування на цьому ґрунті припинилися, хоча продовжувались на іншому. А коли б я не натрапив на ту рятівну для мене цитату? Що було б тоді? Певне, погроза звільнити з роботи здійснилася б. Однак і за таких обставин у ставленні студентів до викладача постійно спостерігались настороженість, відчуженість, перестраховництво та упереженість, що від'ємно позначувалось і на навчально-виховному процесі, адже, як то кажуть, клин між нами було вбито.

Так було за часів російського самодержавства та інших окупаційних режимів, так було й за часів юдокомуністичного всевладдя в ХХ ст., не отряслися від цього повністю й на початку ХХІ ст. Коли вже в наші дні, дні незалежної України, запропонував оголосити січень як місяць вшанування пам'яті національних ідейних та духовних провідників С. Бандери, Є.Адамцевича, В. Симоненка, В. Стуса, В. Черновола, які народилися в ці дні, місяцем вшанування пам'яті Героїв Крут, Холодного Яру, Майдану й Донбасу, усіх, хто загинув за незалежність України, то, незважаючи на схвальні відгуки багатьох національно свідомих українців, зустрів рішучий і прихований опір. Навіть у Фейсбуці заблокували поширення відео з матеріалами про цих визначних українців та трагічні події в нашій такій недалекій та сьогочасній історії, хоча саме на державному рівні мала би бути якнайдієвіша підтримка цього почину. А це ж не поодинокі приклади, адже їх було тисячі, сотні тисяч, мільйони, тисячі, сотні тисяч, мільйони скалічених доль, зруйнованих сімей, знищений кількатисячолітній уклад життя. У сукупності своїй вони складали й склали жахливу, але правдиву картину дійсності в першій у світі «соціалістичній державі» з усіма її наслідками.

Наслідки ж ці були не менш жахливими і звертали та звернули значну частину нації та українського суспільства з природнього шляху їх історичного поступування на манівці юдокомуністичного фашизму, ідіотизм якого його вожді намагалися потрактовувати як вияв найдемократичнішої у світі системи. Вони заявляли про себе у всіх сферах суспільного, громадського та особистого життя, але завжди в центрі цієї системи стояла конкретна людина. Чому? А тому, що демократичне суспільство – це людські особистості, об'єднані боротьбою вільних думок, поглядів, ідей, пошуком істини як основи поступу цієї людини і твореного нею суспільства. Окупаційні режими, церква та комуністична ідеологія як вогню боялися такого поступу, тому й усіма способами подавлювали цей рух, а відтак і прояви особистісного начала, особистісного, не підпорядкованого їм, розуміння, потрактування і ставлення до світу. В такому разі будь-яке суспільство перетворювалось в суспільство зламаних воль, скалічених доль, позбавлених на свою думку, свою позицію, безликих виконавців вимог та наказів вищих сил. Згадаймо тут бодай середньовічну інквізицію, жовтневий переворот 1917 року в Петербурзі, методи творення, так званої «новой исторической общности – советского народа», долі Дж. Бруно, Г. Галілея, Т. Шевченка, П. Грабовського, того ж таки Ю. Кондратюка, жертв сталінського та брежнєвського терору з одного боку, а з іншого – Петра І, Катерину ІІ, Леніна, Кагановича, Щербицького, знищення єжовцями ягоди́вців, беріївцями – єжовців, хрущовцями – беріївців, брежнєвцями – хрущовців і т. п., що й призвело, за визначенням М. Шлемкевича, до захитаного національного світогляду, до загубленої української людини, її втечі від проблем життя.⁴¹ Людина, якій стали властивими такі ознаки загубленої людини, як відступництво перед істиною, перед своїми питомо національними ідейними, соціальними, історичними, духовними

⁴¹ Докл. про це читай: Шлемкевич М. Загублена українська людина. – Нью-Йорк, 1954.

цінностями, нехтування ними, зрада своїх предків, своєї Вітчизни, втрата інстинкту боротьби, отого «краще бути у вічних війнах, ніж накладати на себе пута нового рабства», втрата почуття національної честі та гідності, страх, пристосуванство, власна вигода за будь-яку ціну, демонстративний псевдопатріотизм, плазування перед властью імущими, байдужість, карколомна кар'єра, бездумність і безпринципність, податливість на матеріальні багатства, визнання вищості всього чужого над своїм, питомо національним, добровільна відмова від нього⁴² – й справді стала рабом, а система сформували такий само спосіб її мислення, поведінки, характер, місце в суспільстві. «Де були наші церкви й проповідники, коли захитався наш моральний світ? Одне треба ствердити: ми мали і чесних, і добрих священнослужителів, але в цілому наші церкви не усвідомили і не підняли завдання, що перед них поставила історія ... Проповіді були гарні й добрі для спокійного часу в спокійному суспільстві. Але в тих проповідях не чули ми отвертих слів до тих, що вели людей і відповідали за них»⁴³ – наголошував М. Шлемкевич. Його непокоїло, що теми тих доповідей замість берегти порядну людину від спокус, а суспільну ієрархію від розвалу обертали довкола блудниць і блудників, різного роду митарств, що в них не знаходило місця протиставлення людини матеріальної людині цілісній, духовній, яка живе болями суспільства, людині, оспіваній І. Франком, яка «любить, терпить, в якій кров живо кипить, для якої надія ще лік, яку бій ще манить, людське горе смутить, а добро веселить»⁴⁴ що українська інтелігенція вбога, що вона, надаючи перевагу матеріальному, уникає розв'язувати пекучі і дразливі проблеми життя, тратить гордість носія ідейних і духовних цінностей, а значить і провідника нації, хоча нерідко претендує на таке своє призначення. На жаль, такі вразливо-болючі характеристики залишаються правдивими і злободенними для значної, а точніше – переважаючої, частини українського суспільства й сьогодні.

Й справді-бо, чи не на кожному кроці в нашій сьогочасній дійсності маємо такі само наслідки блокування національної свідомості різних верств і прошарків українського суспільства. Перекривши національні джерела світовідчуття, світосприйняття, світорозуміння та світовираження, окупаційні власті змінили й спосіб мислення, питомо національні підстави самоусвідомлення та самоствердження цих верств та прошарків у світі.

На оте переконання, що «в народі Московському владарює найнеключиміше рабство і невільництво у найвищій мірі», що «з'єднатися з таким неключимим народом є те саме, що кинутися із вогню в полум'я», що «ліпше нам бути у безперервних війнах за свободу, ніж накладати на себе нові ланцюги рабства та неволі», їх, ці ланцюги, було-таки накладено. Накладено у вигляді «дружби народів» аж до повного злиття націй і творення на російській основі «нової історической общности – советского народа» повністю підпорядкованого Москві, де питомо національному не знаходилося найменшого місця, навпаки, як це ми бачили вище і знаємо з власного досвіду, воно нещадно переслідувалося і знищувалося, де на широкий простір, покладені в основу державної політики і, звичайно, усіляко підтримувані державним і компартійним керівництвом, настанови Сун-Тсу виходили на широкий простір, знаходили благодатний ґрунт для свого становлення і розвитку, для впровадження у всі сфери життя кожної особистості, сім'ї, кожного колективу, держави загалом. Накладено у вигляді отих донощиків і шпигунів, танцівниць у нічних барах, морального розтління суспільства, байдужості до національної іс-

42 Там само. – С. 76-92.

43 Там само. – С.87.

44 Там само. – С.91.

торії й національних ідейних, духовних, освітніх, культурних цінностей, зневіри в собі, «історичних рішень» компартійних з'їздів, вимог неухильного їх виконання та свідчень «преданності делу партії і правительству», виборів, на яких завжди невідомо кого «перемагав» неіснуючий блок комуністів і безпартійних, а самі вибори були лиш карикатурою на демократію.

У наслідку такої політики комуністичної партії блокування національної свідомости, національне винародовлення охопили все суспільство – від окремо взятої людини, сім'ї до найрізноманітніших управлінських структур цього суспільства, від освіти і виховання до науки, культури, політики, державного будівництва і т. д., і т. п.

Загнаний у кістки голодоморами, репресіями, відпрацьованою і розгалуженою системою сексотства, нещадним і повсюдним, як і за царських часів, контролем за будь-яким виявом вільної думки, незалежної громадянської позиції страх, зумовив пристосуванство, кар'єризм, зраду національних інтересів як життєві принципи мільйонів громадян. У такій системі людина ставала, як говорив Ленін, коліщатиком і гвинтиком великого загальнодержавного пролетарського механізму, тобто нічим, щедри плоди чого пожинаємо й сьогодні.

Люди з такою заблокованою свідомістю, як і за советських часів, понад два десятиліття нашої незалежності верховодили у нами ж обраній Верховній Раді, в уряді, на місцях. Заблокованість національної свідомости переважної більшості українців зумовила й те, що на найвищу посаду в державі обираємо коли не Кучму, то Януковича, коли не Януковича, то Порошенка, для яких національні інтереси українського народу нічого не значать.

Вихолощені знання правдивої національної історії та її видатних діячів як то князі Гатилла, Святослав, гетьмани І. Мазепа, І. Виговський, провідники С. Петлюра, С. Бандера, інші герої Національно-Визвольних Змагань українського народу, відсутність самовизначення своєї діяльності на підставі української національної ідеї, втрата здатности мобілізувати і спрямовувати свої зусилля на розв'язання поставлених перед нацією історичних завдань роз'єднували і роз'єднують українське суспільство, створюючи ґрунт для завоювання не лише нашої території, а й нашої національної свідомости. Відтак між різними групами і прошарками українців сіється ворожнеча, групівщина, погорда до всього, що є українським, переорієнтація на привнесені, чужі нам цінности, байдужість, пасивність.

Боротьба численних партій не стала боротьбою за Україну. Вона лише вносить хаос у національне суспільно-політичне життя та державне будівництво. Це на вищому рівні. Те саме маємо й на нижчих щаблях. Пнучись видати себе за найсучасніших, за найбільших патріотів журналісти, професори і академіки, письменники із запопадливою старанністю насаджують широким масам уявлення про захисників донецького аеропорту як про «кіборгів», пояснюючи це тим, що сьогодні так пишуть і говорять. Так! Пишуть і говорять. Але хто і чому? Ті, хто втратив почуття національної чести та гідности, хто втратив відчуття взаємозв'язку і спадкоємности поколінь. Для кого героїчні захисники аеропорту уже не нащадки українського козацтва, не внуки вояків ОУН і УПА, а якісь космополітичні кібернетичні кіборги без своєї історії, без своїх національних звичаїв героїзму й відваги. Відчуємо покоління від свого національного ґрунту, від своїх національних ідеалів, від своєї національної історії та духовности і вважаємо усе те, за яким високу вченість, за національний поступ. Модними стали різного роду масштабні конкурси, олімпіади знавців «Біблії». Так, Національний університет «Острозька академія» на базі науково-дослідної лабораторії християнської етики, психології та педагогіки

ось уже 10 років поспіль проводить всеукраїнську олімпіаду «Юні знавці Біблії». Своім завданням, як зазначається у положенні «Про проведення X Всеукраїнської олімпіади «Юні знавці Біблії – 2017», такий захід має «підвищувати інтерес дітей і молоді до систематичного читання Біблії та її використання у повсякденному житті; спонукати дітей та молодь будувати свій світогляд, характер і поведінку на християнських моральних цінностях; сприяти консолідації сім'ї, школи та церкви у духовно-моральному вихованні молоді; інформувати педагогічну громадськість, батьків про предмети духовно-морального спрямування»⁴⁵. Здавалося б, що в таких прагненнях керівництва академії немає нічого такого, що могло б викликати заперечення. Знову ж таки: на перший погляд. Насамперед, завдання, даної олімпіади суперечать законодавчим актам України про світський характер освіти та виховання в державних освітньо-виховних закладах. «Державні та комунальні заклади освіти відокремлені від церкви (релігійних організацій), мають с в і т ь к и й (виокремлено мною. – О. В.) характер»⁴⁶ – читаємо в законі «Про освіту», прийнятому Верховною Радою України 5 вересня 2017 року. Окрім того, в «Біблії» немає жодної згадки про українські національні цінності, українську національну ідею як основоположну підставу освіти і виховання. Таким чином, олімпіади та інші заходи подібного роду знову ж таки відчужують дітей, молодь, батьків, педагогічну громадськість від національної духовності, національних звичаїв освіти та виховання, від чого так застерігали нас І. Франко, М. Шлемкевич та інші ідеологи української нації. На жаль, ані в Національному університеті «Острозька академія», ані в інших навчальних закладах не проводяться олімпіади, скажімо, знавців українського думового епосу та історії кобзарства, «Кобзаря» Т. Шевченка, юних франко-, петлюро-, бандерознавців, знавців історії українського козацтва та Національно-Визвольних Змагань українського народу за свою свободу і незалежність, теорій української нації, які куди дієвіше спонукали б дітей та молодь будувати свій світогляд, характер і поведінку на питомо національних моральних цінностях, сприяли б на їх підставах консолідації сім'ї, суспільства загалом.

Знекровлення національних сил, нашої єдності відбувається на різних рівнях – релігійному, політичному, духовному, громадянському, світоглядному, інтелектуальному і т.д. Скажімо, як і раніше, сьогодні точиться запекла боротьба між тими, хто сповідує язичництво як релігію наших далеких предків і представниками християнства, між віруючими і невіруючими. В такому разі до уваги не береться факт того, що і язичництво, і християнство є складовою нашої історії, що ніхто й нікому не забороняє сповідувати ту чи іншу віру, дотримуватися її обрядів, відзначати ті, чи інші релігійні свята чи не сповідувати, не дотримуватися і не відзначати їх зовсім, що релігія – в і р а і обирати чи не обирати її є правом кожного, але для всіх громадян України є ще й незалежний від світоглядних, релігійних та інших переконань громадянський обов'язок, який і має об'єднувати нас. Чому ми, вшановуючи тих чи інших святих, забуваємо про свій громадянський обов'язок на рівні держави вшановувати наших національних героїв, скажімо, тих само князів Гатиллу, Святослава, гетьманів І. Мазепу, І. Виговського, провідників та учасників Національно-Визвольних Змагань 20-30-х, 40-50-х років ХХ століття С. Петлюру, С. Бандеру, інакодумців В. Чорновола, братів Горинів їх соратників та однопумців, Січових Стрільців, Героїв Крут, Холодного Яру, Майдану й Донбасу, вояків ОУН і УПА?

⁴⁵ <http://events.oa.edu.ua/event/%D0%B2%D1%81%D0%B5%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE%D0%BB%D1%96>

⁴⁶ <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>

Отож, втративши зв'язок з героїчним минулим нашого народу, нерідко відступаємо з поля бою якраз тоді, коли потрібно виходити на нього самому і виводити за собою інших. «А українські Майдани?», – скажете. Так! Українські Майдани – незаперечний приклад такої спадкоємності! Але чи всі переживають і осмислюють їх так, як того потребує національна свідомість нашого сучасника? Далеко ні! Незаперечним і найпереконливішим прикладом того є їх кінцеві результати – обрані народні депутати із заблокованою національною свідомістю чи то й свідомі вороги українського народу та їх виборці, такі само уряди, президенти, як то Кучма, Янукович чи то Порошенко, більшість у Верховній Раді, місцевих органах влади. І тому знаходять виправдання: а що я зроблю? Хоч голосуй, хоч не голосуй, вони однаке зроблять усе по-своєму, я вже старий і немічний, на Майдан не піду, а скаржитися нікому, нічого у нас не зміниться. Оце і є ще один вияв заблокованості національної свідомості: ти ж один – не вся Україна! не можеж вийти на Майдан особисто, кажи, щоб туди вийшли твої діти, внуки, сусіди, родичі, знайомі, щоб вони відстоювали своє майбутнє. А сепаратизм в Криму й на Донбасі? Чому ж тікаємо з поля бою якраз тоді, коли маємо усі разом ставати в ряди бійців і захищати себе?

Відсутність доцільної національної діяльності, її кінцевої мети, їх переживання, осмислення та підпорядкування українській національній ідеї також послаблює волю, блокує свідомість. З усіх сил доводимо свою християнськість, модерність, європейськість, але не *українськість*. Чужоземні цінності нерідко ставимо вище своїх, у всьому взоруємо на них, залишаючись байдужими до своїх, національних, сформованих поколіннями наших далеких і ближчих предків. Тому усі ті потуги є хибними і у повсякденній українській дійсності тануть, як сніг під весняним сонцем. Тож на кого і для чого тратимо час і свої сили? Коли усвідомимо це і повернемо на природний, національний шлях свого становлення і розвитку? Коли в основу цього становлення і розвитку покладемо ідеї Т. Шевченка, І. Франка, Д. Донцова, Олега Ольжича, Ю. Вассіяна, інших теоретиків та ідеологів української нації, а не релігійні догми чи то сумнівної вартості модерні теорії чужоземних псевдовчених, такі далекі від наших національних потреб і завдань? Коли на державному рівні на підставі їх ідей формуватимемо свій національний характер, національний світогляд, національну громадянську позицію та національну свідомість загалом? А без цього ми ніколи не побудуємо справді УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ. Не побудуємо тому, що

– Для більшої частини населення сприйняття ошуканства, як істини, без будь-якої його перевірки, стає звичайною річчю, на основі якої вибудовуються ілюзії і віра в них. Скажімо, далеко не поодинокі кандидати в народні депутати усіх рівнів у ході передвиборних кампаній обіцяють своїм виборцям золоті гори, лиш би посісти крісла в органах центральної та місцевих Рад, а потім обдирати тих самих виборців до нитки. За кілька днів до виборів кандидат у президенти П. Порошенко нахабно кидає в маси абсолютно необґрунтовану обіцянку визволили Донбас за дві доби, і мільйони заворожених цим нахабством, вірять йому, голосують і агітують інших голосувати за нього. Але проходить не дві доби, а місяці, роки. Донбас залишається окупованим, знищуються заводи, фабрики, руйнуються міста і села, сіється смерть, сім'ї залишаються без даху над головою, діти – сиротами, але тим, хто віддав за нього свої голоси й на думку не спадає вимагати від тепер уже завдяки їм обраного Президента виконання своєї обіцянки. І не лише цієї.

– Затуркані релігійними догмами, ще з советських часів залякані масовими репресіями, та комуно-советською пропагандою поспішають відмежуватися від

політики, думаючи, що тим самим врятують себе і своє майбутнє, зовсім не усвідомлюючи, що поняття «політика» і «життя» взаємопов'язані, взаємообумовлені, адже політика то і є життя, а життя то і є політика, бо ж ті само репресії, голодомори є не чим іншим як політикою, яка проникла в найменші шпаринки життя кожного і суспільства в цілому. Чи то у вигляді відмови отих дівчат, котрі продають літературу християнської тематики та проблематики і, покладаючись не на себе, а на всевишнього, відмовляються брати участь не лише у виборах, а й громадсько-політичному житті взагалі, чим, значною мірою, сприяють обранню президентами коли не Януковича, то Порошенка з усіма того наслідками – суцільним зубожінням одних і безмежним збагаченням інших, окупацією Криму, пролітою кров'ю на Майдані й Донбасі, чи то байдужістю і нездатністю вийти з протестними акціями до аеропорту, коли президент Порошенко повернувся після підписання Мінських угод, коли Меркель умовила Обаму відмовитись від постачання в Україну такої потрібної летальної зброї, що не допустило б, як стверджують військові спеціалісти, Іловайського котла і тисяч інших смертей у війні на Донбасі.

– Самоприниження, образа національної честі та гідності для багатьох не стала такою. Те, що для національно свідомих українців було і є ганьбою, загублена людина цього типу вважає честю. Тому, замість чинити опір нещадному зрощенню, винародовленню нації загалом перлися в перші ряди компартійців та «рускоязычных», щоб зарекомендувати свою відданість «делу партії і правительства», «старшому братові», а відтак, ціною такого самоприниження та зради національних інтересів якнайшвидше підніматися кар'єрними сходами, задовольняти своє сите існування, вважаючи, що в житті досягнуто дуже багато.

– Зневіра в собі, у своїх силах, навіяне переконання у нашій приреченості на все гірше, на безвихідь знову ж таки зумовлюють ілюзорність мислення, соціальну та громадсько-політичну пасивність: ми нічого не зробимо, як скажуть отам зверху, то так і буде.

– Людиною заблокованої національної свідомості швидко і легко оволодівають сподівання, що хтось все зробить за неї, перенесення особливостей одних на усіх інших, ставка на особистість, а не на дію закономірностей та дію законів, легковажність, поверховість, імпульсивність у розумінні та потрактуванні дійсності, прийнятті рішень, визначенні громадянської та суспільно-політичної позиції: вони там знають, що роблять, отже то не наше діло, наше діло маленьке; під час виборів у державні органи влади, керівників підприємств, установ, організацій керуються не глибоким та усебічним аналізом наслідків роботи кандидата, а своїми симпатіями чи то антипатіями до тієї чи іншої особи, абсолютизують чи то усіяко паплюжать її, досить часто вишукуючи якусь одну її характерні чи то далеко не характерні рису, деталь у її діяльності, переносячи усе те на зовсім іншу людину, якій зовсім не характерні такі риси, такі особливості, перекреслюючи таким чином усе додатне, чи то возвеличуючи усе від'ємне. Обрання, скажімо, В. Януковича замість В. Ющенка президентом, підтримка злодіянь Ю. Тимошенко, провокаційна, кар'єристська позиція О. Тягнибока, О. Ляшка – переконливий приклад того. Заблокованість національної свідомості в такому разі виявляється й у нездатності аналізувати свої дії і вчинки, свій вибір, у звинуваченні у всіх гріхах когось, лише не себе.

– Завзятість у дрібницях і пасивність у визначальному, важливому породжують усвідомлення загубленою для українського суспільства людиною своєї ущербності, яку вона прагне компенсувати зверхністю свого ставлення до інших, вивіщенням себе над ними і тим самим показати себе нібито розумнішою, далекогляд-

нішою за них, хоча насправді опустилася до досить низького рівня національної свідомості, самознищує себе і дозволяє іншим знищувати її. Життєвим принципом в такому разі стає «Я вказую», «Я критикую», «Я повчаю всіх», але не «Я дію», «Я роблю», «Я відповідаю».

– Інерція колоніального, комуно-советського мислення гальмує становлення особистості і суспільства загалом на своїх природних, національних підставах. Значна частина населення, засоби масової інформації, освіта ще залишаються у полоні комуно-советських догм, сформованими на їх основі стереотипами громадянської поведінки та свідомості загалом. Візьмемо для прикладу радіо- і телепередачі, публікації в газетах і журналах. Чи маємо в них, скажімо Мазепинські, Шевченківські, Франківські, Донцовські, Бандерівські і т. п. читання? Ні! Чи сформовано у нас на державному рівні системні заходи повернення наших питомо національних цінностей, звичаїв у національну свідомість нашого сучасника, по вихованню на підставі козацьких взірців та взірців героїв Національно-Визвольних Змагань українського народу національно свідомої особистості, духовно досконалої української людини? Знову ж таки – ні! А таких «Ні!» можна знайти ще дуже й дуже багато. Комуно-советська інерція – це і якесь дивне сподівання на те, що злочинна влада може прийняти незлочинні закони, що розставлені, нібито за рекомендаціями Сун-Тсу на всіх щаблях, в усіх структурах бандитської влади бандитські кадри, пристосуванці і кар'єристи, повії, шпигуни можуть діяти в інтересах народу.

Блокування національної свідомості українців, як бачимо, має глибоке коріння і давню історію. Різний і характер його причин. Від часів прийняття християнства та монголо-татарського іґа починається переслідування і нищення духовних та ідейних цінностей, сформованих упродовж тисячоліть нашими далекими предками. Міжусобні чвари київських князів призвели до розпаду Київської Русі, колись однієї з наймогутніших держав Європи. На жаль, і в наступні сторіччя нам не бракувало таких чвар, які старанно і продумано роздмухували завойовники, спритно використовуючи їх для насаджування нам всього чужого, розриву зв'язку поколінь, нищення наших звичаїв та обрядів, наших духовних, ідейних, суспільних і т. д. цінностей, тобто позбавляли нас природного ґрунту нашого природного становлення і розвитку. Натомість насаджувалось зрадництво, пристосуванство, а хто цьому не піддавався, того відправляли на заслання і каторжні роботи чи то й терористичними методами знищували фізично. Так ламалась сила волі, усіляко захожувалось запродаństwo, кар'єризм, відчуження від усього рідного, питомо національного, яке потрактовувалось як щось відстале, меншовартісне, а нерідко й вороже, спотворювались і знецінювались знання рідної історії, духовний світ, життєві принципи та ідеали національних провідників і національних героїв, національні цінності загалом. Відчуття безправності та приреченості, відірваність від світу породжували зневіру в собі, в нації, їх майбутньому. Одначе, усе те викликало й протидію йому. Навернення в іншу віру, до чужих нам цінностей, терор, тюрми, заслання завжди гуртували і гартували на протилежному полюсі сили, які не давали і не дали ворогам знищити нас, своїм особистим прикладом закликали до непокори і боротьби за свободу і незалежність, РОЗБЛОКОВУВАЛИ заблоковану національну свідомість українців.

Звичайний фашизм

Рашизм – це особлива форма людиноненавистницької ідеології, заснованої на великодержавному шовінізмі, повній бездуховності та відсутності моралі. Відрізняється від відомих форм фашизму, расизму, нацизму особливою жорстокістю як до людини, так і до природи...

Маючи рабську психологію, паразитує на брехливій історії, на окупованих територіях, уярмлених народах (Джохар ДУДАЄВ).

Російська пропаганда намагається наліпити ярлик «фашисти» на українців, це їхній давній виверт: «Держи злодія!» Насправді фашизм ідеологічно та практично панує саме в Росії. Російський філософ М.Бердяєв визначив більшовизм у СРСР як «російський фашизм» («Истоки и смысл русского коммунизма», М., «Наука», 1990) з ознаками: «тоталітарна держава..., націоналізм, вождизм», «мілітаризація». Путін, збирач нібито «исконно русских» земель, відродив російський фашизм.

Росія – держава тоталітарна, яка контролює бізнес, суди, ЗМІ, політичні партії, дозволені громадські організації, у гріш не ставить права людини. Українська держава, на жаль, слабка, вона не перешкодила одержання других паспортів (громадянства) масі наших людей, не наважилася зупинити блокаду доставки українського вугілля з окупованих територій, інші шкідливі акції так званих «активістів». У Росії фактично однопартійна система, багатопартійність – лише видимість. В Україні 353 партії, багато з них опозиційні як до представників влади, так і до держави. Називаючи «злочинною» владу, вони дискредитують владу як таку, вони підрубують гілку, на яку мріють всістися, бо гірше за владу є безвладдя, безлад.

Ознакою фашизму є культ фюрера, вождя. У Росії – це фактично довічний президент Путін. В Україні ніхто не «тягне» на цю роль – ні Порошенко, ні Тимошенко, ні Ляшко, ні Рабинович. Українці зі своїм менталітетом вождизм взагалі не сприймають («крім Богдана та Івана не було гетьмана»).

Віра, що він «обраний», притаманна російському народу: «вищий за всі народи на світі» (історик С.Соловйов). Це відображено й у концепції Третього Риму. Росіяни вірять у свою місію вести (хоч багнетами) інші народи до якоїсь «світлої мети» – до комунізму, православ'я, «русского мира во всем мире». Про місію росіян рятувати світ від «прогнилого Заходу» сьогодні заявляє І.Охлобистін: «Росіянин – це останній бастион, що стримує чорну хвилю безликого індивідуалізму, цинічного споживання, звірячої похоті та байдужої жорстокості... Рашизм – ідеологія героя. Хай живе рашизм!» (Актор, противник жорстокості, стріляв в українців: «обраним» все дозволено).

Російський більшовизм після Другої світової депортував з їх рідної землі десяток народів: «обрані» мають право вирішувати долю інших народів. Але це є проявом етноциду, що не відрізняється від політики нацистів.

Ідеологія зверхності на побутовому рівні проявляється в презирстві до інших націй. Для росіян люди із Середньої Азії – «чурки», з Кавказу – «черножопые», китайці, японці – «косоглазые», африканці – «черномазые», американці – «пиндосы», європейці – «гейпарадные» і, звичайно ж, українці – «хохлы-фашисты».

В.Ленін, маскуючись, щоб одержати підтримку інших народів, слухно говорив про різницю націоналізму гноблячої та гнобленої націй. В українців нема почуття зверхності щодо інших народів, бажання загарбати їхні землі. Їхній націоналізм – у тому, що вони хочуть жити вільно на своїй землі. У своїй масі український народ толерантний, ксенофобії не було навіть у «найлютіших ворогів, українських буржуазних націоналістів» (термінологія радянської пропаганди). У Постанові ІІІ

Великого збору ОУН (вересень 1943) сказано, що ОУН і УПА «за повне право національних меншин плекати свою по формі і змісту національну культуру. За рівність всіх громадян України, без огляду на національність, в державних та громадських правах та обов'язках» (Т.Гунчак, «Україна. Перша половина ХХ ст.», К., «Либідь», 1993).

Гасло «Бей жидов, спасай Росію!» вигадав не Гітлер і не українці, яким треба було не рятувати Росію, а рятуватися від неї. Росія нині проводить антиєврейську політику, підтримуючи Іран, Сирію, інші сили, що мають на меті знищення Ізраїлю. Україна має дружні стосунки з ним. Ні про який антисемітизм не може бути й мови в країні, де прем'єр (В.Гройсман) і видатні опозиціонери (Ю.Тимошенко, В.Рабинович) – євреї.

Фашизм згуртовує обманутий народ проти вказаних ним уявних ворогів. Для Путіна, як і для більшовиків, ворог – це Захід, Росія – фортеця в облозі, «бастіон». Зомбовані за допомогою ЗМІ путінізмом росіяни згуртувалися навколо фюрера, близько 80% його підтримують (у Гітлера підтримка була ще більшою). Колись Козьма Прутков пропонував «Проект о введенні єдиномыслия в России». Нині там проект реалізовано. В Україні є широкий спектр різних думок щодо різних питань (353 партії); це характерно для вільного суспільства; українці навіть «переборщили»: під час війни необхідна більша єдність; демократичні країни навіть обмежували демократію в такій ситуації.

Велику роль у задурманенні свідомості росіян, їхньому нацькуванні на весь світ відіграє пропаганда геббельсівського стибу. Майже всі ЗМІ в Росії або державні, або підконтрольні. В Україні один державний телеканал, решта належить олігархам, інформполітика відповідає їхнім інтересам, а не державним. Радити відсутності держави в інформпросторі не варто, бо нема громадських ЗМІ.

Росія – держава, мілітаризована до зубів, армія України до 2014 р. була зруйнована. Та й сьогодні збройні сили порівняти важко: Росія – на 2-му місці в світі, Україна – на 29-му (Global Firepower), військові витрати Росії більші у 15 разів. Чисельність армії, озброєність різняться у 3,5 - 7 разів, про ракети (у тому числі ядерні) краще не згадувати. (Тому тривожить базікання «патріотів» не з фронту, а з телестудій про оголошення війни Росії, про «хорватський варіант»).

Фашистський мілітаризм спрямований не на оборону, а на загарбання чужих земель, для цього вигадуються приводи. Привід «підняття з колін» був використаний Гітлером, «ображеним» Версальською угодою. Путін, «скривджений» розпадом СРСР, йде слідом за Гітлером, забувши про наслідки, намагається повернути «колишню велич». Привід «розширення життєвого простору» не лише суперечить юридичним і моральним принципам, а для Росії є сміховинним: вона займає 1/8 частину суші світу, а їй все мало. Росія – єдина держава, яка після Другої світової загарбала чужу територію – Крим, контролює «заморожені зони». «Возз'єднання» Криму відбулося за гітлерівським сценарієм. У Судетах сотні років існував осередок «німецького світу»; в Криму після депортації татар, корінного народу, російсько-більшовицька імперія створила осередок «руського мира». Це дало «підставу» агресорам-фашистам для анексії. З подібною метою осередки «руського мира» створювалися в Прибалтиці, Україні. Вони, як ракові пухлини, мали підривати державність корінних народів. В Україні, на жаль, частково спрацювало.

Путін – це міні-Сталін сьогодні, путінізм – це фашизм, що хоче знову «освободить» Європу, прагне до світового панування. Та російський фашизм дійде того ж кінця, що й німецький.

Ігор Дем'ячук
(газета «Українська літературна газета»,
23 липня 2018 р.)

Українська нація і заповіт професора Белея

Трохи більше ніж за рік, померли чотири видатні закарпатські мовознавці, доктори філологічних наук – Павло Чучка, Василь Німчук, Михайло Сюсько та Любомир Белей. Мовознавча наука на Закарпатті втратила своїх загальноновизнаних авторитетів.

Наймолодшим з них був професор Ужгородського національного університету Любомир Белей, який прожив усього 56 років. З-поміж інших він вирізнявся не тільки глибокими знаннями та ерудицією, але й активно громадянською позицією. Це був видатний вчений із серцем публіциста. Чи не єдиний в Ужгородському університеті, який постійно друкувався у поважних загальнонаціональних часописах «Український тиждень», «Дзеркало тижня», видавав книжки у відомих видавництвах «Темпора», «Фоліо». Заснував при Ужгородському національному університеті Науково-дослідний інститут україністики імені Михайла Мольнара, який провадив гуманітарні дослідження і видавав унікальні праці із призабутої спадщини.

Професор Любомир Белей (1962–2018) – український мовознавець, автор наукових праць, присвячених питанням мови, укладач старослов'янсько-українського словника

Любомир Белей був одним із кількох закарпатських облич перед культурним світом. На жаль, доля була невблаганною до мовознавця, і він пішов у засвіти в розквіті творчих сил. Але навіть те, що він встиг зробити, залишиться в загальнонаціональній скарбниці.

Останньою книжкою професора Любомира Белея став «Русинський» сепаратизм: націотворення in vitro», що побачила світ у 2017 році у видавництві «Темпора».

Майже 400-сторінкова монографія на науковому рівні викриває таке небезпечне явище, як неорусинство, його генезу і причини, головних дійових персон і особливості функціонування в різних країнах. Подібної всеохопної книжки про цей політичний рух, що вмilo маскується під етнічний, в Україні ще не виходило. Найбільш системний аналіз висловлював у своїх розлогіх статтях академік, доктор історичних наук Олекса Мишанич, який помер у 2004 році. Однак час не стоїть на місці. І неорусинство також змінюється. Тому праця Любомира Белея та її висновки абсолютно на часі.

Дезінтеграція української нації має бути заборонена законодавчо

Україна все ще погано усвідомлює небезпеку сепаратизму, який розпалюють на Закарпатті, в тому числі й закордонні центри. Ми розводимося про демократію і лібералізм, коли проти Української держави вчиняють сплановані провокації, які можуть призвести до серйозних

деструктивних наслідків. Події в Криму та на Донбасі мають раз і назавжди викоринити нашу пасивність та інфантильність в питаннях національної безпеки. Будь-яким спробам дезінтегрувати українську націю слід одразу класти край.

«Націтворенням in vitro» («з пробірки») назвав іронічно книжку Любомир Белей, аби вказати на відсутність природних передумов для творення нового слов'янського народу на Закарпатті. Ясна річ, штучно можна витворити будь-який покруч, особливо якщо це щедро фінансувати, але воно не матиме життєвої сили.

Від початку неорусинство на Закарпатті започаткувалося як рух політичний із сепаратистськими гаслами. Вимога автономії чи навіть окремої держави є постійним гаслом сепаратистів протягом уже чверті століття. Вся доктрина неорусинів базується на відвертій маніпуляції та підтасовці фактів. Зокрема, про історичну тяглість «русинського» народу та інші антинаукові твердження. Любомир Белей аргументовано спростовує всі ці вигадки.

Аби раз і назавжди поставити крапку в безплідній дискусії із доморощеними та закордонними маніпуляторами, Україна має почати боротися із сепаратизмом і на законодавчому рівні. Давно вже пропонується за сепаратистську діяльність позбавляти громадянства і видворяти з країни.

Неорусинським діячам з-за кордону має бути заборонений в'їзд до України як особам, що розпалюють сепаратизм. Такі превентивні заходи давно застосовуються в інших державах. Це тільки у нас сепаратистські видання можуть вільно друкуватися в одному з ужгородських видавництв і продаватися в центральній книгарні Ужгорода. А один заокеанський ідеолог неорусинства вільно роз'їжджає Україною і виступає на публічних зустрічах. На закарпатському державному телеканалі «Тиса-1» показують двічі на тиждень програму «Русинська родина», яка за бюджетні кошти пропагує новий слов'янський народ.

Не можемо віддати історичну спадщину українофобам

Професор Любомир Белей наголошує, що не сміє бути загравання із неорусинами. Україні слід заборонити вживання слів «русинський», «русин» у значенні «неукраїнський», «неукраїнець».

Адже це давні самоназви українського народу на всій території його проживання. Вперше назва «русин» фіксується у давньокиївських літописах. Русинами називалися українці в литовську та козацьку добу. Ще до Другої світової війни так офіційно записували українців Галичини, Буковини, Закарпаття чужі держави.

Тому не може бути протиставлення старої самоназви «русини» і нової «українці», адже вони позначають один і той же народ, а не два різні, як це пробують подати закордонні маніпулятори. Українська влада на законодавчому рівні має заборонити подібні маніпуляції як такі, що ведуть до дезінтеграції українського народу.

«Хочете створити з пробірки новий народ – ваша справа, але не на українській культурній спадщині» – наголошує Любомир Белей. І тут Україні слід проявити таку ж принциповість, з якої Греція відстоювала власне історичне право на назву своєї північної провінції Македонія й домоглася свого.

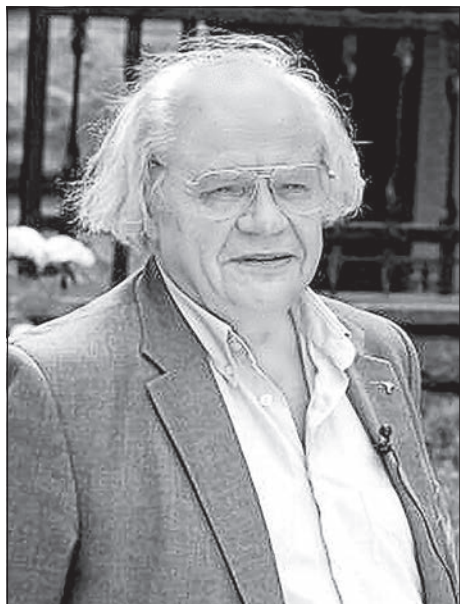
Ми не можемо віддати свою тисячолітню історичну спадщину українофобам, які, прикриваючись нашою давньою самоназвою «русини», ведуть ідеологічну війну проти нас. Українська держава мусить нарешті ухвалити розумне рішення.

Олександр Гаврош
(www.radiosvoboda.com)

Залишив виразний слід

«Україно, дозволь мені серед твого безголов'я головою прорости».

(Іван Драч)

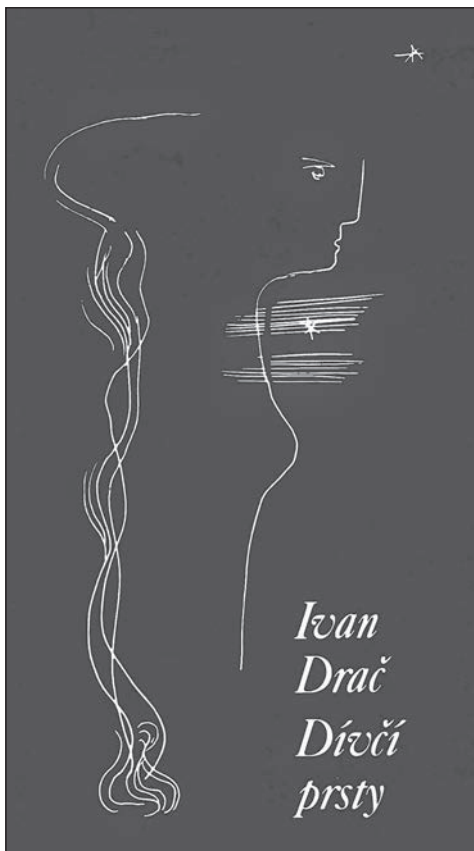
Свого часу мені одну зі своїх поетичних збірок підписав такими словами: «Івану від Івана. Яцканину від Драча». Дальшу вже не підпише... У вівторок, 19 червня цього року, помер український поет, перекладач, кінорежисер, політик, громадський діяч **Іван Драч** (1936-2018).

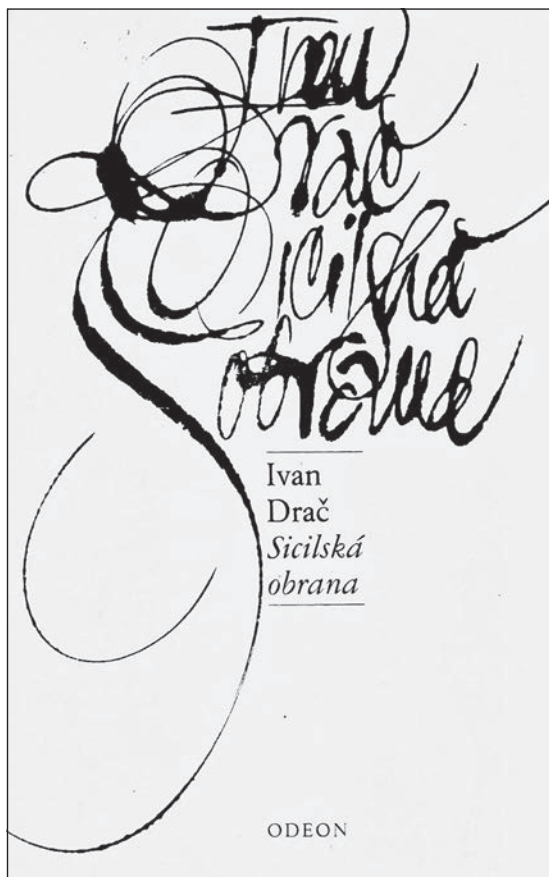
Він був чільною особистістю «шістдесятників» – поетів, які вступили в українську літературу у 60-і роки минулого століття. Увагу літературної думки й читачів привернула його по-

ема «Ніж у сонці». Ця поема розбухала «спокійну» гладь літературного життя України. Вже сама назва інтригувала і провокувала! Дальші причини? Новаторство, нові художні засоби, постійне експериментування, руйнування стереотипів. Йдеться про нове споглядання дійсності.

Вже перша збірка поезії «Соняшник» (1962), але і наступні – «Протуберанці серця» (1965), «Поезії» (1967), «Балади буднів» (1967) – показали оригінальність поетичного бачення.

Не можна сказати, що, наприклад, чеський читач не знав творчість Івана Драча. Книжками вийшло аж три вибрані його поезії чеською мовою: – Ivan Drač: Teliženské léto (Přeložil Jaroslav Kabiček). Mladá fronta, Praha, 1964; Ivan Drač: Dívčí prsty (Pře-

klad Jaroslav Kabíček). Lidové nakladatelství, Praha, 1971; Ivan Drač: Sicilská obrana (Přeložil Jaroslav Kabíček). Odeon, Praha, 1987. Видання «Млада соvětská poezie - Ukrajínští básníci» (Svět sovětů, Praha, 1965) принесло дев'ятнадцать віршованих творів Івана Драча також у перекладі Ярослава Кабічека. На десять років пізніше виходить вибране «Tvar větru - deset ukrajinských básníků» (Československý spisovatel, Praha, 1975), у яке ввійшло сім віршів І. Драча у перекладі Я. Кабічека із збірки поета «До джерел» (1972).

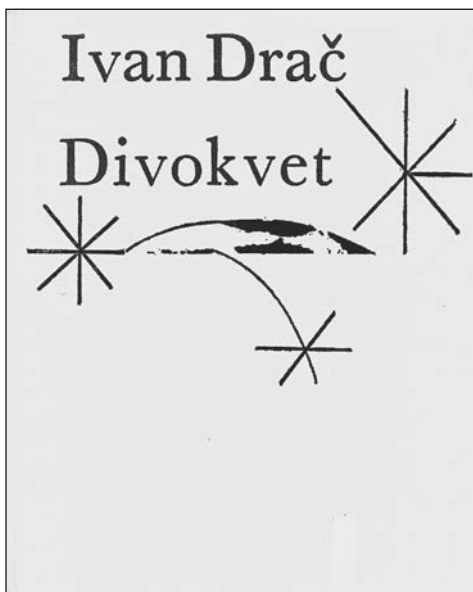
У післямові «Новаторський і своєрідний поет» до словацького вибраного поезії Івана Драча «Divokvet» (Slovenský spisovateľ, Bratislava, 1971), яке переклав Ян Маєрнік (мовна співпраця Марія Рудловчак), Мар'ян Гевеші пише про певну паралель поезії Івана Драча з поезією словацько-

го поета Мирослава Валека. У 1980 році у братиславському видавництві «Smena» виходить антологія молоді української поезії під назвою «Čistými rukami», яка опублікувала шість віршів Івана Драча у перекладі Мар'яна Гевеші.

Іван Драч виразний слід залишив і в українській кінематографії. Він - автор кіносценаріїв до таких стрічок, як «Криниця для спраглих» (1964), «Камінний хрест» (1968), «Іду до тебе» (1971), «Пропала грамота» (1972) та багатьох дальших.

Відійшов Іван Драч, відійшов поет, але в його творчості живе Україна, її історія і надія.

Іван Яцканин

ІЗ РОДУ В РІД

Мілан ГРАБАЛ (Чехія):

«І світиться душа – для Тебе!»

Мілан Грабал народився у 1954 році в місті Варнсдорф (Чехія), де мешкає й зараз. Після закінчення школи економіки в Чеській Лупі працював економістом, а потім завідував відділом освіти та культури муніципального бюро в Варнсдорфі, керував відділом музики в муніципальній бібліотеці, очолював поетичну студію. У 1990-2003 рр. був редактором у літературному журналі «Psí víno». Організовує літературні конкурси для дітей і дорослих. Мілан Грабал – член Спілки чеських письменників та ПЕН-клубу Чеської Республіки. Він пише вірші і прозу, перекладає, в основному, з верхньолужицької мови. Видав понад 60 літературних антологій, зокрема, книжку перекладів «Jazyk, jítž rogozutiš větru» («Мовою вітру»). Автор одинадцяти поетичних книжок, збірки оповідань і книги для дітей. Твори Мілана Грабала перекладалися верхньолужицькою, німецькою та англійською мовами.

Половина

Мрію я про Вас уранці,
За завісою дощу
Світ лукаво прокидається.
Борщу* б...

Знов сьогодні, як учора,
Може, тисячі років...
Не дається вірш, от горе, –
Не вхопив!

Вистига сніданок. Чуда
Жду, нестримний, наче лань...
Ваша посмішка – повсюди
В медитаціях кохань.

* Перекладач дбає про українського читача...

Не старіє Мона Ліза,
Спрагло береже секрет...
Тільки ж я – не із заліза,
Лиш поет.

Тільки-но зберусь до бою,
А добі уже кінець...
І молюся я любов'ю,
Мов чернець.

Знов прокинувся на світанні
Войовничо молодим...
Хто жада вогонь кохання,
Прийме й дим.

Сяйво

Різдвяна зірка гасне в небі...
А ми – мов молоде вино!
І світиться душа для Тебе –
Гаряча й справжня, мов руно.

І Ти, беззахисно принадна,
До сяйва горнешся щораз...
А ніч зітхає безпорадно
І тихо молиться за нас.

Спів Стіві Вандера*

Високо під дахом
однієї днини
серед пилу раптом
відшукав світлини.

Пам'яті віконця –
без ошатних рамок,
де багато сонця,
юні тато й мама.

Ось хлоп'я у квітні
зі щемкого рау
дивиться привітно –
в душу заглядає.

Так необережно
відкрива завісу...
спогади бентежно
крають падолистом.
Кадри линуть стрімко,
мов чогось боюся;
а на цьому знімку –
вже нема матусі!

Зникла там без сліду,
як снігів навала, –
в шафі короїди
нафталін здолали...

На горищі – жовтень,
мотлох і рутина;
тут – книжки поживклі,
мухи в павутині.

Час вертатись рвучко
до життя й роботи;
засина онучка –
легко, безтурботно.

Прокидаюсь рано
від страху й сумління...
чорно-білі рани,
наче вічні тіні.

* Стіві Вандер – відомий американський музикант, співак, композитор та поет. Невдовзі після народження (13 травня 1950 року) втратив зір. Але, попри трагедію, захопився грою на гітарі й став знаменитим. Співпрацював із Полом Маккартні, Джоном Ленноном, Бобом Діланом, Реєм Чарльзом та іншими видатними музикантами. Автор понад 30-ти альбомів. Лауреат 22-х премій «Греммі». У 1989 році його ім'я занесено до Зали слави рок-н-ролу. У престижному списку 500 найкращих альбомів усіх часів, за версією журналу «Rolling Stone», його творчість представлена чотирма альбомами.

Земля мого дитинства

Там – прах моєї бабусі,
Там – попіл моєї країни...
Де б не був, туди повернуся, –
Душа, мов у вирій, лине.

Ця земля – далеко і близько,
Наче віра – в радості й горі.
Найрідніша – немов колиска,
Найчарівніша, ніби море.

Там мене пам'ятають юним,
Мов не йшов – вернувся одразу...
А думки – наче давні руни,
Все мандрують безмежним часом.

Згодом стануть вони землею –
Хтось наступить чоботом важко...
Та однак для душі моєї
Там відкриє серце ромашка.

Знов вітатиме півень сонце,
І накумкає жабка літо...
Заспівають дівчата й хлопці –
Так проникливо, незужито.

А птахи вернуться додому,
І зів'ють, просвітлені, гнізда...
Я цей світ не віддам нікому –
Ту вразливу мою Вітчизну.

Тож вертатися не боюся –
Віршем, зморшками, тихо, лунко...
Я приїду скоро, бабусю,
В край, народжений поцілунком.

Також

Уже пора...
гарненька медсестра
завітала рано,
й досить старанно

вмить молодиця
вистерла стіл:
прибрала пил,
крихт дещицю,

засохлі квіти...
й чомусь,
наче з опалу,
один недопалок, –

останній відбиток
татових уст.

Вінчання

Раптом спрагло із Вами
Ухопили вустами
Перші краплі дощу,
Доки не вщух.

Не змовляючись, щиро
Захотіли у вирій,
Невагомі, мов вітер,
Просто діти.

А були ж, мов роботи...
Де поділись клопоти?
Уявити не міг
Ваш сміх.

Ось такі перехожі...
Пані, ми з Вами – схожі!
Може, нас серед площ
Вінчає дощ?

Село веселе

Зберемось погомоніти...
Ні, це – не капличка й не храм,
Тут ми молилось іншим богам.
Вітер

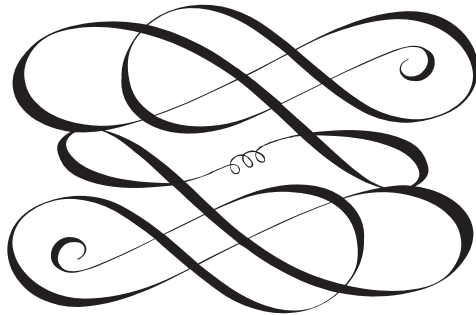
Видме хвацько все з гаманців...
А душі – мов двері, навстіж.
Тільки б кухоль тримався в руці,
Як завше.

Тут води не пити з лица...
Словам босоніж – аж тісно!
Щоб не кам'яніли серця, –
Пісня.

Лиш під'юджують у селі:
«Ну, що за дивак цей Мілан?!»
Мені шкода жаб і джмелів,
Безкрилому.

Ця ватра – до небокраю:
Чаклунська, стрімка, мов пам'ять!
Іноді я забуваю
Дихати навіть.

З чеської мови переклав Сергій Дзюба

РЕЦЕНЗІЇ

3 найновіших видань Наукового товариства ім. Шевченка в Україні

Наукове товариство імені Шевченка (НТШ) – найдавніша українська наукова організація, заснована 1892 р. у Львові, в часі, коли на території Східної України, яка входила до складу Російської імперії, влада вважала українців складовою частиною російського народу. У той час в Росії діяв «Валуєвський циркуляр 1863 року», який не визнавав самостійність української мови і забороняв друкувати нею наукову літературу. Після приєднання Західної України до Радянського Союзу 1939 року НТШ було ліквідоване як «українська буржуазно-націоналістична» установа, а тисячі її видань були вилучені із бібліотек. Їх читання і навіть утримування вважалося злочином і каралося багаторічним ув'язненням. НТШ продовжувало існувати на Заході, а після 1989 року було відновлено у Львові, з осередками майже в усіх обласних центрах та багатьох містах України. А теж у Чехословаччині та Польщі. За порівняно короткий період (1990-2018) НТШ в Україні видало понад 850 книжок і часописів.

До речі, перша позитивна стаття у соціалістичних країнах (включаючи Україну) про НТШ появилася на сторінках пражівської «Дуклі» (1969, № 1, с. 51-57). А в червні 1991 р. йому була присвячена чотириденна міжнародна наукова конференція у Пряшеві та Свиднику, співорганізатором і спонсором якої було НТШ в Україні, США та Канаді. Збірник матеріалів конференції вийшов друком у Києві (1992 року, 420 с.). 5 травня 1994 р. НТШ було засновано і у Пряшеві.

Нижче подаємо короткі інформації про три публікації НТШ – 2016-2017 років, видані в Україні.

Третій том багатотомної «Енциклопедії НТШ» охоплює 305 статей 81 автора, 1409 ілюстрацій і 10 картосхем. Значна частина з них пов'язана із Чехією, Словаччиною та Закарпаттям («Угорською Руссю»). Саме на них звернемо увагу читачів.¹

Вже у першій статті «*Весільна обрядовість*» згадано працю автора цих рядків «*Духовна культура південних лемків*» («Записки НТШ», Нью-Йорк, 1988, т. 206, с. 292-406). В статтях «*Věstník slovanské filologie*» (1901-1902) та «*Věstník slovanských starožitností*» (1898-1900) перераховані українознавчі статті та рецензії, публіковані на сторінках цих видань. У статті «*Видання НТШ*» наведено: «*Від 1874 до 2016 НТШ [...] видало понад 4 тисяч назв різних видань*». Такою кількістю публікацій може похвалитися небагато академії наук Європи. Окрему статтю присвячено вже згадуваній пражівсько-свидницькій міжнародній конференції «*Від НТШ до УВУ*» (червень 1991 р.) та збірнику її матеріалів такої ж назви (Київ, 1992). Кілька статей присвячено членам НТШ у Чехії та

¹ Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія. – Том 3:

Вес – Глин. – Відповідальний редактор Олег Купчинський. – Київ, Львів, Тернопіль, 2016. – 620 стор.

Закарпатській Україні. В статті «*Винниченко Володимир*» розглянуто його перебування у Празі, а у списку літератури про нього наведено першу книжку його творів, видану в соціалістичних країнах – «*Оповідання*» (Пряшів, 1968. Упорядник М. Мольнар).

У статті про визначного українського антрополога та етнолога *Федора Вовка* розглянуті його експедиції в Галичину, Буковину та Закарпаття; його членство в Українському науковому товаристві у Празі та активна співпраця з НТШ у Львові, яке видало кілька його книжок. Найвизначнішу працю Ф. Вовка «*Студії з української етнології та антропології*» було видано саме у Празі (1927; передрук – Київ, 1995).

Тут же наведено обширну статтю про президента Карпатської України *Августина Волошина* як педагога, громадського і політичного діяча (який загинув у Бутирській тюрмі в Москві 1945 року) та *Вацлава Гавла* – першого президента самостійної Чехії, лауреата Ордена князя Ярослава Мудрого (2006) та почесного члена НТШ в Україні (2004), твори якого виходили теж українською мовою.

У статті про фахівця у сфері бджільництва *Миколи Гайдака* наведено, що він закінчив Політехнічний інститут у Празі, УВУ там таки та Українську господарську академію в Подебрадах. Природознавець та мандрівник *Бальтазар Гакет* в енциклопедії представлений як «дослідник слов'янських земель, який певний час працював лікарем у Празі, а 1788-95 р. здійснив численні наукові подорожі у Чехію, Словаччину, Галичину, Буковину та інші землі».

З чеських вчених найбільша стаття в енциклопедії присвячена діячеві чеського національного відродження *Вацлаву Ганці* (1791-1861), авторові двох «геніальних фальсифікацій» нібито з 9 століття: *Краледворському* та *Зеленогорському* рукописам, які зіграли колосальну роль у національному відродженні чехів. Обидва рукописи перекладалися й українською мовою.

В статті про американського інженера-металурга українського походження *Полікарпа Герасименка-Волковинського* наведено, що він в 1921 р. після закінчення природознавчого факультету Карлового університету в Празі викладав в Українському високому педагогічному інституті ім. Драгоманова у Празі, в Українській господарській академії в Подебрадах та УВУ в Празі. Був ув'язнений німецькою нацистською та чеською комуністичною владою, а у 1948 р. емігрував до США, де до смерті працював у різних установах та українських організаціях.

Подібна доля була й у лемка *Івана Гижі*, який від 1922 року жив у Празі. У Карловому університеті він здобув ступінь доктора права та був редактором львівських молодіжних журналів «*Сурма*» та «*Сокільські вісті*». У 1947 р. з рідної Лемківщини був депортований у радянську Україну (м. Бережани), де прожив до смерті 1964 року, працюючи учителем середніх шкіл.

У Чехії здобув вищу освіту і греко-католицький священик та громадський діяч *Григорій Гинилевич* (1809-1871) – член Головної руської ради та делегат Слов'янського з'їзду у Празі 1848 року, на якому висунув програму польсько-руської співпраці (на жаль, пізніше забуту й не реалізовану). Після 1848 року став першим проповідником Перемишлянського кафедрального собору, а від 1860 року – ректором Перемишлянської семінарії. Пізніше – послом до Галицького крайового сейму. Сприяв заснуванню багатьох галицьких шкіл.

Статей про взаємини чехів, словаків та закарпатських русинів-українців з

Україною у третьому томі «Енциклопедії НТШ» є більше. Вони свідчать про те, що ці взаємини мають глибоке історичне коріння.

«Записки НТШ»² – найдавніше і найвизначніше українське наукове видання, що виходить у Львові (з певними перервами) від 1892 року. Його 270 том присвячено 150-річчю від народження найвизначнішого діяча НТШ Михайла Грушевського (1866-1934) – довгорічного голови НТШ (1894-1913), головного редактора «Записок НТШ» (1895-1913) та інших видань.

Зміст «Записок» розподілено до трьох частин: 1. *Статті і повідомлення* (с. 9-276), 2. *Матеріали* (с. 277-620) та 3. *Критика і бібліографія* (с. 621-672). Усі публікації побудовані на основі досі невідомих джерел, головним чином, архівних матеріалів.

У першій частині вісім істориків України та інших країн (Ігор Гирич, Світлана Панькова, Степан Козак, Мирон Капраль, Валентина Кавуник, Галина Бурлака, Віталій Телевак та Наталія Ощипок) розглянули різні аспекти життя і творчості М. Грушевського.

В другому підрозділі першої частини 270 тому «Записок» розглянуто окремі питання загальної історії України. Цій темі присвячено наукові розвідки сімох авторів (Юрій Зазуляк, Леонід Тимошенко, Петро Кулаковський, Андрій Заяць, Наталія Яковенко, Олексій Джура, Ігор Гирич).

Більшу половину 270 тому «Записок НТШ» (344 стор.) займає розділ «*Матеріали*». Тут розглянуто й ґрунтовно прокоментовано взаємне листування М. Грушевського з братом Олександром (*Варвара Шульга*), листування М. Грушевського з Василем Лукичем з наведенням 15 листів (*Галина Бурлака*), Листи М. Грушевського до Олександра Лаппо-Данилевського з наведенням 20 листів (*Наталія Тельбак*), листування М. Грушевського із «загадковими особами в його оточенні» (*Богдан Цимбал*). Детально описано архів М. Грушевського у фондах Львівської національної бібліотеки ім. В. Стефаника (*Ганна Кондаурова*) тощо.

Редактор тому *Олег Купчинський* піддав аналізу та ґрунтовному опису «*Записки городських і земських судово-адміністративних книг Руського воєводства з історії української церкви та життя духовенства XVII-XVIII століть*», що зберігаються в Центральному державному історичному архіві у Львові. Йдеться про вибіркові матеріали лише з двох регіонів Руського воєводства – Перемишльської землі та Тереховлянського повіту. В додатку до статті подано «*Перелік записів актів і документів від 26 квітня 1600 до 10 січня 1782 року*» (с. 482-563). Це – цінна інформація для дальших дослідників цього питання.

Розділ «*Матеріали*» закінчується статтею Романа Дзюбана «*Втрати документів львівських архівних інституцій під час Другої світової війни*», побудованою на конкретних фактах вивозу зі Львова здебільшого в Німеччину кілька вагонів цінних документів, з яких значна частина безслідно пропала.

В розділі «*Критика та бібліографія*» (с. 623-672) прорецензовано вісім наукових монографій, опублікованих 2015-2016 роках. З них п'ять присвячено життю та творчості М. Грушевського.

У розділі «*Рецензії*» на увагу заслуговують зокрема два посмертні збірники

² Записки Наукового товариства ім. Шевченка. Том ССLXX.

Праці Історично-філософської секції. Редактор тому Олег Купчинський. – Львів, 2017. – 680 стор.

наукових праць Я. Дашкевича: «Україна і світ» (906 с.) та «Україна на перехресті світів» (602 с.) прорецензовані О. Купчинським.

270 том Записок НТШ є, без сумніву, вагомим внеском в українську історіографію XXI століття.

59 випуск «Вісника НТШ»³ присвячено 90-літтю з дня народження першого голови відновленого НТШ в Україні та генерального секретаря Світової ради НТШ (1992-2005) Олега Романіва (1928-2005). Його кольорова фотографія оздоблює першу сторінку «Вісника». На четвертій сторінці обкладинки подано світліну будинку НТШ у Львові (вул. Л. Винниченка, 24) та меморіальну дошку Олегу Романіву на фасаді будинку з його барельєфом та текстом: «*ОЛЕГ РОМАНІВ. Голова НТШ у 1989-2005 роках, член-кореспондент НАН України, видатний вчений – механік-матеріознавець, громадський діяч, публіцист, організатор відновлення НТШ в Україні. Працював тут у 1996-2005 роках.*». Стаття Зиновія Назарчука та Григорія Никифорчина «*Олег Романів – видатний вчений та організатор науки*» поміщена в рубриці «Статті та повідомлення» (с. 78-82). З неї довідуємось, що О. Романів народився 21 березня 1928 року у м. Сокалі на Львівщині у родині вчителя. З відзнакою закінчив гімназію (1945) та Львівський політехнічний інститут (1950), в якому одержав диплом інженера-механіка. В тому ж інституті він у 1956 році закінчив наукову аспірантуру і став працівником Фізико-механічного інституту ім. Г. Карпенка, в якому пройшов усіма щаблями посад: від молодшого наукового співробітника до заступника директора та головного наукового співробітника. Там він став членом-кореспондентом Національної академії наук України, дійсним членом Української вільної академії наук у США та цілого ряду інших всеукраїнських та світових організацій. Він – автор понад 400 новаторських наукових праць з матеріалознавства механіки і техніки, власник кількох винаходів та патентів, керівник 27 кандидатських та докторських дисертацій. Навіть вузько спеціалізовані фахові праці він публікував українською мовою, щоб затвердити її на міжнародному форумі. Окремий підрозділ статті автори присвятили науковій діяльності О. Романова у НТШ, назвавши його «одним із головних подвижників відродження Товариства у Львові (1989)». На чолі НТШ О. Романів стояв від заснування до самої смерті. Умер несподівано 3 листопада 2005 року у Львові.

59 випуск «Вісника» містить понад три десятки інших актуальних статей з історії, культури і сучасних подій в Україні та за її межами, розміщених у рубриках: «*Відозви. Заяви*», «*Україна в умовах військової агресії*», «*З поточного життя НТШ*», «*Статті та повідомлення*», «*З архівної пошти*», «*Наші славні НТШівські ювіляри*», «*Огляди нових книжок, рецензії*», «*Конференції*», *симпозіумі, академії*» та «*Наші втрати*».

Ці три роботи НТШ, заснованого у передминулому столітті, свідчать про те, що це товариство успішно діє і у 21 столітті. Його видання мають що сказати також сучасному читачеві.

Микола Мушинка

³ Вісник НТШ. – Весна – літо 2018. Інформаційне видання Світової ради НТШ. Відповідальний редактор Степан Гелей. – Львів, 2018. – 116 ст. – Тираж 800 прим.

ПЕРША МОНОГРАФІЯ ПРО ДЕМОНОЛОГІЮ УКРАЇНЦІВ СЛОВАЧЧИНИ

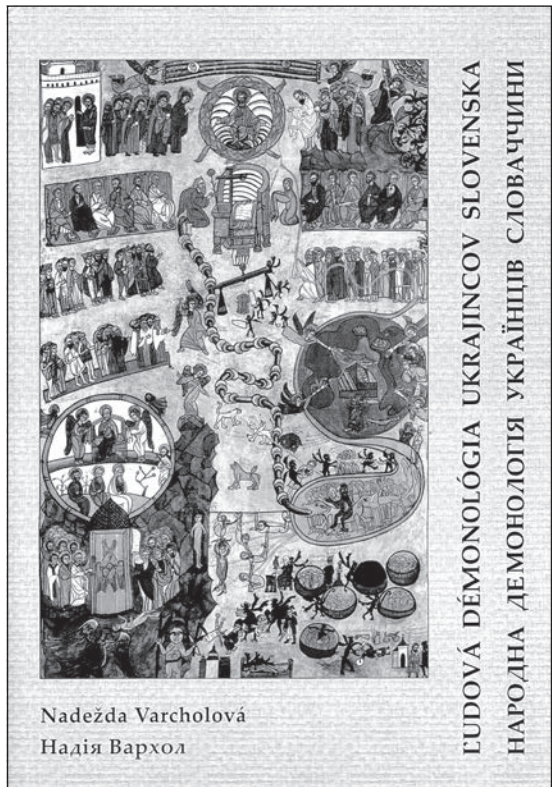
Надія Вархол: Народна демонологія українців Словаччини – *Ludová démonológia Ukrajincoŭ Slovenska*. Свидник – Svidník, 2017. – 448 с.

ISBN 978-80-89755-36-3

Великоформатна монографія Надії Вархол, довгорічної фахової працівниці Музею української культури у Свиднику, є продуктом праці усього її життя, вершиною її польових досліджень цієї теми. Зміст праці розподілено на дві частини. У першій подано описи 26 демонологічних істот (паралельно українською та словацькою мовами), у другій – народні оповіді майже про кожну з цих істот, бо, за словами авторки, «до цієї частини не ввійшли фольклорні зразки трьох демонів – полудниці, мари та бокорвана, уява про яких уже не збереглася в народній пам'яті».

У вступному розділі (с. 7-27) Н. Вархол подала історію дослідження зазначеної теми, посилаючись на праці П. Й. Шафарика, Івана Вагилевича, Володимира Шухевича, Павла Чубинського, але, перш за все, Володимира Гнатюка, який народній демонології присвятив кілька цінних праць і вперше (ще наприкінці XIX ст.) звернув увагу на демонологію українців Словаччини.

З міфологічних істот цього регіону вона на перше місце ставить всеслов'янського язичницького бога дощу, грому та блискавки Перуна. З прийняттям на Русі християнства роль Перуна перейшла на св. Іллю, а Перун, ставши «поганою істотою», начебто верховодив нечистими силами – *хмарниками*, які правлять градопадом. Однак на Пряшівщині пам'ять про Перуна зберігається і по сей день. Авторка наводить кілька прикладів топонімічних назв, пов'язаних з цим божеством: «*Перунів дуб*», «*Перунова куля*», «*Перунова стріла*» та, як синонім блискавки, зокрема у проклятті «*Бодай ты перун забив!*». Наприкінці розділу про Перуна, Хмарника (*Гонихмарника*) вона пише: «*І наперекір тому, що археологічні дані про культ Перуна не зовсім однозначні, не викли-*

кає жодного сумніву факт, що на території Словаччини в культурі Перуна не можна сумніватися» (с. 48). У тому ж плані авторка описує усі інші демонічні істоти, причому не обмежується їх зовнішньою формою, але й подає контекст, у якому вони виступають.

При описі водяника (с. 48-53) авторка розглядає магічну силу води в обрядовості та побуті українців Словаччини: в календарних та сімейно-побутових обрядах (Різдво, Водохреща, Іван-день, хрестини, весілля) та в народній медицині. Образ водяника (*потопника, потопленика, топельця*) як невеличкого чоловіка з довгою бородою, який сидить на вербі над водою і курить люльку (чекаючи свою жертву, щоб її втопити), на думку авторки, увійшов у народну культуру українців Словаччини під впливом чеського художника Йозефа Лади. Водяник у його зображенні часто публікувався в шкільних підручниках – не тільки чеських, словацьких, але й українських.

Жіночими прототипами водяника були *русалки* – потоплені дівчата з вінками на головах, що двічі у рік (на свята Івана і Юрія) влаштовували ігрища біля рік, на які ніби заманювали хлопців, аби їх до смерті «утанцювати», а потім – потопити. Як твердить авторка, ці демонічні істоти антропоморфного вигляду побутують меншою мірою в досліджуваному регіоні, де вірилося, що вся їхня демонічна сила сконцентрована якраз в сплетеному вінку, яким прикрашували свої голови.

Польові та лісові дикі жінки антропоморфного зображення були відомі під назвами: *перелесниці, дики баби, богинки, богині, мамони, ежибаби*. За народним віруванням, вони викрадали новонароджених, нехрещених «добрих здорових» дітей і замінити їх своїми «поганими недоробками» (*одмінами, підмінами, пречерянец, перелеснича, перемінь, перемінча, переміненой*).

За уявленням забобонних людей, мертвонароджені діти (нехрещені) перетворювалися у *потерчат, отхитчат*. Ці діти, перетворившись у пташку (*кувика*), ніби протягом семи років блукали по світі, просячи хресту: «*Ксту, ксту, ксту-у-у!*». Якщо людина почула такий звук, то мала б на те місце кинути білу хустину або шматок білого полотна (*крижмо*) і промовити: «*Хрещатся раба Божя; кедь есь дівчина, будь Єва; кедь есь хлопець – будь Адам! Во ім'я Отця, і Сина, і Духа Святого*» (с. Вапеник).

Під час епідемії (які в минулому на Пряшівщині були досить частими) вимирали цілі сім'ї. Захворюванню, як і смерті, люди в минулому приписували шкідливому діянню персоніфікованих демонічних істот: *вітерниці, вітриці, повітерниці, вихтельниці, колесниці, глушкані, глушкі, коллери... Смерть* наші предки уявляли собі у вигляді жінки в білому з косою чи іншими атрибутами в руках. Авторка це документує зображенням *Смерті* на іконах XVI-XVII століть.

У народі уособлювалося навіть таке абстрактне поняття, як *Доля*, що супроводжувала людину від народження до смерті. *Доля* може бути доброю та поганою, щасливою та нещасливою. Авторка наводить цілий ряд народних «рецептів» для забезпечення «доброї» долі.

При польових дослідженнях Н. Вархол знайшла навіть ремінісценцію давньоруської богині Мокоші (походження строгих заборон рукодільних робіт, пов'язаних із святом Варвари та Сави).

Дослідниця детально описує і такі демонічні істоти, як *Вовкулак, Ревенант* (мертвець, який після кончини не має спокою), *Упир, Перелесник, Варвара* та *Сава, Хатній вуж, Нецюх, Потемряк, Домовик, Інклюзник, Крутильник* та,

зокрема, *Чорт*. Висловлювання його імені було табуйоване, адекватно прямою назвою не називалися хвороби та гадуки (на відміну від більшості інших демонічних істот), тому Чорт виступає під різними назвами: *Дябол, Сатан, Лукавий, Нечистий, Пропасник, Дідко, Бікреса* тощо. У різних «функціях» авторка демонструє зображення Чорта на іконах Страшного суду. У народних казках та піснях українців Словаччини чорт іноді виступає як приманливий молодик – залицяльник дівчат.

«Простір між демонами та людьми, – пише авторка, – заповнювали напівдемонічні істоти – відьми, які, на відміну від демонів, були пов'язані з конкретними людьми» (с. 196). Відьма так само в традиційній духовній культурі українців Словаччини виступає під різними назвами: *босорка, босоркани, стріга, гушлярка*. На іконі Страшного суду вона зображена оголеною з дійником на голові та з типовим українським найменуванням – *молокогубниця*. Відьми ніби добре розбиралися у зіллях (зокрема, на свято Івана – *Яна*), якими могли лікувати, але й шкодити. Віра у відьомську силу шкодити людям, зокрема відбирати молоко в чужих дійних корів або затримувати дощ, була значно поширеною. У середньовіччі цю віру застосовувала і світська влада та католицька церква у *«процесах з чарівницями»*.

У списку використаної літератури (с. 220-227) авторка, крім архіву СНМ – Музею української культури, наводить 145 публікованих праць, у тому числі вісім власних наукових статей.

У другій частині книги (с. 228-441) авторка опублікувала (вже без перекладу словацькою мовою) кілька сотень народних оповідей з вище наведеними демонологічними істотами, переважно з власних польових досліджень. Найбільше – про уособлення хвороб (68 текстів), відьом (52), Хмарника (48), Чорта (38), Перелесницю (35) та Саву і Варвару (32). У кожному оповіданні збережено діалектну мову, пояснено говіркові слова українською літературною мовою та наведено точну паспортизацію: дату і місце запису, ім'я інформатора і рік його народження (у чужих матеріалів теж ім'я записувача) та номер зберігання матеріалу в архіві СНМ – Музею української культури. Це, мабуть найцінніша частина книги, бо приносить нові матеріали, що свідчать про побутування демонологічних уявлень українців Словаччини в ХХ столітті, а деякі і в наш час.

Монографія випередила сучасну українську фольклористику, яка не завжди звертає увагу на єдність змісту та паспортизації. У цьому дискурсі вона безпосередньо суголосна з працею В. Гнатюка *«Знадоби до української демонології»* (Львів, 1904-1912).

Монографія Надії Вархол багато ілюстрована історичними фотографіями народознавчого характеру та репродукціями фрагментів ікон Страшного суду. Вона повністю відповідає вимогам наукової праці, однак і рядовий читач знайде в ній чимало цікавого. Українсько-словацький характер першої частини книги дозволить і словацькому читачеві користатися нею. На жаль, книга не потрапить на книжковий ринок України. А хотілось би, щоб і читачі України посередництвом неї познайомились з частиною традиційної народної культури найзахіднішої групи українського народу – лемків та бойків Словаччини.

Під кінець слід нагадати, що публікація з'явилася завдяки фінансовій підтримці «Фундації на підтримку мистецтва».

Микола Мушинка

Монографія сина про батька

Остап Майчик: «Моєї пісні – моєї зброї – ні перед ким я не складу». Монографія присвячена «пам'яті композитора, диригента, етномузиколога, прекрасної людини і Тата». До 90-ліття з дня народження Івана Майчика. – Львів: Видавництво Тараса Сороки, 2018. – 308 стор. + 2 компакт-диски. – Тираж 500 прим.

Герой книжки Майчик Іван (1927-2007) – український композитор, диригент, педагог та етномузиколог лемківського походження. Його син Остап (1967) – автор книжки – піаніст та педагог, Заслужений діяч мистецтв України, проректор з науково-педагогічної, виховної роботи та міжнародних зв'язків Львівської національної музичної академії імені М. В. Лисенка.

Монографія сина про батька відкривається передмовою Народного артиста України академіка Ігоря Пилатюка. У першому її розділі (с. 9-104) подано біографію Івана Майчика, рід якого походить із старовинного лемківського села Одрехова Сяноцького

повіту у нинішній Польщі. Там майбутній композитор закінчив сім класів початкової школи; в часі війни був на примусових роботах у Австрії, а у 1946 році разом з батьками та односельцями депортований у Тернопільську область УРСР у дуже несприятливі умови.

Вже через два роки він отримав посаду акордеоніста в районному будинку культури містечка Залізці та вчителя фізкультури у тамтешній школі. У 1950 році він поступив на заочний відділ музичної школи у Тернополі, п'ятирічний курс якої він успішно закінчив за два роки і був прийнятий на диригентсько-хоровий відділ Державного музичного училища у Львові, яке з відзнакою закінчив 1956 року і поступив на диригентсько-хоровий факультет Львівської державної консерваторії ім. М. В. Лисенка. І цей закінчив з відзнакою 1961 року. Вже під час навчання І. Майчик керував кількома самодіяльними хорами, а від п'ятого курсу став редактором і звукорежисером музичної редакції Львівського обласного комітету з радіомовлення і телебачення, де згодом став диригентом «Студіо-Хору».

Після успішного закінчення консерваторії (на державному іспиті прозвучала його композиція для мішаного хору «*Viter vie*» на слова Олександра Олеся) І. Майчика проти його волі було направлено учителем культурно-освітнього училища в м. Хуст на Закарпатті. На щастя, після одного року йому

вдалося повернутись у Львів на попередню роботу в радіостудії. Там він, між іншим, заснував успішну радіопередачу з історії українських народних пісень (зокрема історичних) та нарисів про видатних вітчизняних співаків.

В 1963 році він одружився з львів'янкою Марією Іскало, а через рік в них народився син Тарас, а через три – Остап.

Вершиною диригентської кар'єри Івана Майчика була посада художнього керівника та головного диригента хору «Трембіта», зокрема успішні гастролі хору в Сибір та за Урал (осінь – зима 1964 року). У 1965 році не менш успішними були гастролі «Трембіти» по Україні. В репертуарі «Трембіти» було 18 творів українських композиторів та десятки українських народних пісень, здебільшого в обробках І. Майчика. Саме це та його категорична відмова від співпраці з органами КДБ було причиною його звільнення з керівництва «Трембіти» та звільнення з роботи.

Після кількарічного безробіття все ж таки йому вдалося поступити на роботу музичного редактора Львівського обласного радіокомітету, відповідального за регулярні щотижневі радіопередачі «*Огляд по театрах та концертних залах Львова*». Ця посада дозволяла йому надов'язати стосунки з визначними митцями львівських театрів та гостями міста. У 1966-70-х роках він займав посаду секретаря Львівського обласного відділення Музично-хорового товариства.

Певним проявом реабілітації був творчий вечір композитора Івана Майчика у Великому залі музичного училища 17 квітня 1983 року, в якому прозвучали його композиції та обробки народних пісень у виконанні Народних та Заслужених артистів України. Після цього концерту лемківські народні пісні в його обробках потрапляли в репертуар багатьох професійних та самодіяльних хорів.

Наступним підсумком творчої діяльності І. Майчика став авторський концерт з нагоди його 60-ліття «*Пісні Beskidів*», який відбувся 31 травня 1987 року у концертному залі Львівської державної консерваторії – вже на порозі процесу розпаду Радянського Союзу.

В 1988 році радянські органи дозволили І. Майчику відвідати сестру Стефанію в США. Ця подорож дозволила йому брати участь в урочистостях, пов'язаних з 1000-літтям Хрещення України-Русі та нав'язати особисті контакти з визначними представниками української діаспори: співачкою Барбарою Британ, архієпископом Степаном Суликом, патріархом Мстиславом Скрипником, соратником Петлюри Миколою Лебедем, художником Михайлом Черешньовським та багатьма іншими.

Його талант повною мірою проявився вже після проголошення самостійної України, коли його композиції остаточно ввійшли в репертуар багатьох хорів та окремих солістів; його публікації виходили майже щороку, а позитивні оцінки його творчості появлялися не лише в Україні, але й за її межами. Автор, між іншим, зауважує: «*У світовій пресі першим про Івана Майчика як композитора почав писати академік Микола Мушинка із Словаччини, котрому близькі рідні пісні Лемківщини. Його рецензії на твори композитора публікувалися у Словаччині, Польщі, Канаді, Америці та Україні*» (с. 102-103). Тут же він наводить імена десятиох вчених, що писали про окремі ділянки життя і творчості І. Май-

чика у «спеціальних виданнях та культурологічних часописах» (с. 103).

24 жовтня 2007 року перестало битися серце талановитого диригента і композитора Івана Майчика.

У другому розділі (с. 105-173) автор піддав ґрунтовному аналізу й оцінці творчий доробок Івана Майчика. Аналізуючи хорові обробки батька, призначені для професійних та самодіяльних хорів, Остап Майчик піддав ґрунтовному аналізу такі його твори: лірично-пейзажну пісню *«Гори наші Карпати»*, патріотичну пісню-баладу *«В зелених Бескидах»*, історичну пісню *«Ой, три літа, три неділі»*, козацьку – *«Ой, заїхав козак»*, рекрутську – *«А в неділю рано»* та цілу низку лемківських народних пісень. Тут же проаналізовано пісні І. Майчика на слова українських поетів: Тараса Шевченка, Івана Франка, Олександра Олеся та зокрема свого земляка Богдана Ігоря Антонича.

Окрему увагу Остап Майчик присвятив фольклорним обробкам батька для голосу в супроводі фортепіано (*«Думи мої милі»*, *«Ей, з гори на долину»*, *«Добрі тому в Гамериці»*) та оригінальній камерно-вокальній музиці (*«Барвінкова щирість»*, *«Твій успіх має спокій»*, *«Маленькій Мар'яні»* та десятки інших).

Третій розділ озаглавлено *«Спогади, інтерв'ю, рецензії, листи»* (с.174-279). Він розпочинається з інтерв'ю автора цих рядків *«Син Бескидів, закоханий у музику з 2002 року»* (с. 174-183). Далі ідуть спогади та відгуки його колег, друзів та колишніх учнів. Надзвичайно цікавими є листи до І. Майчика від колишнього члена славної Республіканської капели О. Кошиця та основоположника хорової культури на Закарпатті у міжвоєнний період та у Празі після Другої світової війни Олекси Приходька (1964-1969). А є тих листів за той короткий період рівних 50 (с. 235-279).

Останній розділ охоплює *«Список основних творів Івана Майчика»* (423 позиції), *«Репертуар хору Львівського обласного комітету з радіомовлення і телебачення 1960-1970»* (87 композицій) та *«Бібліографічний покажчик публікованих праць»* (117 позицій, між ними 23 окремі збірки) та *«Перелік використаних джерел»* (46).

Додатком до монографії є два компакт-диски з концертними записами творів Івана Майчика. На одному є 29 лемківських пісень у виконанні одинадцятьох професіональних співаків та співачок України (деякі під супроводом «Капели бандуристів» та Національного оркестру народних інструментів України). На другому компакт-диску є 18 його хорових творів у виконанні провідних хорів Західної України. У післямові до компакт-дисків старший син І. Майчика Тарас характеризує батька як *«одного із найяскравіших майстрів огранення лемківського етносу у світовій музичній культурі»* (четверта сторінка обкладинки CD).

Монографія Остапа Майчика свідчить про неймовірну працювитість композитора та диригента Івана Майчика, який у нелегких умовах зумів підняти українське хорове мистецтво, перш за все народну пісню рідної Лемківщини, на високий рівень.

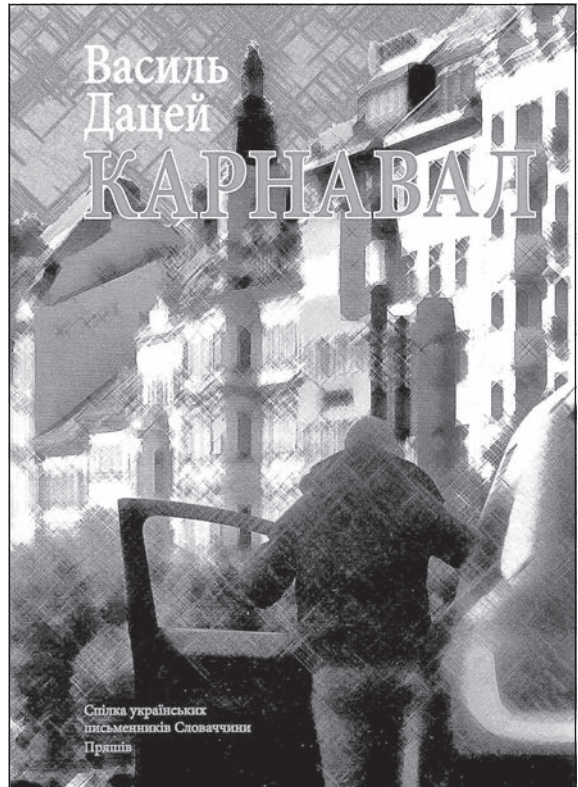
Микола Мушинка

«Карнавал» Василя Дацея

Як відомо, Василь Дацей (1936) дотепер вивчав, досліджував і писав переважно про життя людей нашого краю, про формування нової людини та її морально-етичні проблеми. Його не цікавили суспільно-політичні питання, як, скажімо, інших прозаїків нашого краю. Свідчать про це передусім такі його прозові твори, як «Зірки лиш мерехтять», «Сонячний верх», «Коріння», «Я тут випадково...», «Крісла», «Гніздо», «Моделі», «Майків капітал» та інші, в яких створив цілу галерею різних типів людей – чесних, працьовитих, талановитих, ініціативних, винахідливих, великих патріотів, але й нечесних, різних підлабузників, пристосуванців, кар'єристів, корупціонерів, зрадників тощо. Більшість з них автор зустрів прямо у житті, інших дотворив, вимоделював своєю творчою фантазією. За своє довге творче життя В. Дацей того багато бачив, пережив, був свідком не одного людського карнавалу, і тому не було йому багато чого дотворювати.

Сам автор пройшов складний шлях життя. Народився в руському (тепер кажуть русинсько-українському) селі Вирава Меджилабірського округу. Його батько був власником крамниці-магазину і займався переважно підприємницькою діяльністю не лише дома в селі, але навіть у Чехії. Василько чи пізніше Василь з дитинства мав змогу спостерігати і зустрічати в магазині різні типи людей – багатих і бідних, інтелігентних і неграмотних, час від час й сам продавав товар селянам, священикові чи своєму учителю. Змалку почував себе чимось винятковою людиною, він ніколи не пас корів, його не цікавили польові роботи, не працював фізично, як його ровесники, мріяв стати великим підприємцем – торговцем або письменником, відчував, що у нього дар спостерігати та бачене покласти на папір. Зрозумів, що такою людиною може стати, закінчивши середню та навіть вищу школу.

Вирава для нього здавна була мала, вузька, тому подався в Оставу на роботи, але не надовго. Повернувся у Пряшів, де закінчив Філологічний факультет Високої школи педагогічної (1959). Певний час працював учителем гімназії, пізніше редактором Словацького педагогічного видавництва, журналу «Дружно вперед», дератизатором, літконсультантом Українського національного театру в Пряшеві (нині ДАД), зазнав політичні репресії під час т.зв. нормалізації із забо-

роною на певний час друкуватись, що змусило його виїхати в Братиславу, де живе донині. Бачимо, що ані Пряшів йому не задовольняв, хотів вийти на ширші культурно-літературні простори, що йому до певної міри й вдалося, бо там написав свої найвизначніші твори та займав високі посади у спілчанських організаціях. Багате, різноманітне життя дало йому багато матеріалу, який просто «просився», щоб його покласти на папір. Від перших оповідань «Ми і наші знайомі» та «Монологи», до речі, написані нетрадиційно, навіть модерно, В. Дацей переходить до розгорнутих творів – повістей і романів, які ми навели вище. Навіть переходить від тематики рідного краю, яка для нього вже була вузька, обмежувала його художній політ, до зображення празького середовища.

Нова повість В. Дацея «Карнавал» (Спілка українських письменників Словаччини, Пряшів, 2017, 158 с., ISBN 978-80-971-5-0) є того найкращим доказом. Наскільки це йому вдалося в ній проникнути і зобразити психіку, менталітет пражан – підприємців, їх мораль, поведінку і мрії, спробуємо викласти свої враження та спостереження.

Центральним персонажем повісті є підприємець Вацлав Барон, який походить з відносно багатой родини празьких лікарів. Після закінчення студій у Берліні, де здобув кваліфікацію менеджера, одружився з вихователькою дитсадка Євою, донькою колишнього високого функціонера ЧСМ та після «ніжної революції» члена різних дорадчих чи доглядових рад багатьох торгових товариств і підприємств, де настільки збагатів, що допоміг зятєві заснувати фірму по купівлі і продажу нерухомості («реалітну канцелярію»). Той же Барон у повісті став розповідачем про всі події, зокрема свої настрої, витівки і роздуми. Автор його очима, почуттями і поглядами детально розповідає, що він робить у фірмі, дома, в товаристві, про що думає, як оцінює свої любовні пригоди з дівчатами (Регіна, Ярмила, Славка) і підприємцями (Новак, Ландман), як він та його друзі шикарно, багато живуть. Заведе читача в ресторани Праги та її околиці, але й у Двірки, де купив і дав відремонтувати старий млин та побудувати шикарну віллу, далі в приміське село Почерніці, де живуть його батьки, але й в Кашперські гори, Жатець, Градець Кралове, Ліберець, в Берлін, Індію, Швейцарію тощо. Все те Вацлавові аж занадто легко вдавалося, але ніколи не сказав, що він щаслива людина.

Письменник посередництвом Барона показав поведінку девелоперів, ділерів, лобістів, силу капіталу, як під їх впливом окремі підприємці перекрочили норми моралі, як обманюють своїх конкурентів, податкові уряди тощо. Сам Барон був переконаний, що він моральний, чесний, і тому відмовився купити обманом земельні ділянки для будівництва майбутніх будинків, але насправді боявся попасти у в'язницю. Вирішив, що буде чесно «купувати, продавати й будувати квартири, офіси, зали підприємств з великими вікнами й виглядом на найпривабливіше довкілля чи пейзаж» (с.67), але його намагання бути багатим, розважатися з дівчатами, хоч був жонатий, говорить про його розуміння моралі. Він керувався думкою колишнього президента В. Гавела, що треба «насамперед дбати про себе, потім про рідних, знайомих, аж відтак про суспільні, державні справи» (с.104). Він критично ставиться до політиків, бо це, на його думку, «закомплексовані з дитинства чи молодості особи, які свій гендикеп компенсують найкраще в політиці, бо в літературі, науці, в праці нелегко звернути на себе увагу» (с.105).

Сва, дружина Вацлава, зображена як типова празька міщанка (її чоловік Вацлав не був такої думки). Вона про ніщо не думала, їй не цікавили книги, кіно,

театр, культура, не читала, не ходила на виставки, думала лише про те, як стати багачкою, як придбати неподалік від Індії в Андаманському морі острів, там побудувати віллу, яхту, показати себе перед колегами, знайомими, яка вона багата, що має віллу десь на острові у далекій Індії, де може запрошувати своїх знайомих та туристів відпочивати; вона робила все, щоб їй колегині і знайомі заздріли і вона перед ними могла пишатись своїм багатством. Вона не хотіла мати дітей, щоб її фігура не змінилась, була здатна заради всього того зрадити чоловіка.

Все те бачив Вацлав, але толерував її намагання, нічого не зробив, щоб її змінити на добре, він жив своїм життям, більше думав про Регіну або Славку, ніж про свою дружину та навіть фірму. Правда, іноді роздумував про своє «місце в суспільстві, в природі» і чим його наповнити, що після себе залишити нащадкам, суспільству. Він вірить, що у нас є «певна мораль», якою треба керуватись, але «багаті не мусять нею керуватись, як в особистому житті, так і в бізнесі... для них існує єдиний гедонізм» (с.131). Вацлав вирішив, що «не буде переступати норми моралі», але від задуму до практики і у нього теж була велика відстань.

Як на мене, автор задумав створити тип позитивного, гуманістичного бізнесмена, але реальність, правда життя його змусила показати й негативний бік його поведінки, «його моралі».

З інших персонажів повісті варто звернути увагу на мораль і поведінку не лише підприємця Ландмана, але, зокрема, Ярмили. Вона, колись тиха, скромна працівниця компанії «Телекомунікації», стала жінкою, яка за гроші була здатна розважати багатих підприємців і навіть продавати їм своє тіло. Шкода, що автор не показав, що її вело до такої зміни: чи гроші, кар'єра, розкішне багате життя або розчарування із невдалою любові. Взагалі автор не вдався до зображення формування поведінки, моралі й інших персонажів повісті, але подав нам вже готових, сформованих типів. Такий поступ ми бачимо у нього зрідка. В попередніх творах він намагався показати формування моралі, поведінки своїх персонажів, їх психологію, менталітет, а зараз чомусь уникнув.

Розповідь Вацлава Барона про себе та своїх друзів спокійна, позбавлена конфліктів, сповнена романтичного навіяння, драматизму чи трагізму, аж не хочеться вірити, що так можна жити. Але, здається, що можна, бо й сам знаю таких людей, колишніх партійців, які зараз живуть пишно, багато в монаках, дубах чи десь інде у багатому світі. Повість кінчається несподіваним гендикепом.

Хоч дія у повісті відбувається на підставі наведених реалій (назви вулиць, площ, рік, гір, міст, замків тощо) в Празі та на інших місцях Чехії, у мові, стилі розповідача Вацлава Барона та інших персонажів не відчувається, що вони чехи. Та не лише у мові, але й в атмосфері. Іноді знаходимо словакізми, але не богемізми, які б характеризували їх мову, додали їй чеського колориту. Гадаємо, що спосіб розмови сучасного празького бізнесмена та взагалі молоді людини Праги звучить інакше, ніж це показано у повісті.

Інакше повість читається добре, хоч позбавлена гострих конфліктів, інтриг. Однак, бракує нам дацеївський гумор та сатира, які характеризують його попередні твори. Ми раді, що В. Дацей й у такому високому віці активно творить, пише захоплюючі твори, які збагачують наше пізнання та нашу літературу взагалі.

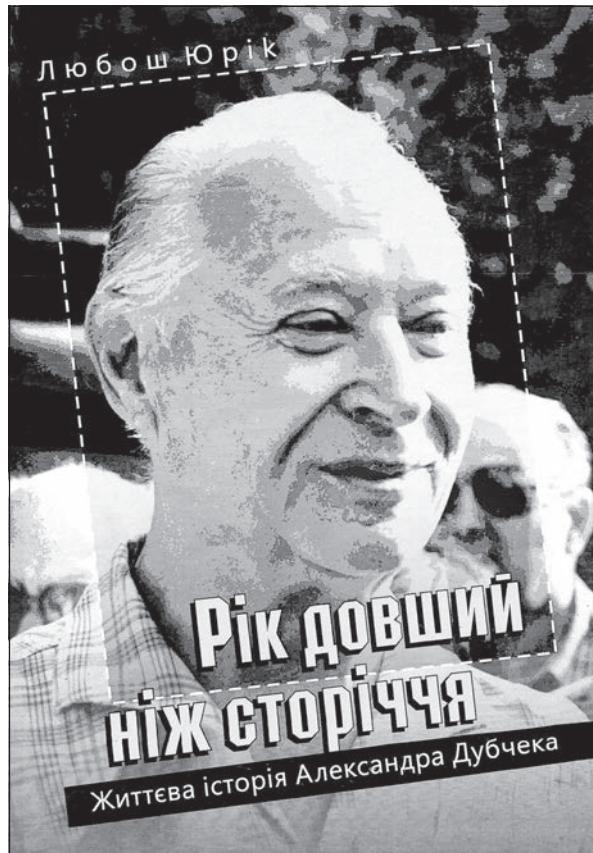
Михайло Роман

Біографічний роман Любоша Юріка про найвизначнішого словака в новітній історії людства

7 листопада 2017 р. минуло 25 років з дня смерті Александра Дубчека. Вона стала наслідком трагічної автомобільної аварії, в яку він потрапив 1 вересня 1992 р. на 88 кілометрі магістрального шляху Прага-Брно. Багато хто в тодішній Чехословаччині сподівався, що А. Дубчек, якого вертольотом було доправлено у празьку лікарню «На Гомолце», одужає й повернеться до політичної діяльності. Дехто навіть був переконаний, що саме А. Дубчек стане першим президентом незалежної Словаччини. Та не судилося.

Період перебування А. Дубчека в лікарні (з 1 вересня по 7 листопада 1992 р.) і взято за основу сюжету біографічного роману «Рік довший ніж сторіччя. Життєва історія Александра Дубчека». Його автор – знаний словацький письменник-прозаїк, публіцист, політолог і головний редактор журналу «Euroreport Plus» Любош Юрік. Перу митця належать понад два десятки прозових творів, чимало з яких перекладено європейськими мовами.

Відрадно констатувати, що український читач уже мав нагоду ознайомитися з творчістю Любоша Юріка. Йдеться про його дебютний роман «Емігранти» (1977), який перекладено багатьма європейськими мовами, у т.ч. й українською. Автором українського перекладу є Дмитро Андрухів. В Україні роман «Емігранти» спочатку було надруковано в журналі «Всесвіт» (1980, № 11, 12), а потім – і окремою книжкою у львівському видавництві «Камінь» (1984). У цьому творі Л. Юрік прагнув показати долю емігрантів після 1968 року. Відтак 2014 р. в ужгородському видавництві «TIMPANI» (директор Ярослав Федішин) узрів світ роман «Смерть міністра. Ніч перед стратою Владіміра Клементіса». А 2017 р. це ж видавництво подарувало українським читачам переклад книжки про А. Дубчека. Обидва твори було видано завдяки зусиллям голови Співки українських письменників Словаччини, прозаїка та перекладача

Івана Яцканина. Саме І. Яцканин здійснив їх переклад українською.

У романі «Рік довший ніж сторіччя...» висвітлення подій здійснено у своєрідній манері: прикутий весь час до ліжка, А. Дубчек веде розмови про своє життя з головним лікарем, який за ним доглядає. Під час «Празької весни» 1968 р. він, тодішній студент-медик, переживав перше кохання і був активним учасником тогочасних подій. Подібно до багатьох чехів і словаків цей головний лікар захоплювався А. Дубчеком, наміри якого збудувати соціалізм з людським обличчям вселяли надію на щасливе життя. Саме в його уста Любош Юрік вкладає слова, винесені в назву книжки: «Насправді рік був довший, ніж сторіччя... Усе в нього увійшло. Бунт, надія, любов... і падіння, падіння у безодню...». Щоправда, образ головного лікаря є фіктивним. Це своєрідний «advokatus diaboli» (адвокат диявола), завятий обвинувач, який часто ставить А. Дубчеку неприємні запитання й піддає сумніву деякі його рішення.

Попри такий підхід, дуже багато сюжетів у романі викладено на основі документальних матеріалів. У такий спосіб на канві тексту проступає непересічна доля Александра Дубчека, цього найвизначнішого, за висловом автора, словака в новітній історії словацького народу, ім'я якого «з пошаною і респектом вимовляють люди всього світу». Втім Любош Юрік застерігає, що твір не слід сприймати як достовірну біографію А. Дубчека. Разом з тим, крізь призму життєвого шляху цього політичного діяча простежується непроста доля чехів і словаків упродовж 40–80-х років ХХ ст.

Як довідуємося з книги, А. Дубчек народився в селі Угровець, причому, в тому самому будинку, в якому укрів світ і провідний діяч словацького національного відродження Людовіт Штур (1815 – 1856). Дитинство та юнацькі роки А. Дубчека пройшли в Радянському Союзі, спочатку у місті Пішпеку, яке з 1926 по 1991 рік мало назву Фрунзе (нині – Бішкек, столиця Киргизстану), а потім у Горькому (нині – Нижній Новгород). У Пішпек батьки А. Дубчека прибули з Чехословацької Республіки, аби як члени промислово-виробничого кооперативу «Інтергелпо» (заснований 1923 року в Жиліні) допомогти розбудувати це радянське місто. Наскільки сьогодні актуальними для українців є судження про росіян, які автор передає через засоби потоку свідомості Александра Дубчека: «Російська вдача – складна. Добра і жорстока, милосердна і підступна. Росіяни терплять комплексом месіанства, усі чужинці є підозрілі, підсвідомо дивляться на них презирливо, хоча намагаються рівнятись на них. Вони переконані, що усі їх ображають, що їх не розуміють. У їхній вдачі є щось агресивне, загарбницьке, російська політика була завжди імперською. Росіян не можна судити європейськими очима. Вони – не європейці...» (с. 20).

У книзі описано діяльність багатьох комуністичних чеських і словацьких політичних діячів, вчинки яких не завжди були чесними. Це і Клемент Готвальд, і Рудольф Сланський, і Антонін Новотний, і Владімір Клементіс, і Густав Гусак, і Василь Біляк, і Людвік Свобода... Досить часто задля того, аби зберегти свої владні крісла чи зробити кар'єру, багатьом із них доводилося обмовляти один одного, інтригувати, потурати політичним репресіям.

У цьому контексті показовою є діяльність Густава Гусака, яка документально простежується на сторінках книги. У лютому 1951 р. проти нього, на той час очільника словацького уряду, було сфабриковано звинувачення в «буржуазному націоналізмі», а згодом І. Гусака й заарештували. Три з поло-

виною роки тривало слідство, після чого він шість років відсидів в одиночному ув'язненні. У 1960 році Г. Гусака, за сприяння А. Дубчека, було амністовано, а невдовзі – й реабілітовано, після чого йому дозволили повернутися на партійну роботу. На той час першим секретарем Центрального комітету Компартії Чехословаччини (ЦК КПЧ) і президентом країни був Антонін Новотний. Примкнувши до реформаторського крила КПЧ, Г. Гусак у своєму виступі, виголошеному наприкінці травня 1968 р. на пленумі її ЦК, акцентував на політичній відповідальності А. Новотного за brutальні репресії. Однак коли після придушення «Празької весни» сам став лідером країни, то гоніння за політичні переконання не припинилися, й інакodomці «знову невинно сиділи у в'язницях, знову писали протестні і благальні листи, як колись Гусак. Даремно» (с. 30 – 33).

Досить детально простежуються перипетії боротьби, пов'язані з усуненням А. Новотного з посади першого секретаря ЦК КПЧ. В результаті, в січні 1968 р. новим очільником Компартії Чехословаччини став А. Дубчек, що для нього самого та багатьох інших партфункціонерів, особливо прибічників А. Новотного, було несподіванкою. Обійнявши найвищу в країні партійну посаду, А. Дубчек взяв курс на проведення реформ, прелюдією до яких стала ліквідація цензури. Їх мета – повернути довіру чехів і словаків до компартії, сприяти покращенню їх життєвого рівня і под. Однак усі зусилля А. Дубчека та його однодумців наштовхнулися на серйозний опір партфункціонерів з догматичним мисленням як у самій країні, так і за її межами. Йдеться про Леоніда Брежнєва та інших представників вищого радянського керівництва (О. Косигіна, М. Суслова, А. Кириленка, П. Шелеста), а також про кількох лідерів країн соціалістичного табору – Вальтера Ульбріхта (Німецька Демократична Республіка), Яноша Кадара (Угорщина), Владислава Гомулки (Польща), Тодора Живкова (Болгарія).

Відтак особливо детально проаналізовано перетворення, що стали здійснюватися в Чехословаччині в ході «Празької весни» 1968 року, відтворено нечуваний тиск, який чинився на А. Дубчека та його найближче оточення з боку керівництва СРСР, показано завуальовані зусилля Кремля, спрямовані на введення радянських військ у Чехословаччину. Як не прикро визнавати, але до цього був причетний також тодішній очільник Компартії України і член Політбюро ЦК КПРС Петро Шелест. Як свідчать спогади й щоденникові записи Петра Шелеста, він був присутній на нарадах, де збиралося політичне керівництво СРСР та Чехословаччини, а саме у Дрездені, Варшаві, Черній-над-Тисою та Братиславі. Крім того, він входив до складу радянської делегації, яка 21 – 25 лютого 1968 року перебувала з візитом у Празі, брав участь в обговоренні «чехословацького питання» як на засіданнях Політбюро ЦК КПРС, так і в більш вузькому колі (Л. Брежнєв, М. Підгорний, О. Косигін, М. Суслов, Б. Пономарьов, В. Щербицький, Ю. Андропов, комуністичні лідери країн-учасниць Варшавського договору).

Слід відзначити, що П. Шелест, як і всі представники кремлівського керівництва, не схвалював діяльність А. Дубчека. Ось кілька цитат з його спогадів та щоденникових записів: «Наївність А. Дубчека була в тому, що він не розумівся і не бачив усієї політичної складності й обстановки», «Дубчек, повіривши у свою «особливу місію», почав відчувати себе «вождем» нової демократії», «А. Дубчек відчув себе першою дівою особою, але це був тільки міраж», «Дубчека не можна було сприймати як серйозного політика», «він

(Л. Брежнев – І. Л.) [...] розгубився перед нахабною поведінкою Дубчека» й под. (Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»). Спогади, щоденники, документи, матеріали, Упоряд.: В. Баран, О. Мандебура та ін.; за ред. Ю. Шаповала. – К., Генеза, 2003. – С. 250, 251).

Звичайно, для радянського істеблїшменту, до якого належав і П. Шелест, поведінка А. Дубчека була неприйнятною, адже в Кремлі добре розуміли, що Чехословаччина може вийти з-під контролю СРСР. Та не слід забувати, що А. Дубчек, попри приналежність до Комуїістичної партії, дбав про інтереси чехів і словаків, більшість яких втомилася від надмірної опіки старшого брата – СРСР – і прагнула кращого життя. Тож для цієї частини суспільства А. Дубчек, як це добре продемонстровано в книзі Любоша Юріка, був незаперечним авторитетом. Хоча були й такі, що не усвідомлювали свого життя без тісної дружби з Радянським Союзом і в своїх листах засвідчували вірність справі соціалізму. Саме ці елементи активно й використовувала Москва.

Радянське керівництво намагалось, як наголошує П. Шелест, діяти через Словаччину. Своєрідним зв'язковим між В. Біляком і П. Шелестом був перший секретар Закарпатського обкому Компартії України Юрій Ільницький. Він міг розповісти П. Шелесту та його московським соратникам те, що вони не могли отримати з офіційної інформації. У квітні 1968 р. Ю. Ільницький повідомив П. Шелесту про те, що В. Біляк і А. Костелянський висловили бажання зустрітися з партійним лідером Української РСР в Ужгороді. За згоди Москви, В. Біляк і А. Костелянський таємно прибули до Ужгорода. Їх розмістили на ночівлю в будиночку в горах, неподалік від Ужгорода, і там з 22 на 23 травня 1968 р. вони провели за бесідою з П. Шелестом майже всю ніч. Відтак 23 травня відбулася їхня друга зустріч із П. Шелестом в приміщенні Закарпатського обкому партії (нині тут знаходиться Закарпатська обласна державна адміністрація).

Відтак 19 липня 1968 р. П. Шелест таємно зустрічався з В. Біляком на озері Балатон. Під час наради в Братиславі 3 серпня 1968 р. В. Біляк через працівника радянського Комітету Держбезпеки (КДБ) С. Савченка передав у громадському туалеті П. Шелесту лист-запрошення, поява якого, мабуть, була ним же й ініційована, і який остаточно вирішив питання з вторгненням військ країн Варшавського договору у Чехословаччину. Радянський керівник Л. Брежнев при отриманні цього листа подякував П. Шелесту і сказав, що «...ми цього не забудемо». Згодом Л. Брежнев, як із сумом згадує П. Шелест, «дійсно мене «не забув» – при першій же нагоді позбавився зайвого свідка й активного учасника всіх справ із Чехословаччиною» (Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»... – С. 279).

Та тоді П. Шелест і в сні не уявляв, що через якихось чотири роки його призначать заступником голови Ради Міністрів СРСР (підвищення в небуття) і він втратить свій вплив у великій політиці, тож активно допомагав Л. Брежневу. Саме П. Шелест порадив Л. Брежневу тимчасово розмістити таємно вивезених 21 серпня 1968 року до Ужгорода як політичних заручників А. Дубчека, А. Черніка, Й. Смирковського, Ф. Крігела, Б. Шімона, Й. Шпачека в ізольованих замських особняках у с. Кам'яниця (під Ужгородом). Через два дні, 23 серпня, їх було доправлено до Москви, де вони підписали радянські вимоги. І нарешті, П. Шелесту було доручено організувати перемовини з чехословацькою делегацією, які відбулися 7 грудня 1968 р. в мисливській резиденції Заліссі (під Києвом), що мали на меті понови-

ти і зміцнити взаємне довір'я між народами СРСР та чехами і словаками.

У 1989 р. в одному зі своїх інтерв'ю П. Шелест обстоював думку, що тоді всі непорозуміння між СРСР та Чехословаччиною можна було вирішити спокійно, політичними методами, якби не було втрачено момент, і в цьому він звинувачував Л. Брежнєва. В результаті, довелося ввести війська країн Варшавського Договору, що було негативним рішенням й принизило роль Радянського Союзу як миролюбної соціалістичної держави (Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»... – С. 698). Отже, П. Шелест був безпосередньо причетний до придушення «Празької весни», тож під час написання цього роману, можна було опертися і на його спогади й щоденникові записи.

У романі зацентровано також на першочерговості вимог чехів і словаків у ході «Празької весни», які суттєво відрізнялися в обох народів. Словаки передусім виступали за федерацію, демократія для них була на другому плані. У листі П. Шелеста до ЦК КПРС про ситуацію в Чехословаччині від 30 травня 1968 р. наведено висловлювання редактора «Східнославацьких новин» Шемурадіка, яке у виразне протиріччя між чехами і словаками (цитуюмо мовою оригіналу, тобто листа – І. Л.): „Для нас главное – иметь равные с чехами права. Почему мы живем в четыре раза хуже чем чехи? Почему у нас двух- и трехменные школы, а в Чехии – одноменные. У нас строят такие заводы, где требуется тяжелый физический труд, а в Чехии все легонькое, а заработок выше. Поэтому, мы сказали хватит. Мы дали искру процессу демократизации. Если случится так, что она не решит наш вопрос, мы поставим на границах с Чехией свои пулеметы и присоединимся к Советскому Союзу...» (Петро Шелест: «Справжній суд історії ще попереду»... – С. 515). Можливо, такі висловлювання й не мали масового характеру, а просто використовувалися Москвою, аби розколоти чехословацьке суспільство, знайти привід для втручання у внутрішні справи країни та виправдати збройну інвазію.

Щоправда, це не можна сказати про словацьких студентів, які задля виборювання демократичних свобод іноді були активнішими за своїх чеських колег. Як довідуємося з книги Любоша Юріка, братиславські студенти в січні 1956 р. (ще перед XX з'їздом КПРС, який започаткував «хрущовську відлигу») організували т. зв. «піжамову революцію». Назвали її так через те, що студенти в гуртожитках пізно ввечері, коли готувалися до сну, довідалися неприємну звістку про ліквідацію військових кафедр й побігли в тамтешню їдальню, аби протестувати проти цього. І хоча влада вдалася до репресій, це викликало напруту у вишах по всій Чехословаччині. Студенти стали вимагати запровадження індивідуального навчання, обмежити вивчення марксизму-ленінізму і російської мови, виступали за скасування цензури. А 16 листопада 1989 р. відбувся студентський протест у Братиславі. Цей виступ на день випередив велике зібрання, яке 17 листопада 1989 р. відбулося в Празі на Вацлавській площі, тож можна вважати, що Ніжна революція розпочалася у Братиславі.

Ініційовані в 1968 р. А. Дубчеком та його однодумцями перетворення зазнали краху. Трагедія комуністів-очільників «Празької весни» полягала в тому, що вони керувалися ілюзіями про можливість реформувати існуючу систему зсередини, заручившись підтримкою Радянського Союзу. Самі ж вони при цьому прагнули залишатися біля керма демократичного процесу як його ініціатори. Насправді А. Дубчек та його соратники не усвідомлювали реальних масштабів протидії з боку СРСР, а тому й зазнали поразки.

Наскільки міцною була система, свідчить і спроба А. Дубчека змусити наприкінці 80-х років ХХ ст. нести судову відповідальність Василя Біляка за лист-запрошення, який остаточно вирішив питання збройної інвазії країн Варшавського договору у Чехословаччину. Невдовзі після того, як у СРСР розпочалися перебудовчі процеси, ініційовані М. Горбачовим, В. Біляк в одному зі своїх інтерв'ю наголошував, що насправді рішення про введення військ було ухвалено серпневою (1968 р.) конференцією держав Варшавського договору у Братиславі, під яким потім підписалися й чехословацькі делегати, у т.ч. й А. Дубчек. Така позиція обурила А. Дубчека, і він подав на В. Біляка, який продовжував обіймати високі партійні посади, позов до суду. Попри всі прагнення суддів, які намагалися діяти на користь А. Дубчека, тільки після двох років правової тяганини В. Біляк у серпні 1990 року надіслав інформацію щодо спростування свого інтерв'ю і приніс громадське вибачення, але наголосив, що робить це на вимогу позивача.

Зустрічаємо на сторінках книги й політичних діячів кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст.: Вацлава Гавела, Мар'яна Чалфу, Яна Чарногурського, Владіміра Мечіара, Міхала Ковача... Серед них були й словаки за національністю, до речі, як і І. Гусак. Та, як впливає з книги, навіть словацькі політичні діячі, що обіймали ті чи інші керівні посади в умовах краху соціалістичної системи, не завжди були щирими у відносинах зі своїм земляком А. Дубчеком. Поводилися так, мабуть, тому, що їх світогляд формувався в умовах т. зв. «нормалізації», яка настала після придушення «Празької весни», і перебування при владі І. Гусака.

У період Ніжної революції 1989 р. А. Дубчек став об'єктом закулісних інтриг, наклепів і спекуляцій. Не останню роль тут відіграв тодішній президент Густав Гусак, для якого А. Дубчек був найбільшим політичним суперником. Він не міг допустити, щоб після його відставки саме А. Дубчек став президентом Чехо-Словацької Федеративної Республіки (ЧСФР). Для А. Дубчека це була б сатисфакція, а для І. Гусака – ганебна поразка. Тому на завершення своєї президентської каденції І. Гусак вдався до останніх політичних інтриг і зробив усе, аби переконати тодішнього очільника уряду словака Мар'яна Чалфу, ставленика Василя Біляка, що подає у відставку, якщо президентом оберуть Вацлава Гавела, а не А. Дубчека.

До речі, і сам В. Гавел прагнув посісти у крісло президента, але готовий був підтримати А. Дубчека на посаді голови Федеральних Зборів країни. Так і сталося: наприкінці грудня 1989 р. А. Дубчек став головою Федеральних Зборів, а В. Гавел президентом. Зрештою, у змаганні за президентство між цими двома визначними репрезентантами чехів і словаків проти А. Дубчека зіграло і його комуністичне минуле, тоді як В. Гавел був дисидентом. Попри всі перипетії цього політичного закулісся, А. Дубчек високо цінував внесок В. Гавела в боротьбу за демократію. З цього приводу А. Дубчек подумки зізнався: В. Гавел «... завжди буде для мене символом зміни у вісімдесят дев'ятому році, як я був символом надії шістдесят восьмого року» (с.150).

Будемо сподіватися, що переклад книги знакового словацького письменника, публіциста й політолога Любоша Юріка українською мовою спонукатиме й вітчизняних істориків для глибшого й більш системного дослідження життєвого й політичного шляху А. Дубчека, а також тієї непростой епохи, у якій йому судилося вершити свій шляхетний чин.

Ігор Ліхтей

Ян Грушовський українською мовою

Два роки тому (у 2016 році) в Ужгороді було видано українською мовою у вигляді окремої невеличкої книжечки новелу словацького письменника **Яна Грушовського** (на фото) «**Дві сестри**». Книжка вийшла як 24 випуск видавничої серії «Між Карпатами і Татрами».

Текст новели із словацької мови на українську переклав письменник і редактор журналу «Дукля» Іван Яцканін. Вказане видання новели має свою суспільну вагу і свої культурні особливості. Головною його особливістю є те, що його переклад на українську мову надруковано паралельно зі словацьким оригіналом. Це у наш час у добросусідських відносинах словаків та українців має неабияке суспільне і культурне значення. Вступну статтю до видання з назвою *Дух європейського декадансу в італійському циклі новел Яна Грушовського* написала Тетяна Ліхтей. Стаття написана професійно на фоні ширших літературознавчих студій і екскурсів. Авторка стисло знайомить українського читача із світом словацького літературного розвитку на початку двадцятого сторіччя. Її погляд на творчість словацького письменника Яна Грушовського поповнює дотеперішні досягнення словацької літературознавчої науки. Грушовський контрверсійний письменник. Його творчість часто відсувають на другий план у ряд другорядних творів словацької літератури, проте його творчість і вклад у розвиток літератури не можна ігнорувати і обминати у літературознавчих дослідженнях. Його творчість є образом того, як розвивалася словацька література на початку двадцятого сторіччя у європейських зв'язках і взаємовідносинах.

Форма видавання перекладів словацької літератури українською мовою паралельно із словацьким текстом оригіналу має своє обґрунтування і свої підстави. Словаки та українці - сусідні народи, вони живуть біля себе і їх мови споріднені. Така форма книжкового видавання їх літературних текстів дає можливість читачам на одному та другому боці пізнати мову оригіналу та мову перекладу, зіставляти їх і вникати у їх характер. Декому вони здатні помагати засвоювати їх.

Видання перекладу новели словацького письменника Яна Грушовського доцільне ще й з погляду словацько-українських літературних і культурних взаємовідносин. Ян Грушовський на ранньому етапі своєї творчості торкався й українців і розповідав про них. У своїх записках-оповідях з Першої світової війни, виданих окремою книжкою 1919 року (*Zo svetovej vojny, zápisky z*

východného frontu), він накреслив образ воєнної Галичини років Першої світової війни. Він розповідає про своє перебування в українському селі й контакти з українцями. У полі його уваги - життя в сільській хаті і знайомство з українським суспільним і визвольним рухом. Його оповідач спізнає українську родину, симпатизує дочці священика і виявляє до неї почуття, знайомиться з її братом і розповідає про виникнення військових одиниць галицьких українців, що були зародком Української Галицької армії.

Творчість Яна Грушовського заслуговує уваги в українському середовищі не лише як художні твори словацького письменника, і як образ життя галицьких українців у роки Першої світової війни.

Йосиф Шелепець

Відображає дух часу

(Януш Рігер. Малий словник лемківського села Бартне
Варшава: Видавництво Артїст лібералїс, 2016 р. – 259 с.)

Визначний польський діалектолог-лексиколог, карпато-лемкознавець, професор Варшавського університету, вчений Інституту польської мови ПАН, автор численних наукових видань – монографій, лінгвістичних атласів з польської і слов'янських мов (особливо україністики) Януш Рігер опублікував у 2016 році надзвичайно цінну монографію – *Малий словник лемківського села Бартне*, яке знаходиться на західній польській Лемківщині. Вчений підготував публікацію в рамках програми Міністерства науки та освіти – Національна програма розвитку гуманітарних наук на 2013 – 2016 рр. як частина проекту «Заникаючі мови. Комплексні моделі дослідження і ревіталізації».

На географічній карті село Бартне фіксується, однак його корінне населення у 1947 році внаслідок брутальної військової операції «Вісла» зазнало примусового виселення з території Польщі й увійшло в історію цього народу найчорнішою сторінкою геноциду проти українського народу.

За допомогою діалектомовних інформаторів село нараховувало біля 160-180 дворів. У селі діяла початкова школа, у якій діти за лемківським Букварем три години щотижня вивчали лемківську українську мову. У селі працювала читальня. Більшість населення греко-католицького віросповідання перейшла на православне віросповідання й інклінувала до русинської орієнтації. Діалектомовці називали себе русинами, руснаками, руськими. Автор Словника... докладно описує назву *лемки*, *лемко*, *лемкиня*, *лемківський*, *руснаки* (с.98) і подає дуже позитивну характеристику як надзвичайно здібного народу, який для свого щоденного забезпечення усе сам собі виготовляв. Займався сільським господарством, годівлею рогатої худоби, виготовляв сільськогосподарський реманент, вирощував зернові, картоплю, лен, коноплі, виготовляв собі одягу, шкіру для взуття, олію для харчування, з овечої вовни лемкині в'язали гарні (ладні) речі для одягання.

Матеріальною основою для Словника... послужили магнітофонні записи автора та його колег. Малгорзата Слонь-Новачек, дослідниця лемківських говорів на території Польщі і Словаччини, виготувала понад 120-тигодинний діалектний звукоархів лемківських говорів та описала мовну ситуацію в селі Бартне.

Автор Словника... використав існуючі питальники із польових досліджень, друковані матеріали різного часу, публіковані джерела, атласи Здіслава Штібера та Зузани Ганудель. Інформаторами для Словника... автора було 17 осіб різного віку, жінки і чоловіки, які жили і виростили в селі Бартне.

Автор Словника ... використав також дослідження авторів різних публікацій, як-от: Р. Бронівської, А. Гігуляка, О. Бойсака, П. Пертея, Р. Райнфуса, Я. Рігера, Є. Турчина, І. Верхратського, Й. Шемлея, І. Зілинського, І. Панькевича, Й. Дзендзелівського, Ф. Жилка, Я. Закревської.

У Словнику... головний акцент покладено на опис давньої, архаїчної лексики. Автор докладно знайомить читача з описуваними поняттями, наводить цілу низку прикладів із суцільних текстів, дохідливо наближує читачеві народне будівництво, обробіток землі, годівлю худоби, пастушество, одягання, звичаї, сакральну лексику, пов'язану з віруванням лемків тощо.

З огляду на характер матеріалу, Словник... поєднує у собі елементи різних типів словників: діалектологічного, тлумачного, у багатьох випадках енциклопедичного. Оскільки діалектологія тісно пов'язана з етнологією, то Словник ... професора Я. Рігера можна назвати лінгвістично-етнографічним. У зв'язку з цим, автор Словника ... застосував два основні способи тлумачення реєстрового слова – синонімічний і дефініційно-описовий. Діалектний матеріал вирівнює малий Словник... Я. Рігера до великих діалектологічних і тлумачних словників. Лексика Словника... Я. Рігера відбиває лемківську говірку села Бартне не як матеріал одного населеного пункту, а як діалектну лексику, типову

Janusz A. Rieger

Mały słownik łemkowskiej wsi Bartne

для певної діалектної зони, яка знаходиться не в смузі перехідних говірок, а в діалектному ядрі.

Із семантичного боку Словник... у багатьох випадках доповнює існуючі атласи, докладно описує навколо словникового гасла різну ситуацію: що?, коли?, як?, для чого?, чому? і подібно, дає вичерпне пояснення значень кожного реєстрового слова як поняття і предмета чи дії, їх призначення, розкриває і пояснює його багатозначність. Наприклад, слово «КОСИТИ» як поняття дії: 1. косити (траву); 2. косити (зернові: пшеницю, жито, ячмінь); 3. косити (навалок); 4. косити (за третій, п'ятий, десятий сніп); 5. Зернові косять з половини червня до половини серпня тощо (с. 85).

Вичерпно розкрита семантика словникового гасла «БИТИ»: 1. бити (молотком); 2. бити (прайником, стирати, прати); 3. бити (ціпами молотити зернові); 4. бити (когось); 5. бити (пець з глини); 6. бити (свиню колоти); 7. бити (сукно, виготовляти); 8. кобила б'ється (с.28-29).

У такий спосіб розкрито словникове гасло «ХЛОП»: 1. хлоп (чоловік жінки); 2. хлоп (носить фузи); 3. хлоп (оре землю); 4. хлоп (сильний, хлописко); 5. хлоп (молотить ціпами); 6. хлоп (на полію косить); 7. хлоп (коли вже одружений); 8. хлоп (на кладовище мертвого несе); 9. хлоп (взимку носить холошні); 10. хлоп (загальна назва, стара змарніла людина (с. 31).

Подібно пояснено також словникове гасло «БАБА»: 1. баба (жінка взагалі); 2. баба (стара жінка); 3. баба (дружина чоловіка); 4. баба (ворожка); 5. баба (з очей змітує); 6. баба (акушерка); 7. баба (добра газдиня, яка вміє все робити, добра баба) тощо (с.20).

Автор до пояснення словникових гасел застосував вимоги, які ставляться до великих словників літературної мови.

На увагу заслуговують словникові гасла із значенням ворожіння (с.228-229), вечірки (с.217-319), гри: стопки (с.188), мотаний танець, лінива Маруся (с. 218), жид, млинки (с.106); мішкар (с.240) тощо, які належать до специфічної категорії понять, втрачають функцію граматичну і переходять у категорію етнографізмів.

Словник фіксує дуже інтересні назви-імена великої рогатої худоби, яких називали відповідно до назви дня, в який вона народилася. Для корів: Пондзола (понеділок), Тороха (вівторок), Средава (середа), Чвартоха (четвер), П'єтоха (п'ятниця), Субола (субота), Ньдзола (неділя).

Для волів: Ружыл (віл червоної масті); Армыл (таркастый віл), Лысый (віл, з лисиною на чолі) та ін.

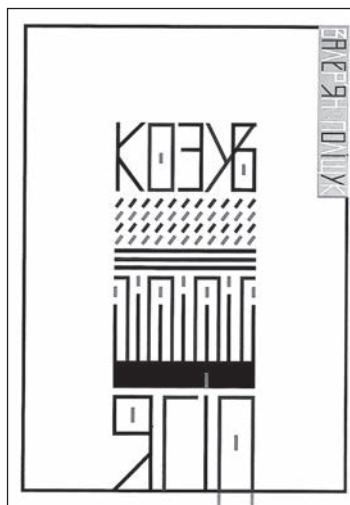
До кожного словникового гасла наведена точна паспортизація, нерідко наведено і дві. Словник нараховує понад 4300 словникових гасел, читається легко, бо словник дуже інтересний, наводить використану літературу, редакційні пояснення, визначення фразеологізмів, посилання на споріднене слово, список скорочень.

Із-за технічних причин нами було використано спрощене написання слів українською абеткою.

Малий словник лемківської говірки села Бартне відображає дух доби, в якій жили північні і південні лемки. Віддзеркалює їх історію, суспільне і культурне життя народу, його радощі і смуток, сподівання і надії. Він збереже пам'ять про село Бартне і його населення назавжди!

Зузана Ганудель

УКРАЇНА ВИДАЄ

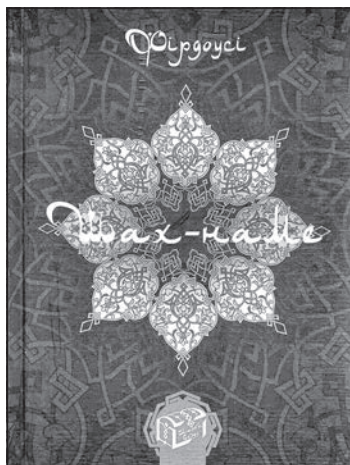
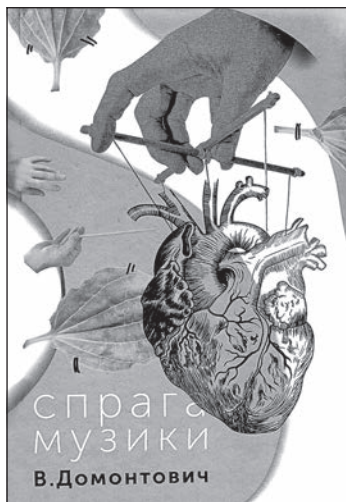

Поліщук Валер'ян. Козуб ягід (Упорядник Ярина Цимбал). – Київ: Темпора, 2017. – 427 с.

У цій книжці зібрано всю прозу Валер'яна Поліщука (1897 – 1937), засновника і лідера групи «Авангард». Окрім кількох циклів афоризмів, тут є короткі оповідання й листи до дружини.

Домонтович В. Спрага музики: Вибрані твори / Передмова, упорядкування В. Агеевої. – Київ: КОМОРА, 2017. – 448 с.

Т а е м н и й агент радянської розвідки і богемний модерніст, берлінський професор-богослов і «шостий із п'ятірного грона», людина в німецькій офіцерській формі й археолог-самітник, що вивчає трипільську культуру, – якби хтось написав белетризовану біографію Віктора Петрова, така книжка не поступалася б гостросюжетністю шпигунським романам. Але поки державні архіви відмовляються надавати інформацію про цю непересічну постать, нам лишається перечитувати твори Доктора Парадокса, на сторінках яких відображаються гострі суперечності його доби, вирують емоції та чаються тамовані пристрасті, оживають Вінсент ван Гог і Гете, Райнер Марія Рільке і Вацлав Ржевуський. Художні тексти, опубліковані під псевдонімом В. Домонтович, – яскраві зразки інтелектуальної прози ХХ століття, що захоплюють читачів і нині.

Фірдоусі А. Шах-наме: розділи з поеми. Кн.1 (Переклад, передмова та примітки Миколи Ільницького. Наукова підготовка тексту Романа Гамади). – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2017. – 224 с.

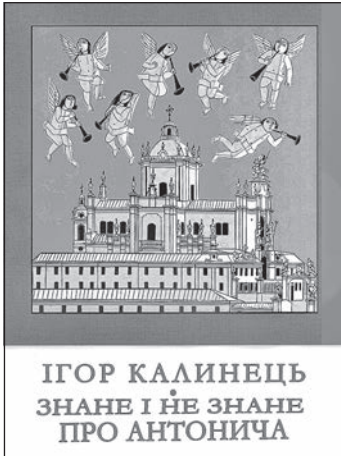
Поема Абулькасіма Фірдоусі «Шах-наме» – одне з вершинних явищ світової літератури, епопея іранського народу. Вона охоплює період правління п'ятдесяти легендарних

шахів Ірану і поділяється на міфологічну, героїчну та історичну частини.

Поет з великою майстерністю поєднав народні перекази та історичні свідчення багатьох джерел.

Окрім цікавих сюжетів, поема знайомить сучасного читача з основами зороастрійського релігійного світогляду, в основі якого – боротьба світлих і темних сил, добра і зла, ідеали високої моралі та справедливості.

Поема перекладена багатьма мовами світу, українською її окремі розділи переклали Агатангел Кримський та Василь Мисик. Пропоноване видання містить повний переклад семи перших розділів поеми та кілька фрагментів із наступних.

Калинець Ігор. Знане і не знане про Антонича. (Вид 3-тє). – Львів: СПОЛОМ, 2017. – 224 с.

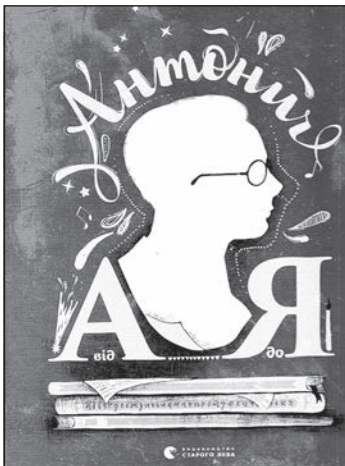
Це видання – спроба звести в одно розрізнені відомі, малознані, а то й зовсім невідомі факти з життя видатного поета Богдана Ігоря Антонича (1909-1937) та його близьких. Книжка може слугувати базою для написання поважнішої біографії письменника.

Ігор Калинець

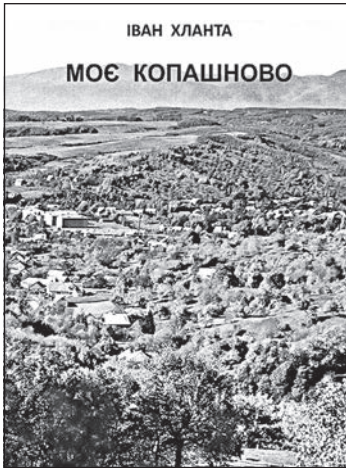
Антонич

Чекаєш ліпших днів під папороті квітом,
в цупкі обійми взяв тебе корінням ясен.
Вже хрест зігнув, лежить плющем оббитий.
На плитах злежаного листа барвінковий напис.

Нема кому вже відчитати мову маєва,
зелене євангеліє лише гортає вітер,
що чорні літери насіння із кульбаб здуває,
щорік засаджує поемами забутий вітер.
Чи знатимуть колись, де ти знайшов свій спокій,
окутаний навічно про прийдешнє снами?
Чи прийдуть юнаки із золотого полку
у бронзі вкарбувати: «Тут стрілець незнаний»?

Антонич від А до Я (Тексти, підготовка візуальних джерел та матеріалу до мапи: Данило Ільницький; графічне опрацювання, верстка: Людмила і Володимир Стецьковичі). – Львів: Видавництво Старого Лева, 2017.

Хланта Іван. Моє Копашново: історико-етнографічні, фольклорні статті та матеріали.— Ужгород: ТДВ «Патент», 2017. — 816 с; іл.

У книжці на основі багатьох доступних документальних матеріалі, власних спостережень та записів фольклору розглянуто минуле й сучасне села Копашново, що на Хустщині, подано різноманітні відомості, захоплюючі й цікаві як науковцям, історикам, краєзнавцям, народознавцям, працівникам культури, так і широкому колу читачів.

На фонд журналу «Дукля»

Шановні читачі! Якщо Вам не байдужа дальша доля журналу «Дукля», просимо Вас підтримати її своїми пожертвами, які слід надсилати на рахунок:

VÚB Prešov, číslo účtu: SK46 0200 0000 0000 2843 4572

На фонд журналу «Дукля» пожертвували:

Віктор Коваль (Пряшів) – 50 євро.

Олександр Коваль (Нідерланди) – 100 євро.

На обкладинці журналу твори закарпатських скульпторів:

На першій сторінці обкладинки твір Андрія Возницького «**Роздуми**», 40x30 см.

На другій сторінці обкладинки твір Богдана Коржа «**Метаморфоза**», мармур. 26x12x9,5 см.

На третій сторінці обкладинки твір Василя Васильовича Олашина «**Муза**», бронза. 48x22x20 см.

На четвертій сторінці обкладинки твір Петра Матла «**Ангел**», дерево. Н-170.